

Radomskie **S**tudia **F**ilologiczne

ISSN 2299-1131

Nr 1/9/2020

Komitet Redakcyjny

Redaktor naczelny: prof. Dariusz Trześniowski

Zastępca redaktora naczelnego: dr Agata Buda

Członek redakcji: dr Anna Stachurska

Sekretarz redakcji: dr Rafał Gołąbek

Rada Programowa

doc. Ph.Dr. Klaudia Bednárová-Gibová, Ph.D. (Prešovská Univerzita, Prešov, Słowacja)

doc. Ph.Dr. Lucie Betáková, Ph.D. (Jihočeská Univerzita, České Budějovice, Czechy)

doc. mgr. Vladimír Biloveský, Ph.D. (Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Słowacja)

prof. dr hab. Władysława Bryła (UMCS, Lublin)

prof. dr hab. Dariusz Chemperek (UMCS, Lublin)

dr hab. Ireneusz Gielata, prof. ATH (Bielsko-Biała)

dr hab. Eliza Grzelakowa, prof. UŚ (Katowice)

doc. Paed.Dr. Jana Javorčíková, Ph.D. (Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Słowacja)

prof. dr hab. Grzegorz A. Kleparski (UR, Rzeszów)

dr hab. Anna Malicka-Kleparska, prof. KUL (Lublin)

dr hab. Ryszard Koziołek, prof. UŚ (Katowice)

dr hab. Anna Krupska-Perek, prof. AHE (Łódź)

prof. dr hab. Danuta Künstler-Langner (UMK, Toruń)

dr hab. Przemysław Łozowski, prof. UTH (Radom)

dr hab. Aneta Majkowska, prof. SGSP (Warszawa)

dr hab. Grzegorz Majkowski, prof. UTH (Radom)

prof. Emeritus Ulf Magnusson (Luleå Tekniska Universitet, Lulea, Szwecja)

prof. dr hab. Danuta Ostaszewska (UŚ, Katowice)

prof. Ph.Dr. Anton Pokrivčák, Ph.D. (Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnawa, Słowacja)

prof. Ph.Dr. Silvia Pokrivčáková, Ph.D. (Trnavská Univerzita, Trnawa, Słowacja)

dr prof. Taras Shmiher, prof. LNU (Ivan Franko National University, Lwów, Ukraina)

prof. dr hab. Zbigniew Świątłowski (UR, Rzeszów)

dr hab. Dariusz Trześniowski, prof. UTH (Radom)

dr hab. Marta Wójcicka, prof. UMCS (Lublin)

Redaktor naukowy numeru

dr Agata Buda

dr Anna Stachurska

Redaktorzy tematyczni

dr Agata Buda (UTH Rad.), dr Rafał Gołąbek (UTH Rad.), prof. Ph. Dr. Anton Pokrivčák, Ph.D. (Univerzita svätého Cyrila a Metoda, Trnawa, Słowacja), dr Anna Stachurska (UTH Rad.), prof. Dariusz Trześniowski (UTH Rad.),

Redaktorzy językowi

dr Anna Klas-Markiewicz (j. polski), dr Agata Buda (j. angielski), dr Jacek Kowalski (j. niemiecki)

Recenzenci

Lista recenzentów jest publikowana na stronie internetowej czasopisma

Wersja papierowa czasopisma jest wersją główną (referencyjną)

Publikacja w całości ani we fragmentach nie może być powielana ani rozpowszechniana za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych bez pisemnej zgody posiadacza praw autorskich.

ISSN 2299-1131

Wyd. I

SPIS TREŚCI

Krzysztof Figura Kulturowa specyfika rocka	9
Rafał Gołębek, Anna Stachurska On semantic meanderings and pragmatic properties of <i>WIFE</i> in dictionary definitions	25
Jana Javorčíková, Stanislav Kováč Reading of EFL invormative texts: qualititative and quantititative parameters	37
Ewa Kłęczaj-Siara The concept of black home and the counter stories of African American children's authors and illustrators	49
Jacek Kowalski Eine Sammlung von Kurzgeschichten oder ein Mikro-Roman? – einige Bemerkungen zu gattungsspezifischen Merkmalen am Beispiel Textes <i>Jakob schläft. Eigentlich ein Roman</i> (1997) von Klaus	63
Aneta Łabęcka –Pasek Lexikographie im Abriss	73
Dariusz Trzeźniowski W świecie powinowactw i korespondencji: młodopolskie ekfrazy	83
Anna Stachurska On the usefulness of encyclopedic learner's dictionary	93
Alena Štulajterová Phonological Ambiguity in English Jokes	111
Ivan Štulajter The Impact of the Coronavirus Pandemic and Related COVID-19 Disease on Culture and Sport from Various Viewpoints	119

Adrian Szary

Wiara, nadzieja, miłość, rodzina, czyli kilka słów o frazeologii (rozważania teoretyczne i propozycje praktyczne) 127

Anna Włodarczyk-Czubak

Akt notarialny - pełnomocnictwo w aspekcie translatologiczny 137

SPIS w j. angielskim

Krzysztof Figura

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny

im. K. Pułaskiego w Radomiu

e-mail: k.figura@uthrad.pl

KULTUROWA SPECYFIKA ROCKA I WPŁYW MUZYKI ROCKOWEJ NA SPOŁECZEŃSTWO AMERYKAŃSKIE W DRUGIEJ POŁOWIE XX WIEKU

Streszczenie: W pierwszej części artykułu pt.: Kulturowa specyfika rocka omówione zostały korzenie oraz specyfika muzyki rockowej, jej związek z muzyką afro-amerykańską i sposób w jaki determinują one poszczególne jej elementy. Analizie została poddana sfera rytmiczna, osoba wykonawcy i odbiorca oraz warstwa znaczeniowa i literacka tekstu rockowego. Język i przekaz autorski zostaje przedstawiony jako alternatywa dla show-biznesu. W dalszej części artykułu zaprezentowane jest powiązanie rocka z kulturą młodzieżową ujawniające się poprzez manifestację poglądów, emocji, indywidualizmu i autentyczności. Podsumowaniem pracy jest spojrzenie na źródła inspiracji kilku przykładowych artystów oraz rozważania nad kultem artysty wyklętego i prowokacją w muzyce rockowej.

Słowa kluczowe: muzyka, rock, kontrkultura.

Abstrakt: W obliczu przemian społecznych i politycznych mających miejsce w USA w drugiej połowie XX wieku muzyka rockowa znalazła swoje wyjątkowe miejsce. Stała się wyraźnym nośnikiem niektórych ważnych szczególnie dla młodego pokolenia treści, miała swój nieprzeceniony związek z ruchami i protestami studenckimi, była wyrazem ideologii powstających subkultur. Celem pracy jest spojrzenie na specyfikę muzyki rockowej i jej wpływ na społeczeństwo drugiej połowy XX wieku.

Abstract: In the face of social and political changes that happened in the second half of the 20th century, rock music found it exceptional place. It emerged as a medium embracing subcultures, student protests and movements. Rock music became a voice for more than one generation. The paper aims at describing the roots of rock music and its impact on the society of the second half of 20th century.

Rock to bardzo szerokie i niejednorodne zjawisko budzące wiele wątpliwości i różnie klasyfikowane przez badaczy. Analizując je, warto zwrócić uwagę na jego pełne spektrum, zaobserwować szerokie oddziaływania literackie, muzyczne,

kulturowe i społeczne składające się na idiom rockowy. Według mnie rock jest zjawiskiem intersemiotycznym z pogranicza literatury i muzyki. Jednak równie ważna jest etiologia zjawiska, aksjologia, jego oddziaływania społeczne, sylwetka twórcy oraz percepcja. Celem pracy jest prześledzenie historii zjawiska, zbadanie skąd się wywodzi i jakie konsekwencje na kształt idiomu rockowego wywołało jego pochodzenie, a także zastanowienie się nad kulturowym znaczeniem zjawiska, jego przynależnością do różnych rejonów kultury oraz specyficzną pozycją nadawczo – odbiorczą. Rock nie jest już zjawiskiem nowym, jednak autorytety w tej dziedzinie często wypowiadają sprzeczne sądy – dlatego postaram się je przedstawić, oraz skomentować w świetle badań nad genealogią, semantyką oraz specyfiką idiomu rockowego. Według Wojciecha Siwaka:

„Rock jest zjawiskiem artystycznym i społecznym, specyficznym dla kultury drugiej połowy XX wieku i uosabiającym jej charakterystyczne cechy. Zjawisko to próbowano dotychczas opisywać głównie z perspektywy socjologicznej, rzadziej natomiast podejmowano się włączenia w obszar badań nad kulturą rockową analiz jej artystycznej specyfiki”¹.

Autor *Estetyki rocka* decyduje się analizować rock jako zjawisko artystyczne i kulturowe – i te aspekty również mnie wydają się godne zanalizowania. Jednak uważam, że warto zwrócić baczniejszą uwagę na specyficzną aksjologię tekstów rockowych, oraz zastanowić się nad ich stroną znaczeniową, literacką i artystyczną. Rock, jako zjawisko kosmopolityczne, na całym świecie jest kojarzony z kulturą młodzieżową oraz charakterystycznym dla niej zespołem wartości. To uszeregowanie nie do końca jest trafne – należy bowiem wziąć pod uwagę także jego niewątpliwą przynależność do kultury masowej, związki z kulturą ludową, oraz dostrzec teksty wybitne, utrzymane na wysokim poziomie artystycznym wyznaczające punkty rozwojowe. W celu zrozumienia tego polimorficznego zjawiska trzeba zastanowić się nie tylko nad specyfiką kulturowej przynależności, ale także jak powstał, jakie są jego korzenie i w jaki sposób pochodzenie predestynuje jego obecną formę?

Korzenie i specyfika rocka

Nazwa rock jednoznacznie odsyła nas do rock-and-rola, jednak określenie rocka jako „młodszej” wersji rock-and-rola byłoby zbyt dużym uproszczeniem. Badacze zjawiska wskazują na powinowactwo rocka z muzyką negro-amerykańską, zwaną także muzyką afro-amerykańską, której przykładami są blues, ragtime, negro spirituals, gospel, jazz, soul i reggae. Determinują one zarówno warstwę brzmieniową, wykonawczą, odbiorczą i literacką rocka. Każdy z wymienionych aspektów był determinowany poprzez pochodzenie od muzyki afrykańskiej w różnym stopniu. Najważniejszy dla muzyki afrykańskiej był dominujący,

¹ Wojciech Siwak, *Estetyka rocka*, Warszawa 1993, 5.

charakterystyczny rytm biorący swoje początki w obrzędach religijnych, w którym pierwszorzędą rolę odgrywał rytm wybijany na bębnach. Echa tych bębnów można usłyszeć w pieśniach niewolników śpiewających monotonne, rytmiczne pieśni pracy ułatwiających monotonne czynności. Równie istotną cechą była wokalnosc muzyki, jej związek z tekstem, często całkowicie podporządkowanym rytmowi. Rytm pojawia się w całej muzyce negro-amerykańskiej pełniąc w niej rolę dominującą, podczas gdy w muzyce europejskiej istotna była melodyka, harmonika i instrumentacja. Reasumując – rock eksploatował spuściznę tradycji afrykańskiej przejawiającą się w folklorze społeczności afro-amerykańskiej składającą się charakterystycznych dla pieśni religijnych, pieśni pracy, domowych, żebraczych i tańców opartych na charakterystycznym rytmie oraz europejskiej melodyki, harmoniki i instrumentacji. Istotna rola perkusji do dziś pojawiającej się w muzyce rockowej wyraziście przypomina o korzeniach rocka i dominującej roli rytmu oraz wokalnosc wykonywanych utworów.

Konieczne jest podkreślenie wagi elementów charakterystycznych dla muzyki europejskiej, które zostały zachowane lub pominięte w muzyce rockowej decydując o jej ostatecznym kształcie.

Jedną z cech konstytutywnych mającą ogromny wpływ na jej brzmienie, ale także wykonawstwo, była jej literalność – zapis, notacja i partytura konstytuująca utwór w formie zamierzonej przez kompozytora i jednocześnie przyznająca mu stanowisko nadrzędne wobec wykonawcy. Inaczej dzieje się w muzyce negro-amerykańskiej – kompozytor i wykonawca są często tą samą osobą, a w przypadku wykonywania pieśni ludowych będących dobrem wspólnym wykonawca odgrywa również istotną rolę. Muzyka nieliteralna, podkreślająca rolę wykonawcy, nobilituje również odbiorcę. Staje się on integralną częścią dzieła dopełniając je swoimi reakcjami i czynnym wyrażaniem siebie. Muzyka w tym wypadku spełnia rolę socjalizującą, budującą wspólnotę. Rozbieżność między organizacją muzyki europejskiej i afro-amerykańskiej jest ogromna i przejawia się w strukturze taktowej:

„trzydziestodwutaktowy format A/A/B/A stanowił wykładnię muzyczną (...) [muzyki europejskiej], w negro-amerykańskiej tradycji format taki stanowiła dwunastotaktowa struktura bluesa”².

Podobne rozbieżności dostrzegamy w sferze rytmicznej:

„Infrastruktura jaka jest rytm podstawowy – puls (beat), tworzy podstawę wszelkiego dialogu, w którym muzyczne sensy pojawiają się we wzajemnym stosunku odchyłeń (offbeats), tworzących superstruktury – wobec miary ustanowionej przez beat. Nakładanie się płaszczyzn rytmicznych, rytmów niezależnych na stały beat tworzy siatkę muzycznych znaków i znaczeń,

² Siwak, *Estetyka...*, 12.

odkrywanych przez słuchacza i ujawniających się w bezpośrednio doznanej emocji”³.

Brak zapisu i większa swoboda interpretacyjna pozwalała, a wręcz zakładała improwizację – mającą ogromne znaczenie w muzyce rockowej i ponownie zwiększającą rolę wykonawcy. Twórca – wykonawca miał dużą swobodę doboru odpowiednich środków wyrazu dopełniających utwór – bowiem utwór nieliteralny istniał w pełni dopiero w chwili wykonania, nie w partyturze. Kontekst nagromadzony wokół wykonania utworu, środki interpretacyjne, improwizacja, osoba wykonawcy oraz udział odbiorcy pozwalały na pełne zaistnienie dzieła. Dużą wagę przywiązywano również do kryterium autentyczności wyrazu. Wojciech Siwak zauważa:

„Prawdziwość ekspresji prawda wyrazu, stanowiące cechę konstytutywną i cel ekspresji wykonawców, a jednocześnie będące jedną z centralnych wartości estetycznych w muzyce negro-amerykańskiej, są tu traktowane jako rezultat wspólnie wyznawanej wiary, wspólnych przekonań, a jej sens jest rezultatem bardziej gnozy niż ratio. Ekspresyjna wspólnota twórców i odbiorców ma tu więc często charakter wtajemniczenia”⁴.

Zdecydowanie osoba wykonawcy odgrywa dużo większą rolę niż w kulturze europejskiej – poprzez szczególne techniki wykorzystywane w koncercie rockowym, które opiszę w rozdziale trzecim, tworzy on widowisko mające na celu osiągnięcie wspólnoty.

Ogromne znaczenie mają również odbiorcy – bez ich reakcji, współudziału i uczestnictwa dzieło nie jest kompletne. Przesunięcie granicy odpowiedzialności twórczej i zaangażowanie odbiorcy w proces tworzenia to stosunkowo młode zjawisko w kulturze europejskiej – jednak znane i zakorzenione głęboko w kulturze negro-amerykańskiej. Dialog z odbiorcą odbywa się nie tylko na płaszczyźnie muzycznej i językowej, ale także teatralnej czy ruchowej. Odbiorca dointerpretowuje utwór poprzez pryzmat własnej wrażliwości i doświadczenia, a także poprzez swoje reakcje uzupełnia go. Kluczowa rola odbiorcy jest immamentnie związana z muzyką negro-amerykańską. Julius Lester pisał:

„Korzenie bluesa (...) są społeczne. Prawdziwi bluesmani chcą mówić słuchaczom to, co słuchacz właściwie już wie, ale nie potrafi wyrazić (...). Nawet w najbardziej osobistym bluesie prawdziwy śpiewak bluesowy nie użyje sformułowania »Spójrz na mnie«, lecz »Popatrz w/na siebie«”⁵.

³ Siwak, *Estetyka...*, 13.

⁴ Siwak, *Estetyka...*, 16.

⁵ Julius Lester, *Country Blues Comes to Town?: The View from the Other Side of the Tracks (1964)*, cyt. wg: D. Evans, *Big Road Blues, Tradition and Creativity in the Folk Blues*, Berkeley 1982, 59.

Odmiernym zagadnieniem jest warstwa znaczeniowa i literacka tekstu rockowego. Ważną rolę odgrywa specyfika tekstu rockowo, który, jak podaje *Słownik literatury popularnej*:

„(...) przejął z tekstu rock-and-rollowego młodzieżowe słownictwo, szkolny żargon oraz pełen sloganów i haseł język (...) mass mediów (...). Zasympiłował również rhythm-and-bluesowy, uliczny slang wielkich miast, pełen wyrażen nieletterackich i wulgaryzmów, operujący konkretem sytuacyjnym”⁶.

Język i przekaz autorski tekstu rockowego wywodzący się z jego korzeni bluesowych miał stanowić alternatywę dla skomercjalizowanego show-biznesu. Konsekwencją tego założenia było postrzeganie rockowych twórców jako amatorów dysponujących bardzo pożądaną wartością omawianego wcześniej autentyzmu. Jednak traktowanie twórców rockowych jako amatorów nie ma poparcia w faktach i taki osąd jest w pełni nieuzasadniony. Specyfika języka sugeruje zbliżony, młody wiek nadawcy i odbiorcy, silnie sytuująca tekst w kulturze młodzieżowej. Zgadza się to ze spostrzeżeniami W. Siwaka:

„Cywilizacja współczesna wylansowała ideę młodości jako szczególnie ważną wartość. Twórczość rockowa jest jednym z najbardziej jaskrawych przykładów realizowania tej idei. Rock odpowiada potrzebom emocjonalnym młodzieży i umożliwia ekspresję tych potrzeb i pragnień. Umożliwia też poszukiwanie tożsamości kulturowej i społecznej”⁷.

Rock jest silnie związany z kulturą młodzieżową, jednak podobny wiek twórcy i odbiorcy nie jest warunkiem koniecznym - „łączność pokoleniowa zaznacza się w samej treści i formie komunikatu”. Istotną funkcję w komunikacji spełniają wartości istotne dla idiomu rocka: subiektywne przekazywanie treści, manifestowanie poglądów, emocji uczuć, indywidualizmu, buntu i autentyczności. Przynależność gatunkowa nie określa ciężaru poruszanych tematów – pojawiają się zagadnienia nieistotne, błahe, jak również głębokie przemyślenia egzystencjalne czy filozoficzne. Warto zwrócić uwagę na konsekwencje językowe wynikające z konieczności zsynchronizowania tekstu z muzyką. Konkretna budowa utworu, długość taktu, tempo i rytm nie pozostają bez znaczenia dla treści - szybkie tempo niejednokrotnie wymusza rezygnację z wyszukanej metaforyki oraz trudnych artykulacyjnie współbrzmień. Jednak o rozwoju nurtu muzyki rockowej decydują głównie utwory zawierające w warstwie słownej bogaty przekaz treściowy.

Spróbujmy podsumować dotychczasowe ustalenia: niejednorodne i zróżnicowane zjawisko rocka można opisać w odniesieniu do jego korzeni –

⁶ Leszek Wesołowski, *Rockowy tekst*, [w:] *Słownik literatury popularnej*, pod. red. Tadeusza Żabskiego, Wrocław 2006, 529.

⁷ Siwak, *Estetyka...*, op. cit., 5.

muzyki negro-amerykańskiej, co umożliwi wskazanie cech konstytutywnych oraz prześledzenie ich zmian. Wielość stylów zaliczanych do muzyki rockowej – reggae, glitter rock, glam rock, punk, heavy metal, rap itp., utrudnia syntezę, dlatego powrót do korzeni i odkrycie wpływów początkowych ułatwia zrozumienie spektakularnego rozwoju i zróżnicowania. Reasumując – rock pochodzi od muzyki negro-amerykańskiej i zawiera wszystkie charakterystyczne dla niej wartości oraz cechy konstytutywne. Chris Cutler uważa, że rock charakteryzuje się „pochodzeniem uprawniającym go do miana muzyki ludzi uciśnionych”⁸ podkreślając jego ludowo-proletariacki status. Zatem korzenie rocka i jego związek z ludowością determinują jak wykazałem powyżej jego formę brzmieniową, językową i wykonawczo-odbiorczą. Plasują go również w obrębie muzyki „ludzi uciśnionych” – muzyki walczącej o ideały i zaangażowanej w propagowanie wartości. Daniel Wyszogrodzki twierdzi nawet, że „w żadnym kraju świata nie pojawiło się zjawisko pieśni zaangażowanej bez bezpośredniego związku z muzyką ludową”⁹. Właśnie korzenie muzyki rockowej najpełniej tłumaczą jej konstytutywne cechy. W odniesieniu do ludowości traktowanej jako źródła muzyki Marcin Rychlewski w artykule „Autentyzm kontra forma” formułuje cztery charakterystyczne zasady dotyczące rocka wywodzące się bezpośrednio z jej negro-amerykańskich korzeni:

1. zniesienie opozycji n o t a c j a / w y k o n a n i e,
2. gitarowość,
3. wokarność,
4. charakter ludyczny¹⁰.

Powyższe kategorie są niezwykle istotne dla określenia zjawiska. Zatem zniesienie opozycji notacja / wykonanie koncentruje uwagę na już wspomnianym zagadnieniu tożsamości autora i wykonawcy. Tę właściwość możemy wywodzić bezpośrednio z jego ludowych korzeni:

„czarni bluesmani – poprzednicy rockmanów – nie stosowali partytury, ponieważ zazwyczaj nie umieli czytać nut”¹¹.

Jednak brak zapisu ma również inne przyczyny – wielu rockmanów miało wykształcenie muzyczne, a brak notacji warunkował dostęp do nowoczesnej technologii nagraniowej:

⁸ Chris Cutler, O muzyce popularnej. Pisma teoretyczno-krytyczne, przekł. I. Socha, b. m. w. 1999, 145, cyt. za M. Rychlewski, Autentyzm kontra forma, [w:] W teatrze piosenki, pod red. I. Kiec i M. Traczyka, 146.

⁹ Daniel Wyszogrodzki, Folk muzyką ostatnich bardów, [w:] W teatrze piosenki, red. Izolda Kiec i Michała Traczyka, Poznań, 2005, 87.

¹⁰ Rychlewski, *Autentyzm...*, 149-151.

¹¹ Rychlewski, *Autentyzm...*, 149.

„Studio nagraniowe stworzyło twórcom rockowym możliwość bezpośredniego rejestrowania dźwięku, wskutek czego partytura okazała się po prostu niepotrzebna. Zarówno muzyka rockowa, jak również wszelka inna muzyka popularna, zasadniczo opiera się na elektronicznych formach zapisu dźwięku, a następnie jego reprodukcji za pośrednictwem nośnika analogowego lub cyfrowego”¹².

Równie istotną rolę odgrywa gitarowość – wprawdzie rock dysponuje obecnie prawie wszystkimi instrumentami to nie sposób wyobrazić go sobie bez gitary. Ten właśnie instrument, silnie związany z negro-amerykańskimi korzeniami, do dzisiaj pełni kluczową rolę w instrumentarium wszystkich stylów rockowych. Bluesmani i śpiewacy ludowi posługiwali się gitarą akustyczną, obecnie główną rolę odgrywa gitara elektryczna. Jest niezbędnym wyposażeniem każdego zespołu, symbolem wyrażającą treści światopoglądowe i ideowe. Tradycyjnie kojarzona z wędrowną, wolnością i swobodą stała się symbolem kultury rocka i wszystkiego, co sobą reprezentuje. Konotacje związane z samą symboliką instrumentu kojarzą się w ogólnym rozumieniu z etosem rocka – wolnością i swobodą.

Traktowanie wokalnoci jako jednego z wyznaczników wydaje się tyleż oczywiste, co niezbędne. Wokalnoci wiąże muzykę rockową z jej ludowymi korzeniami podkreślając także dużą rolę przekazu znaczeniowego rocka. Według Wojciecha Siwaka:

„Muzyka negro-amerykańska, ze względu m.in. na swą ludową proweniencję, osadzona jest w **tradycji wokalnej**. Począwszy od pierwszych pieśni niewolniczych, zaśpiewów wykonywanych podczas pracy na plantacjach (field hollers), pieśni pracy rytmizujących monotony wysiłek (worksongs), bluesa, spirituals i gospels, po jazz, soul, reggae i muzykę rap, **wokalnoci** utrzymuje się tu jako cecha konstytutywna”¹³.

Podkreślenie konstytutywnej funkcji wokalnoci podkreśla związek rocka z ludowymi, negro-amerykańskimi korzeniami i przesuwa pole znaczeniowe jej odbioru w znaczenia tekstu rockowego. Podstawową formą funkcjonowania muzyki rockowej jest piosenka – z założenia przekazująca pewne treści, nacechowane znaczeniowo w zależności m.in. od gatunku rocka, w którym funkcjonują. Jednak specyfika tych piosenek jest pewien przekaz znaczeniowy, emocjonalny i wartościujący.

Charakter ludyczny należy rozważyć również w ścisłym związku z pochodzeniem muzyki. Wszystkie nurty muzyczne wywodzące się z tradycji afrykańskiej przeniesionej na grunt amerykański pierwotnie miały charakter ludyczny – tzn. związany z rozrywką, zabawą. Według badacza rocka, Grzegorza Brzozowicza:

¹² Rychlewski, *Autentyzm...*, 149.

¹³ Siwak, *Estetyka...*, op. cit., 15.

„alfabet, na którym wyrosła kultura rocka, stworzył czarnoskóry bluesman Robert Johnson. Teksty piosenek, które śpiewał w latach trzydziestych, koncentrowały się głównie wokół seksu i używek”¹⁴.

I mimo iż niewątpliwie miał sporo racji wydaje się to obecnie pewnym uproszczeniem – ponieważ w nurcie muzyki wywodzącej się z tej kultury plasują się także pieśni zaangażowane w ruchy społeczne, przemiany polityczne i niesprawiedliwość rasową, związane z ludowo-proletariacką proveniencją pieśni. Idąc bowiem tropem rozważań przywoływanego już Cutlera, przywołanych przez M. Rychlewskiego: „Cutler z całą kategorycznością kładzie nacisk na „ludowo – proletariacki” status rocka”¹⁵. W tym świetle wydaje się oczywiste przywołanie związku z zaangażowaną muzyką związaną z czasami wielkiego kryzysu i migracji z południowych stanów. Zaangażowanie w problematykę społeczną i nierówność rasową wyraźnie widać w wiążącym się z nurtem negro-amerykańskim folkie. Nie sposób nie wspomnieć tutaj, choćby krótko, o Woodym Guthriem – samouku, który wędrował po Stanach w czasach klęski suszy – Dust Bowl. Exodus farmerów opisał m.in. Steinbeck w powieści *Grona gniewu*, oddając atmosferę i problematykę tamtych czasów. Podobne cechy charakteryzują muzykę Guthriego. W pieśniach silnie związanych z ludowo-proletariackimi korzeniami poruszał tematy niesprawiedliwości społecznej i rasowej, absurd wojny, upadek amerykańskiego mitu – czyli wszystkie aspekty ważne dla etosu rockowego. Ogromne znaczenie na ustanowienie kanonu muzyki folk – razem z całym bagażem znaczeń i problemów poruszanych przez tę muzykę – miał także Leadbelly. Trudno oddzielić jego autorskie teksty od odtwarzanych z pamięci utworów przodków – zawołań z pól bawełny, spirituali, ballad, bluesów... Wraz z pieśniami Guthriego utwory Leadbellego stanowią kanon muzyki folk i pośrednio określają znaczeniowość piosenek rockowych. To właśnie zespół folkowy Guthriego tworzył pieśni o aktualnej, społecznej tematyce, poświęcone problemom związkowym i antywojennym, które stały się pierwowzorem protestsongu. Z kolei wczesne piosenki Dylana porównywano do artykułów z gazet – co znowu kładzie nacisk na immanentnie związany z korzeniami gatunku krąg tematyczny zaangażowany w sprawy społeczne i bieżące – nie tylko zabawę i używki.

Abstrahując od pola semantycznego tekstu związanego z ludyczną muzyką ludową – z czym, jak udowodniłem powyżej nie do końca się zgadzam, warto przyjrzeć się ludyczności. Nawet przyjmując, że w początkowej fazie miała ona ogromny wpływ na rozwój nurtu mającego ambicje przede wszystkim rozrywkowe, trzeba zauważyć, że w latach późniejszych rock oddala się od swojego „niskiego”, rozrywkowego statusu muzyki skierowanej do masowego

¹⁴ Grzegorz Brzozowicz, *Początek i koniec rocka*, [w:] *A po co nam rock. Między duszą a ciałem*, pod red. W. J. Burszta, M. Rychlewski, Warszawa 2003, 248.

¹⁵ Marcin Rychlewski, *Autentyzm ...*, op. cit. 146.

odbiorcy. Pojawiają się w nim coraz większe ambicje artystyczne – odzwierciedlające się w coraz bardziej eklektycznej formie muzycznej, w tekstach i ikonografii. Przemiany przez różnych badaczy są traktowane różnie – jako początek dojrzałego rocka, lub jako jego schyłek.

Powyższe rozważania dowodzą jak ogromny wpływ na idiom rockowy wywarła ludowość i kultura negro-amerykańska. Jednak bez elementów nowatorskich, modernistycznych rock nie wyszedłby poza schematy wyznaczone przez tradycję. Wpływowi kultury europejskiej zawdzięcza on cechy związane z modernizmem – właśnie połączenie składników decyduje o nowatorskiej i ciekawej formie. Zatem – należy się zastanowić co nowego można odnaleźć w rocku? Jakie elementy związane z kulturą europejską, a nie negro-amerykańską stały się konstytutywne dla idiomu rockowego? To pytanie wydaje się nieco przewrotne – ponieważ w myśl powyższych rozważań nie rościł on sobie praw do nowatorstwa. Richard Sheppard jako postawy modernistyczne wymienia: nihilizm, ekstatyczność, mistycyzm, formalizm, odwrócenie się od nowoczesności, socjalizm, prymitywizm, fascynację nowoczesnością, humanistyczny racjonalizm i anarchizm¹⁶. Natomiast według badań Ihana Hassana charakterystyczne są: urbanizm, technologizm, elitaryzm, formalizm, abstrakcjonizm, prymitywizm, erotyzm, antynormizm i eksperymentalizm¹⁷. Postawy wymieniane przez badaczy są bardzo różnorodne – jednak nie są one dystynktywne i nie muszą być zrealizowane wszystkie. Ogromna rozpiętość gatunków rockowych, a także różnorodność tekstów w obrębie jednego gatunku pozwala na realizację sprzecznych pozornie założeń – np. prymitywizmu i elitaryzmu – realizowanego w popularnej piosence pop-rockowej i art-rocku. Marcin Rychlewski w badaniach poświęconych wpływowi nurtu modernistycznego na idiom rockowy jako najważniejsze elementy wskazuje: technologizm, progresywizm, ekstatyczność, odrzucenie kultury oficjalnej oraz prowokacja¹⁸. Warto prześledzić wnioski zawarte w pracy *Autentyzm kontra forma* i chociaż skrótowo je przedstawić. Technologizm pojawia się w zupełnie innym wymiarze niż w czasach awangardy. Nie jest już wprost wyrażonym zachwytem nad rozwojem technicznym i cywilizacyjnym, wiara w dobrodziejstwa nowoczesnej techniki przeradza się w obawę i dystans. Według mnie można tu mówić o określonej przez Shepparda fascynacji nowoczesnością i jednocześnie odwróceniu się od nowoczesności. Paradoksalnie właśnie owe pozorne przeciwieństwo może zaistnieć jednocześnie. W obliczu wojen, bomby atomowej i coraz bardziej rozwijającego się przemysłu zbrojeniowego, w obliczu dehumanizacji i automatyzacji społeczeństwa, wiara

¹⁶ Richard Sheppard, *Problematyka modernizmu europejskiego*, przekł. P. Wawrzyszko, w zb.: *Odkrywanie modernizmu. Przekłady i komentarze*, red. i wstęp R. Nycz, Kraków 1998, 71-140.

¹⁷ Ihab Hassan, *Postmodernizm*, przekł. U. Niklas, w zb.: *Zmierzch estetyki – rzekomy czy autentyczny?* wybór i wstęp S. Morawski, t. 2, Warszawa 1987, 55-56.

¹⁸ Rychlewski, *Autentyzm...*, 152.

w dobrodziejstwo postępu zdezaktywizowała się i stała naiwna. Z drugiej jednak strony szybkość życia, świat pełen nowinek technicznych, nowe możliwości związane z nagrywaniem i odtwarzaniem dźwięku, gitara elektryczna, nośniki – początkowo winylowe – stały się symbolem kultury rocka i były niezbędne do jego funkcjonowania.

Kolejny ważny termin związany z modernizmem wymieniony przez Marcina Rychlewskiego to progresywizm. Zgodnie z intencją autora progresywizm jest rozumiany jako:

„nowatorstwo, wszelkiego rodzaju eksperyment formalny, poszerzanie języka rockowego i twórcze pożytkowanie możliwości, jakie daje technologia, przede wszystkim studio nagraniowe”¹⁹.

Tak rozumiany progresywizm autor postrzega jako kontynuację awangardyzmu, jednak rock nie odcinał się świadomie od „wysokiej” tradycji, koncentrując się raczej na przeciwieństwach w obrębie własnych gatunków – np. punk rocka i art rocka. Zjawisku progresywizmu Marcin Rychlewski przypisuje wyjątkowo ważną funkcję:

„Progresywny impuls pochodził od Beatlesów i stanowił przyczynek do największego przełomu w dziejach rocka, jaki dokonał się w drugiej połowie lat sześćdziesiątych. Wkrótce poszukiwanie nowych form artystycznego wyrazu stało się swoistym credo wielu najwybitniejszych przedstawicieli rocka w całej jego historii: The Velvet Underground, The Mothers Of Invention Franka Zappę, Pink Floyd, Soft Machine, a następnie – King Crimson, Can, Kraftwerk, Brian Eno, Freda Fritha, czy Residents. W Polsce symbolem takiego bezkompromisowego nowatorstwa jest bodaj najbardziej szanowany rockowy artysta, Czesław Niemen. (...) [Progresywizm] Świadczy o tym, że rock nie daje się sprowadzić do ideologii autentyzmu, głoszącej prostoduszną szczerość i – mówiąc łopatologicznie – przewagę treści nad formą. Że wysokoartystyczne aspiracje, potrzeba nowatorstwa są trwałym elementem rocka, co więcej – przyczyną jego wzlotów, tych momentów, kiedy rock'n'roll naprawdę bywał sztuką”²⁰.

Kolejna ważna dla modernizmu kategoria, to – według R. Shepparda i M. Rychlewskiego – ekstatyczność, przejawiająca się głównie we wczesnym ekspresjonizmie jako doświadczenie ekstatycznego wyzwolenia, często wspomaganego narkotykami, alkoholem lub odmiennymi stanami świadomości związanymi ze skrajnymi przeżyciami. Obecność wartości ekstatycznej zarówno w warstwie znaczeniowej, muzycznej, ikonograficznej jak i ideologicznej rocka jest oczywista – chociażby w twórczości Jimiego Hendrixa, Jima Morrisona. Oczywiście są również związki ekstatycznego poczucia wolności ze środkami

¹⁹ Rychlewski, *Autentyzm...*, 153.

²⁰ Rychlewski, *Autentyzm...*, 153-154.

psychoaktywnymi. Ekstaza osiągnięta poprzez odurzenie narkotykami, odmienne stany zbliżone do obłądu, psychozy – w sposób oczywisty nawiązują do modernizmu, kiedy to:

„w pogoni za bezwzględną nowością szukało się świadomie podniet niezwykłych w alkoholu, w opium, w haszyszu (...). Wyobraźnia znużona, podniecana ustawicznie narkotykami, snuła wizje ponure i niesamowite. Makabryczność, widmowość była jedną z cech charakterystycznych literatury powstającej zbyt często w stanach półsennych, zamroczenia, halucynacji, chorobliwej, delirycznej gorączki. Śmierć, rozkład, stany schizofrenicznego rozpadu osobowości stały się uprzywilejowanymi tematami (...)”²¹.

Mroczne wizje, ponure lub makabryczne fantazje pojawiały się w muzyce rockowej od dawna (przykładem może być chociażby „The End” Jimiego Morrisona) i pojawiają się do dzisiaj. Ekstazy wywołana narkotykami, wolność, szaleństwo, rozpacz i skrajne uczucia występowały w modernizmie i pojawiają się w rocku. Dotarcie do niezbadanych głębin duszy miały wywoływać stany odurzenia - rozprężenie wszystkich zmysłów postulowane przez Arthura Rimbauda. Z kolei Ch. Baudelaire w wierszu *Le Poison* pisał:

L'opium agrandit ce qui n'a pas de bornes,
Allonge l'illimité,
Approfondit le temps, creuse la volupté,
Et de plaisirs noirs et mornes
Remplit l'âme au-delà de sa capacité²².

Poeta zdecydowanie wskazał na rolę narkotyków pogłębiających ekstazy doznania zbliżoną do ich roli w kulturze rockowej. Takie podejście w ekstremalnym pojmowaniu prowadziło do skrajnie hedonistycznej postawy wyrażonej mottem „sex, drugs & rock'n'roll”. Jednak mimo takiego postrzegania nie można sprowadzać kategorii ekstazy jedynie do hedonizmu. Niejednokrotnie to właśnie ekspresja muzyczna ma wywoływać czysto zmysłowe ekstazy doznania u odbiorcy. Reakcje fanów na koncertach, taniec i odczucia wspólnotowe spełniają taką właśnie funkcję. Ekstaza tłumaczy żywiołowe, niekiedy wręcz histeryczne zachowania na koncertach – od czasów Elvisa Presleya

²¹ Artur Hutnikiewicz, *Młoda Polska*, Warszawa 2000, 46.

²² Charles Baudelaire, *Kwiaty zła*, wybór M. Leśniewska i J. Brzozowski, red. i posłowie J. Brzozowski, Kraków 1990, 129.

Tłumaczenie: *Opium nam wyolbrzymia to, co nie ma miary,
Bezgraniczność wydłuża,
Pogłębia bezdnie czasu, w rozkoszy nas nurza,
Sączy posępne czary,
Którymi nad pojemność wypełnia się dusza.* Maria Leśniewska

do dzisiaj. Świadczy to o przewadze pierwiastków dionizyjskich nad apollińskimi w sztuce rockowej – co ponownie wskazuje na powinowactwa z kulturą ludową.

Odejsie od mainstreamu, sprzeciw i prowokacja

Bardzo ważnym elementem sztuki modernistycznej jest odrzucenie oficjalnej kultury zbudowanej na fundamencie racjonalizmu i wartości społecznych. Rozum został zdyskredytowany w oczach modernistów jako narzędzie poznawania i tłumaczenia świata – natomiast wagę zyskały uczucia, sny, obłąd, odmienne stany świadomości i wszystko co podświadome, przeczuwalne, żywiołowe i nieuświadomione. Racjonalne i schematyczne społeczeństwo było zbyt nudne i zamknięte w schematach, by zrozumieć sztukę i artystę. Antidotum na zdewaluowane wartości społeczne stanowił folklor, kultury pozaeuropejskie i utopie społeczne. Jakże można wskazać analogie z kulturą rocka. Bunt przeciwko społeczeństwu i tradycyjnym, konserwatywnym wartościom towarzyszy jej od początków nurtu do dzisiaj. W niektórych gatunkach jest on wyraźniejszy w innych mniej wyraźny – ale rewolucyjne zachowania, taniec, moda i sposób zachowania towarzyszył popularności Elvisa, Beatlesów, Morrisona, ujawnił się w kulturze hipisowskiej, punk rocku, rapie, hip-hopie... Marcin Rychlewski analizując to zjawisko dostrzega podobne analogie:

„Ten kontrkulturowy element modernizmu miał swoje przedłużenie w kulturze rocka, zwłaszcza w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Hipisi odrzucali wszystko, co kojarzyło się z oficjalną kulturą: mass media, przemysł rozrywkowy, konsumpcjonizm, rasizm, racjonalizm, pragmatyzm, a nade wszystko – restrykcyjną obyczajowość rodziców. Odrutką były przede wszystkim muzyka i wolna miłość, ale nie tylko. Alternatywę, jak w przypadku modernizmu, stanowiły również kultury przednowoczesne, głównie niezachodnie, oraz utopie społeczne o wyraźnie lewicowym rodowodzie”²³.

Przykładem zainteresowań muzyków wspomnianymi kulturami były m.in. dalekowschodnie inspiracje Johna Lennona, George'a Harrisona, Johna McLaughlina i Carlosa Santany, indiańskie fascynacje Jima Morrisona czy afrykańskie wpływy w Can.

W tym miejscu warto również wspomnieć o deklarowanych wprost przez rockmanów radykalnych hasłach społeczno-politycznych, sprzeciwowi wobec polityki państwa, rasizmowi i wojnom. Głoszone hasła jednak często stawały się tylko swoistym sztafażem, konwencją buntu przeciw konwencjom. Nie miały większej siły wyrazu i ewoluowały w stronę efektownych, choć naiwnych sloganów. Głoszone ze sceny hasła wprawdzie czasami miały moc sprawczą, dołączały się do protestów przeciw wojnie w Wietnamie, rasizmowi, nierówności społecznej. Jednak nigdy do końca nie uwalniały się od komercjalizmu i show

²³ Rychlewski, *Autentyzm...*, op. cit., 157.

biznesu odbierającego im poważniejszą moc sprawczą, a spychającego do roli konwencji.

Analizując odrzucenie oficjalnej kultury przez muzykę rockową warto wspomnieć o jeszcze jednym zjawisku wiążącym kulturę rocka z modernizmem – modernistyczny kult artysty wyklętego. Oczywiście wydają się analogie między życiorysami artystów rockowych: Jima Morrisona, Jenis Joplin, Jimi'ego Hendrixa, Kurta Cobaina, Amy Winehouse a twórcami doby fin de siècle: Arthura Rimbauda, Vincenta van Gogha czy Włodzimierza Majakowskiego. Jeszcze raz przywołam refleksję zawartą w artykule *Autentyzm kontra forma* zawierającą istotną różnicę między tymi postawami:

„Istnieją oczywiście zasadnicze różnice pomiędzy losami modernistycznych buntowników a biografiami rockmanów. Ci pierwsi byli rzeczywisti wyklęci i odrzuceni przez społeczeństwo, ci drudzy raczej kreowali się na wyklętych, będąc jednocześnie przedmiotem uwielbienia ze strony fanów. Ci pierwsi popadali w obłąd, popełniali samobójstwo z powodu odrzucenia przez społeczeństwo lub na skutek rozpacz wywołanej katastroficznym poczuciem kryzysu kultury. Ci drudzy zapadali na choroby psychiczne i umierali przedwcześnie z powodów nieco bardziej trywialnych: najczęściej nie potrafili unieść ciężaru sławy, roli pokoleniowych mentorów, którą sami sobie narzucili, nie umieli opanować nałogu narkotykowego, który – koniec końców – prowadził do ich destrukcji psychicznej i fizycznej. Niemniej pomimo różnic, istnieje wyraźna ciągłość między etosem modernistycznego artysty wyklętego a stereotypem rockmana, postępującego na przekór przyjętym normom społecznym oraz obyczajom”²⁴.

Ostatnią kategorią, której omówienie wydaje się ze wszech miar słuszne jest prowokacja. Prowokacja była jedną z ważniejszych strategii moderny. Szydzenie ze wszystkiego co święte, przełamanie tabu i eksploatowanie sfery sacrum dla futurystów było typową metodą twórczą mającą zaszokować, zainteresować i zmusić do czynnego odbioru sztuki. Twórcy rockowi przyjęli tę strategię idealnie pasującą do etosu rocka. Wprawiano publiczność w konsternację poprzez kontrowersyjne, często radykalne deklaracje polityczne i religijne, wulgarny język, opisywanie i pokazywanie przemocy, seksualności, agresji – poprzez słowa oraz widowisko jakim jest koncert rockowy. Z czasem prowokacja dołączyła do sztafetu rocka, spowszedniała i coraz trudniej skonsternować publiczność oczekującą wręcz dreszczu, szoku i obrazoburstwa od gwiazd. Show biznes wchłonął i skomercjalizował to, co miało być buntem przeciw komercji i schlebaniu gustom publiczności.

Podsumowując zagadnienie korzeni muzyki rockowej oraz wpływu pochodzenia na jej obecny kształt należy jeszcze raz podkreślić jej wielokulturowość, specyficzny mezalians muzyki negro-amerykańskiej

²⁴ Rychlewski, *Autentyzm...*, 157.

i europejskiej. Cechy charakterystyczne dla obu kultur splatają się tworząc spójny przekaz kulturowy określony specyficznymi kategoriami estetycznymi określającymi idiom rockowy. W omówionych kategoriach można dostrzec wyraźne wpływy tendencji modernistycznych i postmodernistycznych obecnych w kulturze europejskiej.

Świadome nieprzestrzeganie norm często wywoływało falę niechęci jednak przysłużyło się stworzeniu stereotypu według norm uważanych za wzorzec muzyka rockowego. Hasła pojawiające się w tekstach rockowych były realizowane w życiu muzyków dosłownie – często sprowadzając się do maksymy „sex, drugs and rock'n'roll”. Niestety obyczajowa rewolucja rzeczywiście okazała się rebelią – płynąc po powierzchni nurtu, nie proponując nowych rozwiązań problemów i dążąc w rezultacie do autodestrukcji.

Podsumowanie

Ameryka lat 60. i 70. znalazła się w bardzo trudnej sytuacji zewnętrznej i wewnętrznej – zaangażowana w „zimną wojnę” ze Związkiem Radzieckim, w konflikt na Kubie, w Korei i Wietnamie, nękana wewnętrznym kryzysem, protestami i zamieszkami. Jednak w tych trudnych czasach na światło dzienne zostały wydobyte bardzo istotne problemy natury etycznej określające do dnia dzisiejszego nasze człowieczeństwo – problem moralnej oceny udziału w interwencjach zbrojnych w innych państwach, problem rasizmu i równouprawnienia kobiet. Od tamtych lat uczynił się ogromny postęp w regulacji tych kwestii – które, mimo iż nie powinny wywoływać żadnych wątpliwości, do dziś często są kością niezgody. Jednak, co ważne, poza regulacją wymienionych wyżej spraw bardzo istotnych pojawiły się też nieco mniejsze zagadnienia – konsumpcjonizmu, kapitalizmu, ulegania stereotypom, komercji i konformizmu. Zagadnienia może nie tak palące jak problem rasizmu, ale również określające kondycję społeczeństwa.

W obrębie tych zagadnień szczególnie interesowało mnie ich reprezentowanie w kulturze i sztuce. Bowiem wybrane do analizy lata to przede wszystkim lata buntu młodzieży przeciwstawiającej się dawnym złym zasadom i głoszącej „rewolucję miłości”. Rewolucję, której megafonem była muzyka rockowa. Wszystkie ważne hasła znalazły odbicie w tekstach rockowych tamtych lat. Jednak problemy, które powinny utrzymać swą ogromną rangę wyewoluowały do schematycznych, uproszczonych haseł powracających jak sztafaż w tekstach kolejnych wykonawców i tracąc swą wymowę i autentyczność. Natomiast owe uproszczone hasła przekładały się na wypaczone wzorce, na mity – sprostanie którym przyczyniło się do tragicznych losów wykonawców muzyki rockowej. Muzyka, mająca być głosem rewolucji, stała się towarzyszem rebelii – destrukcji niszczącej to, co było, ale nie potrafiącej wypracować nowych wzorców. Jednak mimo negatywnych skutków można dopatrzeć się wielu powinowactw ze sztuką minionych epok – choćby fin de siecle. Natomiast novum staje się przeniesienie płaszczyzny wyrazu do rejonów sztuki popularnej, łatwiejszej i skierowanej do

większej liczby słuchaczy. Wydaje się być to odbiciem zachodzących zmian, przeciw którym się buntowano, swoistym znakiem czasów i postępującej komercji oraz upraszczaniu sztuki.

Bibliografia

- Baudelaire Charles. Kwiaty zła, red. Jerzy Brzozowski, Kraków 1990.
- Brzozowicz Grzegorz. Początek i koniec rocka, [w:] A po co nam rock. Między duszą a ciałem, red. W. J. Burszta, M. Rychlewski, Warszawa 2003.
- Cutler Chris. O muzyce popularnej. Kraków: Zielona Sowa, 1999.
- Evans David. Big Road Blues, Tradition and Creativity in the Folk Blues. Berkeley: University of California Press, 1982.
- Hassan Ihab. Postmodernizm. przekł. U. Niklas, [w:] Zmierzch estetyki – rzekomy czy autentyczny? wybór i wstęp S. Morawski, t. 2, Warszawa: Czytelnik 1987.
- Hutnikiewicz Artur. Młoda Polska. Warszawa 2000.
- Rychlewski Marcin. Autentyzm kontra forma, czyli pierwiastki ludowe i modernistyczne w kulturze rocka (wersja pełna), [w:] W teatrze piosenki, red. I. Kiec i M. Traczyk, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie Studia Polonistyczne 2005.
- Sheppard Richard. Problematyka modernizmu europejskiego. przekł. P. Wawrzyszko, [w:] Odkrywanie modernizmu. Przekłady i komentarze, red. R. Nycz, Kraków 1998.
- Siwak Wojciech. Estetyka rocka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 1993.
- Wesołowski Leszek. Rockowy tekst, [w:] Słownik literatury popularnej, pod red. Tadeusza Żabskiego, Wrocław 2006.
- Wyszogrodzki Daniel. Folk muzyką ostatnich bardów, [w:] W teatrze piosenki, red. Izolda Kiec i Michał Traczyk, Poznań. 2005.

Rafał Gołabek

r.golabek@uthrad.pl

Anna Stachurska

astachurska@uthrad.pl

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu

ON SEMANTIC MEANDERINGS AND PRAGMATIC PROPERTIES OF *WIFE* IN DICTIONARY DEFINITIONS

Streszczenie: Zakładając, że informacje zawarte w definicjach słownikowych powinny wskazywać, że użycie języka zależy od dyskursu oraz relacji społecznych między mówiącymi słowniki często posługują się kwalifikatorami użycia. Jako szczególnie ważny z punktu widzenia uczącego się języka, sposób użycia kwalifikatorów nie powinien być dla niego zbyt skomplikowany. Oczywiście znajomość różnicy między semantyką a znaczeniem pragmatycznym, zwłaszcza gdy użytkownik słownika wywodzi się z innej kultury, wydaje się mieć pierwszorzędne znaczenie. W przedstawionej pracy zaproponowano ujednoliconą siatkę kwalifikatorów możliwą do zastosowania w różnych słownikach. Jej sprawność prześledzono wraz z historią znaczeniową angielskiego leksemu *WIFE*.

Słowa kluczowe: Autorzy przedstawiają w artykule angielskiego leksemu *Wife*.

Abstract: Assuming that the information provided by dictionary definitions should indicate that language use depends on the pragmatic situation of discourse as well as the social relation between the speaker and the hearer, dictionaries frequently employ special conventions. As particularly important from the perspective of a language learner, the manner of adopting different conventions should not be too complicated for him. Obviously enough, the knowledge of the difference between semantics and pragmatic meaning, especially when the dictionary user comes from different culture seems to be of prime importance. When consulting dictionaries, the advanced foreign learner needs clear instruction in formal language use as well as neutral usage that is not informal in order to avoid the wrong style – choice consequences (here understood as miscommunication and /or misunderstanding).

Keywords: style labels, lexicography, dictionaries, pragmatic properties, semantics, wife.

1. Introduction

It goes without saying that accurate use of lexical items poses one of the greatest difficulties for foreign learners, as they very frequently either do not realize or realize somewhat vaguely what the usage value of a particular word is. At the same time, it needs to be stressed that an adequate command of stylistic levels of a language presupposes a native-like linguistic competence for the EFL student. Hence, language teaching materials, especially dictionaries are of prime importance.

The purpose of this article is twofold. Firstly, it aims to demonstrate the applicability of a system of notational conventions (style labels) in the design of various dictionaries whose intended user is non-native speaker of English at the proficiency level. In this respect, it is a contribution of an on-going project that aims to formulate principles of unified labelling system (e.g. Włodarczyk-Stachurska, 2011; Włodarczyk-Stachurska, 2012; Stachurska, 2018).

Secondly, the present paper is intended to outline the semantics of the lexical item *wife* in the history of English, as well as its paremiological and phraseological productivity as evidenced in lexicographic sources. What is more, the pragmatic properties of the noun in question within its history will be indicated. To be more specific, in the account proposed in the following we will employ a unified labelling scheme.

In our account we have chiefly relied on the information provided by the following sources:

The American Heritage Dictionary of Idioms, Word Histories and Mysteries, Word Origins (WO), *The Oxford Dictionary of Word Histories* (ODWH), *The Routledge Dictionary of Modern American Slang* (RDMAS), *Dictionary of the Vulgar Tongue* (DVT), *Online Etymology Dictionary* (OED), *A Dictionary of the English Language* (DEL), *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language* (CEDEL), *Womanwords: A Dictionary of Words about Women* (WDWW), *Word Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English* (WOSEDME), *A Dictionary of Changes in Meaning* (DCM), *Slang and Euphemism* (SE), *The Routledge Book of World Proverbs* (RBWP), *Dictionary of Contemporary Slang* (DCS), *Merriam-Webster's Dictionary of Allusions* (MWDA), *A Dictionary of English Etymology* (DEE).

2. Style labels in lexicography: towards a unified labelling scheme

In order to reach the goal of the paper, we shall employ a system of usage labels. To be more precise, in the account proposed in the following – in order to show the thematic area where a given noun is located – we shall employ <FIELD LABEL> which will be primarily aimed to indicate such ideographic details as <ANIMAL>, <HUMAN BEING>, etc. At the same time, we shall distinguish such labelling category as <ATTITUDE LABEL> that is meant to encode such peculiarities of lexical items and their meanings as, for example, being <OFFENSIVE>, <DISSAPPROVING> and <HUMOROUS>. Dialect peculiarities

acquire the form of <REGIONAL>, as for example, <BRITISH ENGLISH>, <AMERICAN ENGLISH>. Finally, what will be referred to as <STYLE LABEL> is aimed to accommodate such peculiarities of style as, for example, <INFORMAL>, <FORMAL> or <COLLOQUIAL>. And finally, in order to mark the axiological characteristics we propose to put to use <AXIOLOGICAL LABEL>, which is most frequently realized as <SOCIALY NEGATIVE>, <SOCIALY POSITIVE>, or <MORALLY NEGATIVE>, <MORALLY POSITIVE>.

3. Etymology and semantics of *wife*: Given a purely diachronic perspective, it turns out that in the history of English one must, in fact, speak of the existence of four different manifestations of *WIFE*, namely the diachronically primary nominal *WIFE* 1, the sense of which is ‘a woman’ (OE *Hegiu...*, *seo ærest wiifa* [L. *feminarum*] is *sægd* in *Norðanhymbra mægðe, þæt heo munuchade & haligryfte onfenge*. > 2015 *The skrankie wee wife wi the dry hair an lang drab coat*.). Apart from this early use, there is also *WIFE* 2 that is currently used in the specialized female-specific sense ‘the female head of a household; (also) the landlady of an inn’ (OE *Butan hit [sc. forstolen þingc] under þæs wifes cæglocan gebroht wære, si heo clæne, ac þære cægean heo sceal weardian*. > 2011 *We come to know the reading matter of the wife of the household, and its effect upon her expectations of life*.).

The etymology of *WIFE* 3 the meaning of which may be defined as ‘a woman engaged in the sale or manufacture of a specified commodity’ goes back to the late 13th century, when the word started to appear in various combinations the initial element of which encoded the specification of the commodity either manufactured or sold by the referent intended (1287 *Gundreda le puddingwyf*. > *Poets ought not to engage in insult like bread-wives*.). What is here labelled as *WIFE* 4, which is beyond doubt central in present-day English usage, appeared in the system of English already in Anglo-Saxon times with the sense ‘a married woman’ (eOE *Hu ne lifað þin wif [eac], þ[æ]s ilcan Simaches dohtor?* > 2011 *I opened the front door to see my wife..locked in a passionate kiss with another man*.).

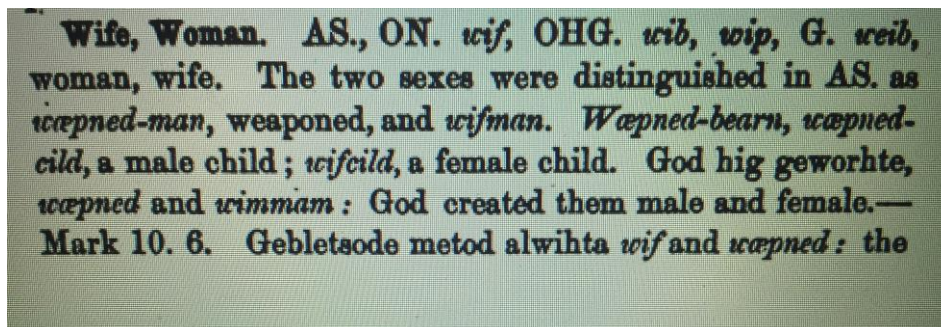
Obviously, all the historical manifestations of *WIFE* are semantically related, and – in terms of diachronic mechanisms – the currently central *WIFE* 4 is to be treated as the specialized variant of *WIFE* 1. As to the origin of the noun, according to the *OED*, it is inherited from Germanic stage, and its cognates are found in various Germanic languages today. The noun is a cognate with West Frisian *wif* Dutch *wijf* ‘woman, female’, that is chiefly used with derogatory connotations, German *Weib* ‘woman, female’, also used chiefly with derogatory intentions, Icelandic *vif*, Old Swedish *vif* used with the same senses as their Mod.E. equivalent, that is ‘woman, married woman’. Other lexicographic works, such as Ayto’s *WO* (2005), state that the original sense of *wife* in Anglo-Saxon times was ‘woman’, but the process of semantic restriction to the sense ‘married

woman' must have started already during the Old English period, and has gradually become more and more firmly established in this sense.

Of all its Germanic relatives, German *Weib* has largely been replaced by *Frau*, and Dutch *wijf*, Swedish *vif*, and Danish *viv* are no longer front-line words. It is by no means certain what its ultimate source of the word was. The semantically related word *woman* is etymologically a compound meaning 'wife-man', that is, 'woman person' or 'female-person'. Also *ODWH* (2002) speaks in favour of the Old English origin of the word. Likewise, according to *WOSEMDE* (1966), *wife* derives directly from ME *wif* 'wife, a woman', from OE *wīf*, originally used in the 'a woman', hence also 'a wife'. The etymology of the noun is similarly handled in *CEDEL* (1966):

wife, n. — ME. *wif*, fr. OE. *wīf*, 'woman; wife',
rel. to OS., OFris. *wīf*, ON. *vīf*, Dan., Swed. *viv*,
Midn., Du. *wijf*, OHG. *wīb*, MHG. *wip*, G.
Weib, and possibly also to ON. *vīfadr*, 'covered,
veiled', *veifa*, 'to wave' (as e.g. the veil does in
the wind). Accordingly ON. *vīf*, OE. *wīf*, etc.,
would lit. mean 'the veiled one'. For sense devel-
opment cp. L. *nupta*, 'a married woman, bride,
wife', prop. fem. sp. of *nabere*, 'to cover oneself
for the bridegroom, to marry, wed'. See *vibrate*
and cp. the first element in *woman* and the sec-
ond element in *bussy*.
Derivatives: *wife-hood*, n., *wife-less*, *wife-like*,
wife-like, etc.

Wedgwood's (*DEE*) accounts for the etymology of *wife* in the following way:

Along similar lines *Online Etymology Dictionary* argues for the Germanic origin of the noun that was present at the Anglo-Saxon stage, and maintains that the currently central sense 'female spouse' began as a contextual specialized sense already at the O.E. stage. Interestingly enough, the historically primary, general sense 'woman' is preserved in *midwife*, *old wife's tale*, while the M.E. sense 'mistress of a household' survives in *housewife*; and the socially charged sense 'tradeswoman of humble rank' has been petrified in the semantics of *fishwife*¹.

Close scrutiny of various lexicographic sources shows that much space has been dedicated to the etymology of the noun in question in, among others, Mill's *WDWW* (1989), and the discussion given in this much specialized lexicographic publication there may be summarized by the following quote:

According to one particular theory, wife originated in the Old English wefan, meaning to wave. This theory was used by many, including the English writer and the art critic John Ruskin (1819-1900) to justify an insistence that a woman's place was in the home, claiming that wife originally meant 'she who waves'. Today etymologists discount this theory and admit to not knowing the origins of the Old English wif, which has similarities in the Old Frisian and Old Saxon wif and the Old High German wip.

According to *WDWW* (1989), at its beginnings in the early 8th century, the meaning of the noun was female-specific and general as it was used in the sense 'woman'. Later, the meaning of the *wife* underwent what is referred to as social pejoration, as it degenerated to the socially-specific sense 'a woman of humble rank', and sometimes it was also used contextually in the sense 'a woman one of low employment'.² It was at the end of the 9th century when the currently central sense 'a woman joined to a man by marriage' first appeared in English.

¹ Interestingly enough, Du. *wijf* now means, in slang, 'girl, babe' having softened somewhat from earlier strongly negative sense 'bitch'.

² On this issue see Kleparski (1990).

At the close of the Middle English period (1425) the sense of the noun underwent the next stage of pejorative downfall when *wife* started to function as a euphemistic equivalent of such female-specific nouns as *mistress* or *concubine*, although the relevant ranking of this sense in present-day English is <ATTITUDE LABEL: OBSOLETE>. One observes that the semantic evolution of this female-specific word is somewhat contrary to the general tendency to which words related to women are prone, that is such words very frequently – yet not exceptionlessly – undergo aggravating pejorative downfall, usually from social pejoration to behavioural/moral pejoration, as shown, by – for example – in the analysis carried out in Klepanski (1990). Quite unexpectedly, the sense of the word ameliorated at the end of the 16th century, when the noun started to be applied as a term of affection to female friends. Also, interestingly enough, in the late 14th century *wife* was used in the socially charged sense ‘a woman of fairly high status’, and ‘a mistress of a household’, that may be marked with <AXIOLOGICAL LABEL: SOCIALLY POSITIVE>, the sense that was current till the second decade of the 17th century. The negative overtones discernible in the semantics of *wife* were still present in the 19th century prison cant usage where the word served to express the sense ‘a leg shackle’, but also in homosexual slang, where the noun was used in the sense ‘a passive member of a gay partnership’. Obviously, in our labelling scheme the last two senses discussed here acquire the relevant marking <ATTITUDE LABEL: OBSOLETE>.

In turn, Room’s *DCM* (1986) stresses that the currently central sense of the noun, that is ‘married woman’ dates from Anglo-Saxon times, when it also meant simply ‘woman’. The dictionary stresses that today the historically original sense ‘woman’ survives only in compounds, such as *housewife* and *midwife*, and the now very much dated compounds *fishwife* and *alewife* (VERBAL ILLUSTRATION: Tindale chose the word to translate Revelation 17 in his *English Bible* of 1526: I saw the *wyfe* dronke with the bloud of saynctes (Authorized Version of 1611: I saw the *woman* drunken with blood of the saints)). After this, the sense passed increasingly into dialect use, and hence one has grounds to postulate here <STYLE LABEL: DIALECTAL>. When we analyse the lexicographic works on regional varieties of English we find out that *wife*, according to *DEL* (1828), used to denote ‘the lawful consort of man’ (VERBAL ILLUSTRATION: The husband of one *wife*. Let every one of you in particular, so love his *wife* even as himself, and let the *wife* see that she reverence her husband. *Ephesians* 5:23.), as well as the socially negative loaded sense ‘a woman of low employment’. Hence one is justified to postulate for this American use <ATTITUDE LABEL: INSULTING/DISSAPROVING> as well as <AXIOLOGICAL LABEL: SOCIALLY POSITIVE>. In Spears’ *SE* (1991) we find that in the 19th-20th century American slang usage *wife* used to refer to a mistress or a concubine. At the same time, both in American and British slang, the noun was employed disparagingly in the sense of ‘a passive homosexual partner’, as well as ‘the more feminine partner in a homosexual marriage’. For that reason, one is justified to postulate for these

regional uses <ATTITUDE LABEL: INSULTING/DISSAPPROVING>. Also, in *RDMAS* (2009) there is evidence for the derogatory usage of *wife* in American slang. The word is documented from the end of the 19th century in the sense ‘the more passive or feminine partner in a homosexual relationship, (VERBAL ILLUSTRATION: Yet, overnight, Kurt turned into what is generally termed a *wife*. Ethan Modern, *I’ve a Feeling We’re Not in Kansas Anymore*, 1985:65).

The present – day senses of *wife*.

	<i>MED</i>	<i>CCAD</i>	<i>LDCE</i>	<i>CALD</i>
<i>WIFE</i>	1) <STYLE LABEL: FORMAL> 'a female partner in a marriage'	1) <STYLE LABEL: FORMAL> 'one's (female) partner in marriage; a married woman'	1) <STYLE LABEL: FORMAL> 'the woman that a man is married to'	1) <STYLE LABEL: FORMAL> 'the woman that a man is married to'

4. Morphological and idiomatic potential of *wife*: When we delve into the layer of the historically attested *wife*-based formations we must acknowledge a substantial variety of English *wife*-based compounds, *of*-phrases and other formations. In general, like in the majority of female-specific nouns analyzed in this work, *wife* has been historically relatively productive in the formation of compounds. In Ammer’s *WHM* (2004) we find that the compound *midwife* is the sort of word whose etymology seems clear until one tries to figure it out. Obviously, *wife* clearly refers to the woman giving birth, but – one is tempted to ask – who is usually a wife, but *mid*-? Earlier stages of the historical development of English vocabulary seem to prompt the answer to the question, because – as we know – *wife* in its earlier history meant ‘woman’, as it still did most probably being the central sense of the word when the compound *midwife* was formed in Middle English period (first recorded around 1300). The puzzling *mid* is interpreted in Ammer’s *WHM* (2004) as a preposition, meaning – much like the German *mit* ‘together with’. Thus a *midwife* was literally a ‘with woman’ or ‘a woman who assists other women in childbirth’.

In early lexicographic works, for example, in Grose’s *DVT* (1811) we find two slang formations evidently current at the beginning of the 19th century, that is *wife* ‘a fetter fixed to one leg’, and *wife in water colours* ‘a mistress, or concubine’, where – apparently – *water colours* stands for the nature of arrangements characteristic of informal relationships, the arrangements, easily effaced, or dissolved.

As shown in Webber’s *MWDA* (1999) one may speak of other two compounds that were used extensively in the 20th century in American English, that is *Cesar’s*

wife, meaning ‘a person above reproach and free from any semblance of wrongdoing’, as well as *Lot’s wife* that is used in the sense ‘a disobedient woman who was turned into a pillar of salt as punishment for looking back to see the destruction of Sodom and Gomorrah as she and her family fled’. Due to their regional character the two expressions deserve to be marked as <REGIONAL LABEL: AMERICAN ENGLISH>. Also, in the 20th century American English, as shown in *AHDI* (1997), we find ominously sounding *wife-beater* used in the perfectly innocent sense ‘a sleeveless tee-shirt or undershirt (VERBAL ILLUSTRATION: Preppy is in, grunge is out. Lycra is out, vinyl is in. Bowling shirts are in, *wife beaters* are out. 1994), and the compound must be marked as <STYLE LABEL: COLLOQUIAL>. At the same time, due to their regional character they also deserve to be marked accordingly as <REGIONAL LABEL: AMERICAN ENGLISH>.

Obviously, it is hardly possible to take into consideration and account for all historically documented formations featuring *wife* as a constitutive element. In *DCS* (2007) we find *nearly-wife* ‘a live-in girlfriend, not a fiancée’ and *wife-beater* (AE) meaning ‘a white undershirt, typically ribbed and sleeveless, thought to be emblematic of uncouth males’, that came into being as an expression used on campus in the USA since around 2000, and in BE it served as a slang term for Stella Artois. In the scheme adopted here, these two uses naturally require <STYLE LABEL: COLLOQUIAL>. Also, in *AHDI* (1997), we find *old wives’ tale* meaning ‘a superstition’, as in: Toads cause warts? That’s an *old wives’ tale*. This expression was already known in ancient Greece, and its English version was recorded in 1387, and – despite invoking bigoted stereotypes of women and old people – it survives.

What is of a particular interest is the fact that a great number of recent American slang coinages reflect – in one way or other – the 18th century pejoratively loaded sense (see Dalzell’s *RDMAS* 2009). Among others, we find here *wife-in-law* meaning ‘one prostitute in relation to another prostitute working for the same pimp’ (VERBAL ILLUSTRATION: You can be sure when you see girls working so cooperatively that they are ‘*wives-in-law*’ feeling bound to one another because they happen to be connected with the same pimp, sweet man to them. > 1973 You’re with Daddy? I know Suzy [a *wife-in-law*]).

Significantly, only few of the documented compounds originated during the earlier stages of the development of English, and the following are the most representative ones (see the *OED*):

wife murder (1653 The cry of Richard Langley’s blood did move the blood-avenging God to leave Mr Sprackling to fall to that *Wife-murther*.) > 2011 The usual motivation for *wife murder* is a man’s loss of control over his wife’s sexuality.).

wife-purchase (1862 The marriage, spite of the plain face, the unlovely form, and the huckstering wife-purchase and sale, was a happy one. > 2000 The researcher who recorded all this said they were a currency used in *wife-purchase*.).

wife-seeker (1788 Let us consider what qualities it is in our fair female game, which makes them seem most tempting to those keen poachers, the *wife seekers*. > 2013 *Wife-seekers* of the past would specify relatively more non-physical attributes, like: being pious, from a good family and kind-hearted.).

wife-slaughter (1609 God ordained this law..to avoid *wiveslaughter*. > 2005 There's a former jail guard waiting sentencing..for manslaughter or, in his case, *wifeslaughter*.).

When we analyse the data given in various paremiological dictionaries we see that the the equivalents of *wife* in different languages of the world have entered numerous proverbs. Significantly, very few proverbs may be said to express positively loaded sense and many of them reflect and petrify numerous stereotypical, negatively-biased elements. Below, we provide a representative selection of these proverbs taken from several natural languages (RBWP 2006):

A bad *wife* drinks a big share of her bad buttermilk. (Irish)

A mill and a *wife* are always in want of something. (Italian)

A *wife* is a little dove and a little devil. (Yiddish)

'All freight lightens', said the skipper, when he threw his *wife* overboard. (German)

He that hath a *wife* hath strife. (English)

He that takes a *wife*, takes care. (Poor Richard)

It is a good horse that never stumbles, and a good *wife* that never grumbles. (Italian)

Who has a bad *wife*, his hell begins on earth. (Dutch)

Who is tired of happy days, let him take a *wife*. (Dutch)

When we analyse the contents of English paremiological dictionaries we come to the conclusion that the noun has entered a limited number of proverbial expressions (see, for example, ODP, 2008), and below we provide a selection of the ones that are listed most frequently:

A blind man's wife needs no paint/The blind mans wife needs no painting.

(VERBAL ILLUSTRATION: 1659The blind mans *wife* needs no painting. >1990 Governor D. Wilder] ought to bear in mind the maxim of one of Caligula's more lucid predecessors: Caesar's *wife* must be above suspicion. And so should Caesar.).

A deaf husband and a blind wife are always a happy couple. (VERBAL

ILLUSTRATION: 1578There neuer shal be chiding in that house, where the man is blynd, and the *wife* deafe. >1988Nothing brings out advice mongers like a summer wedding... 'A deaf husband and a blind *wife* are always a happy couple.').

If you would be happy for a week take a *wife*; if you would be happy for a month kill a pig; but if you would be happy all your life plant a garden. (VERBAL ILLUSTRATION: 1661 I say the Italian-humor, who have a merry Proverb, Let him that would be happy for a Day, go to the Barber; for a Week, marry a *Wife*; for a Month, buy him a New-horse; for a Year, build him a New-house; for all his Life-time, be an Honest man. >1996 For those of a philosophical turn of mind,

I pass on something that the distinguished economist Peter Bauer said last week: 'If you want to be happy for a day, get drunk; for a month, get married; for a lifetime, take up gardening.').

5. Conclusion

The analysis of the semantic meandering of the lexical item *wife* excerpted from various lexicographic works shows its pragmatic properties through the development of the English language. In our opinion sociolinguistic hints should be mirrored and coded in dictionaries. Although this present study is a kind of proposal to the ongoing lexicographic discussion, it should be stressed that the unified labelling scheme is intended to help learners understand and use the language correctly and appropriately.

References

Dictionaries

- Ammer, Ch. (1997) *The American Heritage Dictionary of Idioms* (1997). New York: The Christine Ammer 1992 Trust (AHDI).
- Ammer, Ch. (2004) *Word Histories and Mysteries*. New York: Houghton Mifflin Company. (WHM)
- Ayto, J. (2005) *Word Origins*. London: Black Publishers. (WO)
- Chantrell, G. (2002) *The Oxford Dictionary of Word Histories*. Oxford: Oxford University Press (ODWH).
- Dalzell, T. (2009) *The Routledge Dictionary of Modern American Slang*. New York: Routledge (RDMAS).
- Grose, F. (1811) *Dictionary of the Vulgar Tongue*. Chicago: Follett Publishing Company (DVT).
- Harper, D. (2001) *Online Etymology Dictionary*.
- Johnson, S. and J. Walker (1828) *A Dictionary of the English Language*. London: George Cowie and Co. Poultry (DEL).
- Klein, E. (1966) *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam: Elsevier Publishing Company (CEDEL).
- Mills, J. (1989) *Womanwords: A Dictionary of Words about Women*. New York: The Free Press (WDWW).
- Partridge, E. (1966) *Word Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*. London – New York: Routledge and Kegan Paul (WOSEDME).
- Room, A. (1986) *A Dictionary of Changes in Meaning*. London-New York: Routledge and Kegan Paul (DCM).
- Spears, R.A. (1991) *Slang and Euphemism*. New York: Penguin Books (SE).
- Stone, J.R. (2006) *The Routledge Book of World Proverbs*. New York: Routledge (RBWP).
- Thorne, T. (2007) *Dictionary of Contemporary Slang*. London: A & C Black Publishers (DCS).

- Webber, E., Feinsilber, M. (1999) *Merriam-Webster's Dictionary of Allusions*. Massachusetts: Merriam-Webster Inc. (MWDA).
- Wedgwood, H. (1872) *A Dictionary of English Etymology*. London: Trübner & Co.

Other Publications

- Kleparski, G.A. (1990) *Semantic Change in English: A Study of Evaluative Developments in the Domain of HUMANS*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Włodarczyk-Stachurska, A. (2011) *On Sociolinguistic Variation: The Case of English Women Terms*. Radom: Wydawnictwo Politechniki Radomskiej.
- Włodarczyk-Stachurska, A. (2012) "Sociolinguistic Stratification in EFL Lexicography", [in:] Łozowski, P. and Włodarczyk-Stachurska, A. (eds.) *The Word in Linguistic and Literary Studies*. Radom: Wydawnictwo Politechniki Radomskiej.
- Włodarczyk-Stachurska, A. (2014) "Some remarks on recent trends in lexicography", [in:] *JoLace Journal of Language and Cultural Education*, vol. 3.
- Włodarczyk-Stachurska, A. (2015a) "Some remarks on the state of lexicography research", [in:] *JoLace Journal of Language and Cultural Education*, Vol. 2015, 3 (1).
- Włodarczyk-Stachurska, A. (2015b) "On the problems in EFL Lexicography", [in:] Bilovesky, V., Cherkasov, A., Kubelaková, M., Molchanova, V. (eds.) *European Journal of Social and Human Sciences*, 2015, Vol.(6), Is.2, Faculty of Arts, Matej Bel University. Published at: <http://ejshs.net/en/archive.html?number=2015-06-30-19:01:57> HYPERLINK "http://ejshs.net/en/archive.html?number=2015-06-30-19:01:57&journal=6"&HYPERLINK "http://ejshs.net/en/archive.html?number=2015-06-30-19:01:57&journal=6"journal=6
- Włodarczyk-Stachurska, A. (2015c) "Dictionaries and ideologies: some remarks of the EFL lexicography", [in:] *Journal of Education, Culture and Society*.

Netography and other sources

- Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (2008) Cambridge: Cambridge University Press.
- Collins Cobuild Advanced Dictionary* (2009) New York: Harper Collins.
- Longman Dictionary of Contemporary English* (2014) London: Pearson Education Limited.
- Macmillan English Dictionary* (2007) London: Macmillan Education.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary* (2014) Oxford: Oxford University Press.
- Cambridge Advanced Learner's Dictionary (CALD)*
<http://dictionary.cambridge.org/>
- Collins Cobuild Dictionary Cobuild (CCAD)*
<http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-cobuild-learners>
- Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE)*

<http://www.ldoceonline.com/>

Macmillan English Dictionary (*MED*)

<http://www.macmillandictionary.com/>

Harper, D. (2001) *Online Etymology Dictionary*.

<http://dictionary.reference.com>

Jana Javorčíková

Matej Bel University, Faculty of Arts, Department of English and American Studies
Banská Bystrica, Slovakia
jana.javorcikova@umb.sk

Stanislav Kováč

Comenius University, Faculty of Medicine, Institute of Foreign Languages
Bratislava
stanislav.kovac@fmed.uniba.sk

READING OF EFL INFORMATIVE TEXTS: QUALITATIVE AND QUANTITATIVE PARAMETERS

Streszczenie: Opracowanie Reading of EFL Informative Texts: Qualitative and Quantitative Parameters omawia wyniki badań ilościowych przeprowadzonych w styczniu 2020 roku. Badanie potwierdza optymalny poziom szybkości i dokładności czytania dorosłych czytelników w czytaniu tekstu informacyjnego w języku obcym (angielskim). Opiera się na przykładowej jednostce (100 respondentów), która przeczytała tekst informacyjny i odpowiedziała na zestaw pytań. Wyniki badań dowodzą, że optymalna prędkość odczytu to 162,61 WPM (przy min. 70% dokładności). Dane te są niezbędne dla instruktorów planujących obciążenia czytaniem na swoich kursach, a także dla innych profesjonalnych czytelników (tłumaczy, redaktorów itp.), którzy muszą być świadomi swoich umiejętności czytania podczas czytania tekstów informacyjnych.

Abstract: The study entitled Reading of EFL Informative Texts: Qualitative and Quantitative Parameters discusses the research outcomes of quantitative research conducted in January 2020. The research confirms the optimum level of reading speed and accuracy for adult readers in reading an informative text in a foreign (English) language. It is based on a sample unit (100 respondents) that read an informative text and responded to a set of comprehension questions. The research results prove that the optimum reading speed is 162, 61 wpm (at min. 70% accuracy). These data are essential for instructors planning reading loads for their courses as well as for other professional readers (translators, editors, etc.) who need to be aware of their reading performance when reading EFL informative texts.

Keywords: optimal reading accuracy, optimal reading speed, reading accuracy, reading comprehension, reading speed.

Introduction

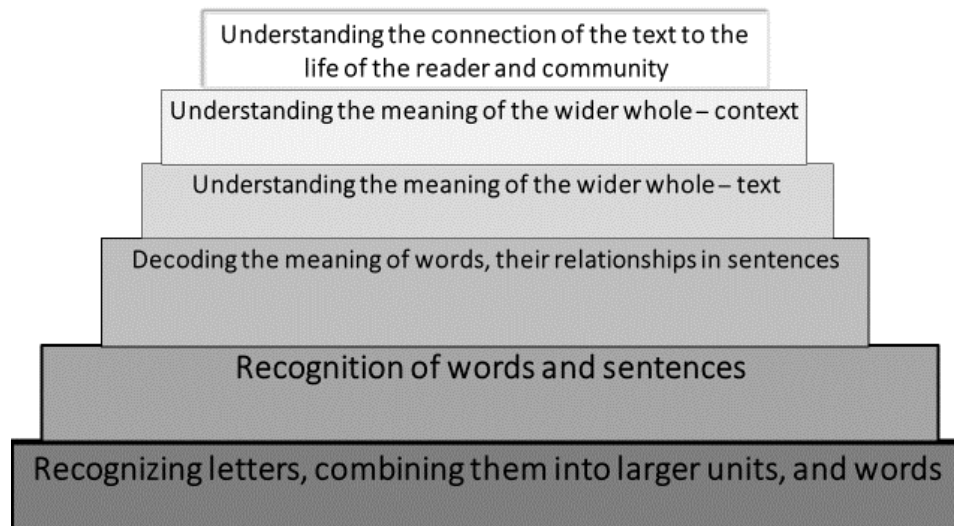
Reading performance of adults who read for professional purposes, such as studying, translating editing, etc., is a surprisingly neglected field. It is a fact, reading performance is measured for commercial purposes (e.g. for FCE and CAE exams), however, their research outcomes are not available to public. At universities, the good practice of placement foreign language test has been put out of use. Reading logs are often based on the rule of “good practice”, or estimate (Zápotočná, 2001). Thus, as a result of overly ambitious reading performance required by instructors, students often struggle with their studies. In this article, we would like to share results of a 2020 quantitative research of reading performance of university students which shows that individual reading performance in EFL is measurable and the research data are necessary for teachers and instructors in order to set the reading load appropriately.

Reading performance and assessment: Current State of Research

Reading is one of the four integrated language skills that has been the subject of research for several decades; however, few qualitative parameters were available for professional discourse. In this study focused parameters of reading, we will pay attention exclusively to those aspects of reading comprehension that are directly connected to the reading skills of adults in EFL for professional purposes and reading assessment.

First, it is necessary to point out that definitions of reading have undergone a long evolution. In the past, reading was usually defined as a product and process. Recently, reading is defined also as an act performed by a reader. Simplifying definitions defined reading as the ability to read and understand a text and to interpret its meaning correctly. However, as Zápotočná (2001) and Štulajterová (2019) note, reading goes beyond the mere recognition of words and sentences and employs a complex set of cognitive and linguistic processes at several levels – from the lowest level (recognizing letters, combining them into larger units, and words, decoding the meaning of words, understanding how they form relationships in sentences) to the highest level – understanding the meaning of the wider whole – text and context (Cameron, 2001 cited by Lojová – Straková 2012, 172; Grabe and Stoller (2011, 3-4). Scholes (1991) and (Gavora 2012, 52) further emphasize the complex social nature of reading and its connection to the life of the reader, as reading is not reduced to a specific act of reading a text; it is the only part of it that remains unfulfilled unless absorbed by the reader and transformed into actions and thoughts. Integration of previous knowledge, skills and experience, especially in reading as a part of EFL when readers often use skills acquired in their mother tongue (Alderson, 2005; Straková – Cimermanová 2005, 21). A structure of the complex process of reading and reading comprehension is illustrated in Fig. 1.:

Fig. 1. Phases of reading and reading comprehension

Source: J. Javorčíková

Grabe (2011) analysed three attributes of reading:

1. reading is a **complex** process involving a number of other processes – it is not possible without knowledge about language, reading itself and the world);
2. reading is a **fast** process – we read at a certain speed, while the information is stored in the working memory, and therefore we can connect information from several parts of the texts, not only from the text we are reading;
3. reading is a **targeted** process whose goal is to understand the text, It does not only lie on decoding the graphic characters in the text, but also about understanding the text and meaning for an individual and his or her community.

Grabe's definition points out one aspect that many other definitions tend to neglect – speed of reading. We agree with Alderson (2005), that accuracy is the desired skill in reading comprehension, however, we believe that new internet and computer era puts a new emphasis on the quality and speed of reading. Much more information is distributed via reading, especially at universities. Weekly reading, reading logs, instructions and secondary materials are transmitted to students via texts to read. However, these reading logs are often unregulated in terms of collective and individual reading performance and psychological hygiene as well as reading comfort of individuals are seldom taken into consideration. Inevitably, students are overloaded, their interest in reading and studying may decline and that can have a negative impact on their academic success.

Therefore, in the presented research, we relied on the extensive research of Grabe and Carroll (1993) who (via the analysis of more than 30 factors), identified four basic reading factors to take into consideration when analysing reader's performance:

1. general text comprehension,
2. specific text comprehension,
3. reading decoding,
4. reading speed.

It is a fact, some authors disagree (Lunzer and Gardner 1979), and state there is no reliable evidence of the existence of separated reading skills. They claim there exists a single global skill which consists of several sub-skills and overlapping skills. However, Alderson (1990) has taken the middle ground: he stands for an opinion that at least part of the reading process consists of several partial and overlapping skills, but their division into higher and lower is not justified in practice.

Sample Unit Description

Pilot testing occurred in December 2019; it included 19 respondents. After correcting the research tool (reading test and comprehension questions), quantitative research was conducted via a controlled experiment in January 2020. 114 tests were administered to all of the 1st-year graduates, mastering in English (teaching and translation studies at Matej Bel University). The tests of 14 respondents (foreigners or students with special needs), were discarded in order to form a homogenous sample unit, consisting of 100 valid tests. All of the respondents had passed the B1 or B2 Maturita exam in English;¹ English was their second language (Slovak was the first language), none had participated in speed reading courses, and none had disabilities such as uncorrected optical disabilities that might affect their reading performance.

Research Procedure

A general English text entitled *More speed, less analysis?* was used to determine the optimum and ideal levels of reading speed and accuracy. The text and 10 comprehension questions were adopted from a standard coursebook *Insight Upper-intermediate, Unit 5* (Wildman, 2014); corresponding to B2 level); however, the researchers adapted minor details (e.g. the title) for research purposes. Table 1 displays the descriptive parameters of the text:

¹ The Maturita is a standardized form of assessment in Slovakia, usually held in the 4th year of high school studies. Maturita tests four integrated skills including reading and reading comprehension.

Tab. 1. Descriptive parameters of the analysed text: More speed – less analysis?

Genre/ style	Level acc. to CEFR	No. of words ²	No. of para- graphs	No. of lines	Sentence structure: no. of state- ments	Sentence structure: no. of interrogati- ves	Specialised vocabulary B2 (Checked by text- inspector)
Article/ Informa- tive	B2	699	7	46	26	5	Associative thinking skills, multi- tasking,

Source: Javorčíková, J.; Kováč, S.

After analysing various texts used at their affiliated university (e.g. seminar readings, coursebooks, web pages, etc.), the researchers verified this text to be representative of English texts the respondents meet during the first year of their university studies.³ Size-wise and task-wise, it was also similar to texts commonly used in Maturita exams and PISA literacy testing which the respondents were generally aware of. The researchers decided against the use of authentic texts (e.g. linguistic texts) as some of the field-related terminology (e.g. *morpheme*, *derivation*, etc.) elevated the text to the C1 level. The topic of reading and its processes including developing associative thinking was selected. This topic was common to all the students of humanities; however, it was not a specific study focus of any group of respondents and thus did not allow anyone an advantage of knowing the topic better than the other readers.

In accordance with Grabe and Carroll's research, the text was accompanied by 10 comprehension questions (40 items), focused on the following criteria:

1. general text comprehension (parameters of the text, number of paragraphs, number of referred sources, etc.): Q1, Q4;
2. specific text comprehension (specific information stated directly in the text): Q3, Q5, Q6;
3. reading decoding (implicit information, interpretation of the meaning for the reader and their community), Q 2, Q8, Q10; and understanding the main idea of the text Q7 and Q9;
4. reading speed.

² Data generated by the Microsoft Word programme.

³ The text was confirmed by the Text-inspector programme to be B2 level, a precondition for admission Slovak universities.

Research Findings

Reading speed/wpm

The total mean reading time of the sample unit was 149, 13 wpm⁴. Table 2 shows the reading performance variables.

Tab. 2. *More speed – less analysis?*: Reading speed (wpm) – complete sample unit

	Reading speed (wpm) – complete sample unit
Mean	149,13
Median	139,8
Mode	139,8
Std. Deviation	48,26
Minimum	33,29
Maximum	239,66
25 th percentile	116,50
75 th percentile	174,75

Source: Kováč, S., Javorčíková, J.

In order to set an optimum/ desired speed, we also measured the time of selection of the sample unit; those who achieved 70% accuracy and above. 70, 00% is a usual passing mark at Slovak and international universities. Table 3 shows the speed of this selection of respondents (100% – 70% accuracy). The mean reading speed was 162, 61 wpm.

Tab. 3. Reading speed – selected respondents: 100% – 70% accuracy

	Reading speed (wpm) – 70% and more
Mean	162,61
Median	174,75
Mode	174,75
Std. Deviation	53,06
Minimum	33,29
Maximum	233
25 th percentile	139,8
75 th percentile	174,75

Source: Kováč, S., Javorčíková, J.

Analysis of Reading Accuracy

10 comprehension questions were suggested by professional coursebook designers. These questions also met the criteria for reading comprehension suggested by most recent research, discussed in the previous section (see Alderson, 1993) We selected questions that tested the respondents' ability to notice general parameters of the

⁴ We further state reading speed in wpm.

text (e.g. organization of titles, subtitles, the number and sequence of paragraphs, number of sources), the ability to identify direct, explicit information as well as decode implicit information, correlate new information with their previous knowledge, draw logical conclusions and generate the main idea of the text and interpret its significance for oneself and their community and welfare. Table 4 shows the structure of comprehension questions and the number of correct responses.

Tab. 4. Structure of comprehension questions and correct responses

Question no.	Question descriptors (Objectives of the tasks)	Correct responses
Q1	General parameters of the text – identification of the authors and ideas	69
Q4	General parameters of the text – identification of the number and nature of sources referred to in the text	17
Q3	Explicit information	75
Q5	rephrase the word Explicit information – word re-phrasing	12
Q6	Explicit information	68
Q2	Implicit information/negative statement	66
Q8	Implicit information based on logical thinking/negative statement	35
Q10	Implicit information/negative statement	56
Q7	Interpretation of the meaning/main idea of the text for the reader and the community	82
Q9	Interpretation of the meaning/main idea of the text - information based on understanding a longer section/the whole text	53

Source: Javorčíková, J.

Detailed analysis of the research

1. General text comprehension (parameters of the text, number of paragraphs, number of referred sources, etc.): Q1, Q4

Question 1: General parameters of the text (identification of authors and their studies)

In Q1, respondents were to identify the author of the idea on new ways of thinking (*we are creating new neural pathways*). In order to answer Q1, respondents were to read both studies in the text and identify the correct answer to a negative statement (*...which of the statements was not suggested by Nicholas Carr*). Only 69% correct answers were collected; many students confused authorship of the idea in debate and attributed it to the wrong author).

Question 4: General parameters of the text (number of studies used in the text)

Quite unexpectedly, only 17% of the respondents were able to identify selected physical parameters of the text (the precise number of quoted and paraphrased surveys in the text) in spite of the fact that they were made obvious by specific name-references (*Nicolas Carr suggests...*, line 23 and *...The work of Gary Small...*, line 29). We assume that first year students were not fully familiar with academic language and the specific word *study* and they confused the quote of Socrates to be study as well. However, the failure to recognize the number of quoted sources points to a more serious problem of the lack of academic preparedness of university students to deal with academic sources.

2. Specific text comprehension (specific information stated directly in the text): Q3, Q5, Q6

Questions 3, 5, 6: Explicit, directly stated information

Q3: As many as 75% of the respondents were able to identify the explicit answer correctly (*the next generation will have problems with reading comprehension*). In Q5, the correct answer entailed the identification of explicitly stated information and its minor re-phrasing. In the text (line 7), *crossings out* were mentioned; in the task sheet, a more generic term *re-writing* was used. Surprisingly only 12 respondents answered Q5 correctly. We assume the distractor *typos* seemed more appealing than a generic term *re-writing*. In Q6, readers were asked to identify the Socrates' standpoint which was expressed by line *...people would lose the ability to memorize longer texts* (line 39). 68, 00% correct answers were collected. In explicit questions, respondents reached cumulative average 51, 67% of correct answers.

3. Reading decoding (implicit information): Q2, Q8, Q10; interpretation of the meaning for the reader and his/her community: Q7, Q9

Questions 2, 8, 10: Implicit, indirectly stated information via negative statements

Reading decoding requires advanced reading including interpretation of the meaning, combining new information with one's previous knowledge, logical operations and drawing broader conclusions. For these reasons, we decided to employ negative forms of tasks and respondents were supposed to confirm three correct statements and identify the incorrect one. In Q2 (*which of these statements is not true about associative thinking?*), the correct answer was clearly stated by the negative formulation *...we are not only less likely to be reading deeply, but we may be becoming less capable of doing so* (lines 23-24), however, only 66% students were able to identify it. Identification of implicitly state information was even lower in Q8 (only 35% correct answers) and Q10 (56% correct answers). In Q8, respondents were to decide between four abstract options (trendiness, ability,

necessity and longevity), which seemed to be too abstract to apply them to the text (35% answered correctly). In Q10 (which of these statements is not true about the text you have read?), only 56 % correct answers were collected.

The research proved that a vast majority of respondents encountered serious problems with eliciting implicit information from the text. Average comprehension of implicit questions was only 52, 33%, which proves little awareness of implicit information.

- Decoding meaning: understanding the main idea of the text: Q 7 – meaning for oneself: Q9

Finally, we were interested in respondents' ability to decode the text and interpret its broad meaning. Q7 and Q9 were aimed at general understanding of the text and its significance for the individual reader and his or her life. Q7 inquired information on general usability of associative thinking (82, 00% correct answers were gathered). Q9 was based on understanding the meaning of three paragraphs and apply the correct answer to the offered options. (53% answered correctly). Cumulative average for these questions was 67, 50%.

Discussion

The gathered data do not correspond with the 2018 PISA reading literacy testing of 15-year old students (PISA, 2018). Slovak readers continually achieve average and below average reading results and in PISA 2018, Slovak readers again scored 42nd out of 78 countries (458 points/499) which is below the OECD average (487). In comparison, the Czech Republic scored 26th (490 points) which is above the OECD average. China had the highest score (555 points). In the presented research, the overall accuracy of Slovak readers was 53, 30% (significantly lower than the 2018 PISA accuracy of Slovak readers – 82.52%). However, the number of respondents who scored less than 70% (62 respondents) and who would classify as substandard according to university criteria is alarming. Table 5 shows achieved reading performance of the sample unit in per cents.

Tab. 5. Achieved reading performance of < 70% the sample unit

No. of max. per cents achieved	No. of students
60%	14
50%	14
40%	19
30%	12
20%	0
10%	2
0%	1
Summa	62

Source: Javorčíková, J.

Previous research of adult literacy in English (Zápotočná, 2001) showed that Slovak respondents scored best when responding to direct, explicit questions. Their performance deteriorated when responding to implicit questions. In generalizing the main idea and its interpretation, Slovak students encountered serious problems. The presented 2020 research proved that first-year Slovak university students encountered problems in all three spheres of reading comprehension (general comprehension, specific information, decoding of meaning). In spite in Q7 there were 82 correct answers and in Q3 75% correct answers, in other questions students only reached average and below average score. This fact should be taken into consideration when planning their linguistic preparation and university career as well as structure of courses.

To sum up, respondents were able to identify the meaning of the text and its significance for themselves and their life (Q 7, 9; 67, 90% total correct answers), however, they struggled with general parameters of the text and with explicit information. General decoding and gathering implicit information displayed even lower performance – this information should be taken into consideration when planning graduates workload, as well as planning their language improvement and further training of their reading skills.

Implications for optimal reading performance (informative texts)

When stating optimal speed and comprehension performance correlation, only respondents who gained over 70% ought to be taken into consideration (given the required university criteria). The mean reading speed of respondents with >70% was 162, 61 wpm (span 33, 29-233 wpm), Median Me = 174, 75 wpm and Mode Mo = 174, 75 wpm; standard deviation STD = 53, 06. Mean reading speed (at >70% accuracy) translates to 39, 03 standard pages per 60 minutes (250 words per standard page). This information is of key importance for instructors when setting students' workload and planning their weekly readings based on informative texts.

Conclusion

The presented research proved that it is both possible and necessary to set an optimum reading performance parameters for reading of informative texts. Similar research may be conducted in the future in the field of other academic genres such as academic texts (C1, C2). Given the new requirements that distance forms of study put on students (in other words professional readers, defined by Javorčíková – Kováč, 2020), it is of key importance to be able to set a standard, which helps the students to adjust their reading performance in terms of speed and accuracy. Such standards also help the instructors to set the reading load appropriately.

Bibliography

- Alderson, J. Charles. Testing reading comprehension skills (Part One). In *Reading in a Foreign Language*, 6 (2), s. 425-438. & Testing reading comprehension skills (Part Two) *Reading in a Foreign Language*, 7(1), 1990. 465-503.
- Alderson, J. Charles. The relationship between grammar and reading in an English for academic purposes test battery. In *A new decade of language testing research: selected papers from the 1990 Language Testing Research Colloquium*. Alexandria: TESOL, 1993.
- Alderson, J. Charles. *Assessing Reading*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Carroll, John B. 1993. *Human cognitive abilities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Gavora, Peter, Matúšková, Mária. Sonda do čitateľskej gramotnosti vysokoškolských študentov. In *Pedagogika. SK*. Vol. 1, 2010, no. 3.
- Gavora, Peter Čo sa skrýva pod porozumením textu. In GAVORA, P. a kol. *Ako rozvíjať porozumenie textu u žiaka*. Nitra: Enigma, 2012.
- Grabe, William. – Stoller, Fredericka. L. *Teaching and Researching Reading*. Harlow: Pearson Education Ltd., 2011.
- Hankerová, Kristína. Dyslexia a rozvíjanie čitateľskej gramotnosti v cudzích jazykoch. In *Aplikované jazyky v univerzitnom kontexte VI*. Zvolen: TU, 2019.
- Javorčíková Jana – Kováč, Stanislav. *The need for a professional reader*. Koln: Kirsch-Verlag, 2020.
- Lojová, Gabriela – Straková, Zuzana. *Teoretické východiská vyučovania angličtiny v primárnom vzdelávaní*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2012.
- Lunzer, Eric. A. – Gardner, Keith. *Effective Use of Reading*. Harlow: Heinemann Educational Books - Primary Division, 1979.
- Micháľechová Mária. Text, učebný text, učebnica. In GAVORA, P. a kol. *Ako rozvíjať porozumenie textu u žiaka*. Nitra: Enigma, 2012.
- Mistrík Jozef. *Efektívne čítanie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1996.
- PISA, 2018. In https://www.oecd.org/pisa/PISA-results_ENGLISH.png
- Scholes, Robert. *Protocols of Reading*. New Haven: Yale University Press, 1991.
- Straková, Zuzana – Cimermanová, Ivana. *Teaching and learning English language*. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, 2005.
- Štulajterová Alena. *Introduction to Linguistics*. Banská Bystrica: Belianum, 2019.
- Wildman, Jon. *Insight: Upper-Intermediate: Student's Book*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Zápotočná, Oľga. Rozvoj počiatkovej literárnej gramotnosti. In KOLLÁRIKOVÁ, Z., PUPALA, B. (Eds.): *Predškolská a elementárna pedagogika*. Praha: Portál, 2001.

Grant 1/0118/20 (Cultural and Educational Agency of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic) Name of the Grant: Dyslexia as a linguistic-cognitive disorder and its symptoms in developing reading literacy in mother and foreign (English) Tongue.

Ewa Kłeczaj-Siara

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny

im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu

e.kleczej@uthrad.pl

**THE CONCEPT OF BLACK HOME AND THE COUNTERSTORIES
OF AFRICAN AMERICAN CHILDREN'S AUTHORS
AND ILLUSTRATORS**

**KONCEPCJA CZARNEGO DOMU A NARRACJE SPRZECIWU
AFROAMERYKAŃSKICH AUTORÓW I ILUSTRATORÓW KSIĄŻEK
DLA DZIECI**

Streszczenie: Gatunek miejskiej literatury dziecięcej, oferujący narracje sprzeciwu wobec istniejących percepcji czerni, jest popularny wśród autorów afroamerykańskich od kilku dekad. Harlem, dzielnica Nowego Jorku zamieszkała przez ludność afroamerykańską, to jedna z najbardziej powszechnych scenerii. Celem niniejszego artykułu jest analiza retoryki werbalnej i wizualnej trzech książek obrazkowych ukazujących znaczenie domu w czarnej społeczności: *Uptown* (2000), *Jake Makes A World* (2015) oraz *Harlem* (1998). Tekst bada również wpływ przestrzeni publicznej i prywatnej na postrzeganie czerni.

Słowa kluczowe: afroamerykańska literatura dziecięca, literatura miejska, książka obrazkowa, narracja sprzeciwu.

Abstract: The genre of urban children's literature, providing counterstories to the existing perceptions of blackness, has been popular with African American authors for several decades. The Black neighborhood of New York's Harlem is one of the most common locations in which they set their stories. The aim of the article is to discuss the verbal and visual rhetoric of three picture books presenting the sense of home in the Black community: *Uptown* (2000) by Bryan Collier, *Jake Makes A World* (2015) by Sharifa Rhodes-Pitts, and *Harlem* (1998) by Walter Dean Myers. It also explores the impact of the public and the private space on the reader's perception of blackness.

Keywords: African American children's literature, urban literature, picture book, counterstory.

Introduction

Defining Black¹ home has always been challenging for literary and cultural scholars. In her study *Burnin' Down the House: Home in African American Literature*, Valerie Prince describes Black home as a metaphor of significant social values: "The search for justice, opportunity, and liberty that characterized the twentieth century for African Americans can be described as a quest for home"². Grey Gundaker believes African American home has always been a significant element of the American landscape as it endures "from elite suburbs and tower apartment to the old homeplaces of the countryside, to the small table of family photos beside the bed of a housebound elder"³. Other scholars offer a more literal interpretation of Black home and they combine it with a specific location, in most cases the American South.

Although it is relatively easy to specify the geographical limits of the region, the cultural concept of the South goes far beyond the established borders, or the historical Mason-Dixon Line⁴. Due to the numerous migration movements of the southern Black population, the spirit of the American South has been brought to different parts of the country. The Great Migration of the twentieth century caused millions African Americans to move to the Northeast, the Midwest and the West Coast for economic reasons and in search of social equality. Although many Blacks escaped poverty, they still experienced racial prejudice from white Americans as well as social institutions. Thus, they often felt trapped in the new "promised land." This kind of disappointment was expressed by Malcolm X in his famous "The Ballot or the Bullet" speech, given in 1964 at Detroit's King Solomon Baptist Church. He said: "If you black, you were born in jail, in the North as well as the South," adding that "As long as you South of the Canadian border, you South"⁵. What he was talking about was the trap of the American North that offered Blacks opportunities while reinforcing suffocating patterns of racial oppression and poverty. However, many Blacks managed to cope with the difficulties by finding refuge in their new urban homes which were steeped in African American

¹ Throughout the article I use the terms Black and African American interchangeably. I capitalize "Black," because, as critical race theorist Kimberlé Crenshaw Williams proposes, "Blacks, like Asians, Latinos, and other 'minorities' constitute a specific cultural group, and as such require denotation as a proper noun". See Kimberlé Crenshaw Williams, "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color," *Stanford Law Review*, Jul., 1991, Vol. 43, No. 6, 1244, footnote 6.

² Valerie Prince, *Burnin' Down the House: Home in African American Literature* (New York: Columbia University Press, 2005), xii.

³ Grey Gundaker, *Keep your Head to the Sky: Interpreting African American Home Ground* (Charlottesville and London: University Press of Virginia, 1998), 3.

⁴ Mason-Dixon Line is historical boundary between the states of Maryland and Pennsylvania which divided the country into slave states and free states.

⁵ Catherine Ellis and Stephen Smith. *Say It Loud: Great Speeches on Civil Rights and African American Identity* (New York: New Press, 2010), 12.

traditions. The migrants remembered their roots and used their southern customs and traditions as buffers against the alienation of life in the North. Thus, their new places of living became their new South, where their offspring could learn about the past and perceive the reality through the prism of Black life.

The concept of the South as not limited to geographical division but defined by means of specific customs and beliefs is the main argument of *Chocolate Cities*, the 2018 publication by two African American scholars, Marcus A. Hunter and Zandria F. Robinson. They suggest that Blacks take their southern homes with them wherever they move. As a result of the Great Migration or more recent post-Katrina dislocation they have found their new South in the so called “chocolate cities”—a concept used by the authors to describe places where one can feel the spirit of Black community, which has its roots in the South. Black areas such as New York’s Harlem, Chicago’s South Side or Seattle’s Central District, among others, have always given African Americans a sense of belonging to their own culture. Despite the geographical or economic differences between the locations, what they have in common is the same sentiment that inspires many Blacks to develop their own culture. It is here that they established African American cultural institutions helping them to remember where they are from. Hunter and Robinson believe the Black migration is a “long migration,” which has never ended. Thus they make new maps of America where they place such regional names as Out South, West South, Mid-South, Deep South, Up South and Down South, which imply one shared experience of all Blacks living in America⁶.

Black urban literature

Black home in the urban North has always been a popular theme of African American children’s literature. Many authors have been concerned with the relationship between blackness and space. They have used the setting of an ordinary home in order to celebrate Black lives and culture as well as reverse the existing negative images of Black family, promoted in popular media⁷. In response to the alarming data and the accompanying misrepresentations, a growing number of African American children’s authors produce alternative versions of blackness which are supposed to empower young readers and give them a sense of pride in belonging to the Black race. Their stories subvert dominant constructions of social reality. Jonda C. McNair uses the term “counterstories” to refer to narratives which

⁶ Marcus A. Hunter and Zandria F. Robinson, *Chocolate Cities: The Black Map of American Life* (Oakland: University of California Press, 2018), 20-22.

⁷ Ta-Nehisi Coates, “The Black Family in the Age of Mass Incarceration,” *The Atlantic*, October 2015 Issue. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/10/the-black-family-in-the-age-of-mass-incarceration/403246/> (accessed 15.11.2020).

challenge the status quo of the social order⁸. Ebony Thomas and Amy Stornaiuolo propose to use a similar term - "restorying," which they define as "a process by which people reshape narratives to represent a diversity of perspectives and experiences that are often missing or silenced in mainstream texts, media, and popular discourse"⁹. It is a form of resistance and empowerment to both the authors and the writers who can finally see themselves in the stories. They are no longer the victims of incomplete literary products but they come into existence which is defined by themselves rather than those who try to silence their voices. Cueto and Brooks emphasize the agentive and liberatory role of counterstorytelling, especially in education, which, in their view, "exposes and refutes negative experiences encountered by marginalized racial groups in schools"¹⁰.

The first stories of African American youth living in the northern cities emerged in the late 1960s. Inspired by the Black Arts Movement, Black children's authors decided to confront the existing misrepresentations of Black life in America and, to use Larry Neal's words, "define the world in their own terms"¹¹. They wrote their stories from the perspective of the insiders to the Black community, fully aware of its needs. They frequently focused on their experiences of growing up in a Black ghetto in the North, where, on one hand they experienced social and economic difficulties, and on the other hand they had access to their own culture in their family homes as well as in the public institutions of Black neighborhoods, such as arts centers or churches. Rudine Sims Bishop points to the books of Virginia Hamilton and Walter Dean Myers as the milestone in the development of African American realistic fiction portraying the lives of Black children in urban settings. The books are filled with positive feelings despite the many eccentricities connected to Black life in America, as accurately described by Virginia Hamilton:

It [Black life] has been made eccentric by slavery, escape, fear of capture; by discrimination, and constant despair. But it has held tight within it happiness, and subtle humor, a fierce pride in leadership and progress, love of life and family, and a longing for peace and freedom. (Hamilton, 57).

⁸ Jonda C. McNair, "A Comparative Analysis of The Brownies' Book and Contemporary African American Children's Literature Written by Patricia C. McKissack." *Embracing, Evaluating, and Examining African American Children's and Young Adult Literature*, eds. Wanda M. Brooks and Jonda C. McNair (Lanham: The Scarecrow Press, 2008), 7.

⁹ Ebony Elizabeth Thomas and Amy Stornaiuolo, "Restorying the Self: Bending Toward Textual Justice." *Harvard Educational Review*, 2016, 86 (3): 313-338. <https://doi.org/10.17763/1943-5045-86.3.313> (accessed 12.10.2020),

¹⁰ Desiree Cueto and Wanda M. Brooks, "Drawing Humanity: How Picturebook Illustrations Counter Antiracism." *Critical Content Analysis of Visual Images in Books for Young People: Reading Images*, eds. H. Johnson, J. Mathis, and K. G. Short (New York and London: Routledge, 2019), 42.

¹¹ Larry Neal, "The Black Arts Movement." *The Black Aesthetic*, ed. Addison Gayle, Jr. (Garden City: Doubleday and Co., 1971), 272.

Many scholars of children's literature use the term "urban literature" to refer to books in which the city is the main character of the story. Jane Fleming et al. discuss urban literature as a subgenre of multicultural children's literature illustrating specific settings¹². Vanessa Morris notes that it encompasses not only locations but also situations which "highlight the socio-economic realities and culture of characters" as well as reflect "scenes and activities that realistically occur in daily [urban] life"¹³. Urban literature encompasses different literary genres including picture books, in which the setting is conveyed both in the verbal and the visual narrative.

John Steptoe, the first African American picture book author-illustrator, is credited with creating a breakthrough African American picture story of urban life in 1969. Due to the absence of Black characters and settings in children's books of the previous decades, he wanted to create stories which would reflect the life experiences of urban African American children. Additionally, as Bishop points out, Steptoe's decision was inspired by the national debate of the crisis of inner city schools that provided inadequate education to Black children. As a result, Black authors started producing literature that was "relevant to the lives of children living in inner cities"¹⁴. Steptoe's *Stevie*, originally published in the August, 29, 1969, issue of *Life* magazine, tells the story of two Black families with young boys living in an urban working-class community. It focuses on the children doing everyday activities either in their homes or in the streets of the neighborhood. The book portrays distinct aspects of African American culture maintained in the African American domestic landscape of the North. The text is written in the Black urban dialect, which connects the story to the southern writing tradition. The illustrations, marked with strong lines and vivid colors, characteristic of the African visual styles, bring to life the atmosphere of the place, with details of the urban community and the boys' homes. Steptoe's second picture book, *Uptown*, published in 1970, tells a similar story of two young boys walking the streets of Harlem and making speculations about their future lives. Their language, being an example of the African American Vernacular English, gives authenticity to the story, while the illustrations provide details about the architectural styles and the decorative patterns of Black homes. With both of the stories as well as several other picture books published later in his writing career, Steptoe made Black urban communities and their young residents visible in children's literature. The books gained wide popularity with a wide audience of readers, including Black youth

¹² Jane Fleming, Susan Catapano, Candace M. Thompson, and Sandy Ruvalcaba Carrillo, *More Mirrors in the Classroom: Using Urban Children's Literature to Increase Literacy* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2016), 71.

¹³ Vanessa Irwin Morris, *The Readers' Advisory Guide to Street Literature* (Chicago: American Library Association, 2012), 4.

¹⁴ Rudine Sims Bishop, *Free Within Ourselves: The Development of African American Children's Literature*. (Portsmouth: Heinemann, 2007), 119.

who found the stories empowering as well as white readers of different ages for whom the publications became a source of knowledge of Black life.

The genre of urban children's literature providing counterstories to the existing perceptions of blackness is still popular with African American authors. The Black neighborhood of New York's Harlem is one of the most popular locations in which they set their stories. Originally inhabited by European immigrants, it was turned into a Black community as African Americans had moved there in large numbers during the Great Migration. Offering artistic freedom and opportunities to Black people in the 1920s and the 1930s, the period known as the Harlem Renaissance, the neighborhood became the center of Black creativity and talent. Among Harlem's residents, there were famous artists, writers and musicians who challenged the notion of African American art as inferior and promoted positive notions of blackness. Contemporary children's authors and illustrators try to continue the tradition of resistance to false representations of Black life by offering young readers their illustrated counterstories in which they celebrate Black urban life. The following section of the article discusses the verbal and visual rhetoric of three children's books outlining the vibrancy of living in the Black community: *Uptown* (2000) by Bryan Collier, *Jake Makes A World* (2015) by Sharifa Rhodes-Pitts, and *Harlem* (1998) by Walter Dean Myers. *Uptown* presents one day from the life of a Black boy living in Harlem. He discovers parts of African American history while walking down the streets and observing the city from the window of his apartment. *Jake Makes A World* is a biographical story of African American artist Jacob Lawrence who was raised in Harlem and found his inspiration in the sounds and colors of the streets. *Harlem* is a poetic celebration of Black creativity, activism and endurance. All of the stories are told by African American authors who are inside the culture. They either use their childhood memories or invent fictional Black characters who discover the wealth of African American tradition in specific places they call home. The article explores the relationship between the space and the development of the young characters' minds and their attitudes towards blackness. The books' analysis is based on the concepts of the private space and the public space, which define the notion of Black home.

African American picture books

All of the selected children's books belong to the genre of picture books, in which illustrations and text are equally important. As Joseph Schwarz observes, art and text are inextricably linked to create the meaning of the picture book "in the sense that it [picture book] communicates its message in a way which is untranslatable into any other form of aesthetic expression"¹⁵. In picture books, characters belong to both verbal and visual narratives, which convey their physical and psychological traits as well as political and moral views. Nikolajeva and Scott

¹⁵ Joseph H. Schwarz, *Ways of the Illustrator: Visual Communication in Children's Literature* (Chicago: American Library Association, 1982), 195.

stress the importance of analyzing both narratives. Rather than being two mutually independent narratives, words and pictures fill each other's gaps and expand what is presented in the other medium¹⁶. Picture sequences, like words, can be very dynamic and constitute a coherent plot. Thus, the visual material cannot be ignored in the examination of characters or setting. Except for the external description, illustrations can convey a lot of information about the characters' emotions and their relationships with other individuals and places.

In some picture books visuals can be even more telling than the text. It is especially true in the case of African American children's books where illustrations are frequently added for political reasons – to reject pejorative meanings of words and images used to describe African American people, as well as strengthen African American identity. Thus, in order to debunk negative stereotypes, Black illustrators create vivid illustrations revealing the characters' talents for music or art, emphasizing the Black community spirit and a strong sense of belonging to the Black race.

Two African American illustrators discussed in the article, Christopher Myers and Bryan Collier, use the medium of collage, which they create from pieces of old newspapers, photographs, painted images or objects. Although the artists were certainly inspired by Cubists, they also make references to African American forms of art. Rudine Sims Bishop quotes Christopher Myers discussing his choice of collage for children's books:

I think that collage is one of those central metaphors of the African Diaspora. A lot of art work, be it jazz, be it blues, be it musical forms, be it artistic forms, be it dance forms, are oftentimes collages of other forms¹⁷.

The public space

For many Black authors, Harlem is the final destination of the long journey made by their ancestors from the Deep South to the North during the Great Migration, or even from Africa. Walter Dean Myers begins his picture book with a detailed description of the trip, enumerating the major points on the way from Georgia up to Harlem. Then he optimistically explains the reason for the relocation:

Harlem was a promise
Of a better life, of a place where a man didn't
Have to know his place
Simply because he was
Black¹⁸.

¹⁶ Maria Nikolajeva and Carole Scott, *How Picturebooks Work* (New York: Routledge, 2006), 12.

¹⁷ Bishop, 187.

¹⁸ Walter Dean Myers, *Harlem* (New York: Scholastic, 1997), unpag.

Although the Black population from the South did not transport any material possessions with them to their new homes, they brought their unique tradition of music and art, which has always kept the Black spirit alive. Myers provides a poetic description of the wealth of their African culture. He mentions the sounds:

Heavy hearted tambourine rhythms
Loosed in the hard city
Like a scream torn from the throat
Of an ancient clarinet,

and colors:

Yellow/tan/brown/black/red
Green/ gray/bright
Colors loud enough to be heard,

which became permanent element of Harlem landscape. The book's illustrations made by the author's son, Christopher Myers, reveal various aspects of Black culture, including street performers, preachers or ordinary Black people enjoying themselves in the public space. Harlem is not presented as a place devoid of problems. The author mentions "fleet of funeral cars" or "endless depths of pain/ Singing a capella on the street corners," but all these things do not stop the residents from pursuing their dreams and searching for a better life.

African Americans have appropriated Harlem for their new home. According to the authors of children's picture books, one can sense the power of the Black culture in the streetscape being characterized with a special architecture, people and activities. In his picture book *Uptown*, Bryan Collier takes the readers on a tour of "Harlem world, my world"¹⁹. On several pages one can see rows of brownstones, which are typical Harlem townhouses made of brown sandstone. The buildings are the symbols of intense street life, where Black residents get together on the stoops for community parties and night talks. In Collier's illustrations brownstones are "all dressed up," with canvas and flowers in the windows, and "They look like they're made of chocolate"²⁰. The blocks become a nice background for presenting other important elements of Uptown. The picture of the 125th Street, which is the very center of Harlem, is full of vibrant colors. It portrays three African American women purchasing goods from the street seller. Their faces are expressively drawn, and their clothes, marked with diverse patterns and styles, together with the street decorations, create a special atmosphere. The overall impression is the people's determination to make the place their own. The text accompanying the illustration says: "The vibe is always jumping as people bounce

¹⁹ Bryan Collier, *Uptown* (New York: Henry Holt and Company, 2000), unpagued.

²⁰ Ibid.

to their own rhythms”²¹. One can feel a similar rhythm in Sharifa Rhodes-Pitts’ picture book *Jake Makes a World*, illustrated with vibrant pictures by Christopher Myers. The strong colors and distorted figures express symbolic meaning of the lively African American culture. There are Black men playing chess and checkers in front of their home. A preacher is telling people about God, and across the corner on a stepladder someone else is preaching about freedom and equality. These are not typical activities to be seen in the northern American neighborhoods. Yet, they have been brought to the North as the southern pieces of life that keep Black people together.

In Collier’s book, the street leads the reader into other locations which define Harlem and its people. The Apollo Theater is one of the central places where one can see Black entertainers or hear the songs of the Boys Choir of Harlem. Then we can see the inside of a jazz club with Black musicians playing different musical instruments. The accompanying text provides a simple explanation of the role of music in the Black community: “Jazz and Harlem are a perfect match—just like chicken and waffles”²². Black music is part of everyday life of the neighborhood. It is practiced at home, in church, as well as in clubs and theaters, which offer African Americans opportunities for developing their creativity and talent.

A barbershop is another site that looms large in the Harlem district. It is a common ground for Black residents, where they discuss social and political issues. Historically, it was in a barbershop that African Americans came up with new ideas of resistance and protest. Collier’s illustration presents the symbolic meaning of the place. Instead of the customers having their hair done, we can see several figures engaged in serious conversations or reading daily newspapers.

Art community centers are examples of another zone of Black home. In *Jake Makes a World*, a few pages of the book are devoted to Utopia Children’s House, which was an after-school arts center attended by young Jacob Lawrence. In fact, it is only one of many arts institutions which supported Black youth on their way to becoming established artists. A couple of illustrations depict a young boy involved in doing different hands-on activities. He draws his inspiration from the sounds and colors of Harlem, which he transforms into a work of art—a large African mask, becoming a symbol of the whole Black community:

Jake takes a stick of charcoal and draws a pair of eyes to see everything the people on the street see. He draws one pair of ears to hear all the shouts and songs, one mouth to carry all their voices. All the faces Jake sees on the street become one face²³.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Sharifa Rhodes-Pitts, *Jake Makes A World* (New York: The Museum of Modern Art, 2015), unpag.

The image of the mask reminds the readers of where the Black people come from. Their journey to the North was long and strenuous. Oftentimes they lost their material possessions but they never failed to forsake their Black community spirit which nurtures contemporary African Americans until now.

The private space

Except for the public ground of Harlem, the domestic landscape is another setting which is central to the children's stories of Black urban living. The books' authors and illustrators lead the readers like guests through the private space of African American apartments. Home ornaments, food items or family photos give the narratives the particularity of inhabited Black home and direct the interpretation of the stories down certain tracks. In *Uptown*, Collier lets his readers gaze into a Black home through the frame of the brownstone's window. The expressionistic collage illustrations reveal the warmth of the interior and its connection to Black settings in other parts of the country. One of the pictures shows the young protagonist having a meal, which reminds him of the southern Black cuisine. The author provides the following comment: "Uptown is chicken and waffles served around the clock. At first it seems like a weird combination, but it works"²⁴. The dish indicates that the southern tradition has not been abandoned and it is integral to Harlem and other Black communities elsewhere. The image is central to the story, which suggests that African Americans have invested their food with cultural significance. As Gundaker points out, "it is not so much distinctive features that give places a special character as how people in a place designate and make sense of differences and distinctions"²⁵.

Another place where we can observe the young character inside the Black home is the living room with a myriad of photographs which portray the boy's family history as well as the streetscape of the Harlem past. The illustration is accompanied with the following words: "I saw a picture from before my dad was even born—a picture of my grandparents' wedding day!"²⁶. The photographs, like other home objects, bear witness to significant events in the boy's family, which give him a sense of belonging to his race and culture.

In the biographical story of Jacob Lawrence, the author evokes another metaphor of Black life—the quilt. Used as a bed cover or as a home decoration, the quilt brings to mind the slave tradition of producing patchworks out of small pieces of fabric. Beside its utilitarian function, it was a means of expressing Black people's views and opinions. By means of colorful patterns and shapes, quiltmakers incorporated secret messages into their works, which could be understood only by Black people. Quilts were used as signs on the Underground Railroad, a secret route along which fugitive slaves were escaping to the North.

²⁴ Collier.

²⁵ Gundaker, 7.

²⁶ Collier.

Nowadays, whether they are used as artworks or everyday objects, quilts have a special meaning in African American homes. Placed in the center of the Black home, quilts give African Americans a sense of security in the world of racial inequality and social divides. The colors of the quilt fill several illustrations in Rhodes-Pitts' story. The first illustration shows the main character lying in bed covered with a quilt. The colors of the quilt, vivid reds, yellows and blues, contrast with the dark purple structures visible through the window, which divides the secure space of the home and the unfamiliar area of the northern city. In the next illustration, the colors of the quilt are transferred to the window frame. The young character is looking out of the window as if he was trying to leave his homeplace, being a metaphor of security and comfort, and explore the unknown parts of his neighborhood.

Conclusions

The portrayal of the public space and the private space defines the meaning of Black home as presented in African American children's literature. Except for the apartments inhabited by nuclear families, where children inherit their cultural values, it is the outer space of the neighborhood that shapes young people's perception of themselves as Black people living in America. Black home is not limited geographically. As Prince concludes, "[Black] home is ubiquitous and nowhere at the same time"²⁷. It can be found anywhere as long as African American families remember where they are from. New York's Harlem is one of many locations in the U.S. where Black Americans found their new home after leaving the South. Since the very beginning they have marked their places with material objects, such as African American decorations or food products, which made them feel at home in the new hostile environment. Then they brought their cultural lives into the public space where they could share their customs and traditions with other residents of the district. They established their own churches, cultural centers and schools, which offered a scope for developing new talents and skills. The vibrant atmosphere of those places empowered many Blacks who were finally unrestrained in their artistic pursuits.

Such a positive picture of Black home is no longer promoted in popular media. Instead it has been replaced with essentialist images of African American families struggling with economic and criminal issues, all dictated by recent events, which in fact do not concern all African American homes. In response to those misrepresentations, contemporary African American authors and illustrators of children's books offer counternarratives which redefine Black homes. They pay homage to the African American communities by expressing a variety of positive feelings about the experiences of Black people living in Harlem. They draw the readers' attention to the colors and sounds which define Harlem as home. Unlike contemporary media images of African American communities, these authors do

²⁷ Prince, 3.

not focus on the drawbacks of urban living. They do not revolve around social issues such as crime or poverty, which are central to the dysfunctional views on blackness. Consequently, they encourage their young readers to see positive aspects of Black life and explore the assets of African American cultural heritage.

References

- Bishop, Rudine Sims. *Free Within Ourselves: The Development of African American Children's Literature*. Portsmouth: Heinemann, 2007.
- Coates, Ta-Nehisi. "The Black Family in the Age of Mass Incarceration." *The Atlantic*, October 2015 Issue. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/10/the-black-family-in-the-age-of-mass-incarceration/403246/> (accessed 15.11.2020).
- Collier, Bryan. *Uptown*. New York: Henry Holt and Company, 2000.
- Crenshaw, Kimberlé. "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color." *Stanford Law Review*, Jul., 1991, Vol. 43, No. 6: 1241-1299.
- Cueto, Desiree, and Wanda M. Brooks. "Drawing Humanity: How Picturebook Illustrations Counter Antiracism." *Critical Content Analysis of Visual Images in Books for Young People: Reading Images*, eds. H. Johnson, J. Mathis, and K. G. Short. New York and London: Routledge, 2019.
- Ellis, Catherine, and Stephen Smith. *Say It Loud: Great Speeches on Civil Rights and African American Identity*. New York: New Press, 2010.
- Fleming, Jane, and Susan Catapano, Candace M. Thompson, Sandy Ruvalcaba Carrillo. *More Mirrors in the Classroom: Using Urban Children's Literature to Increase Literacy*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2016.
- Gundaker, Grey. *Keep your Head to the Sky: Interpreting African American Home Ground*. Charlottesville and London: University Press of Virginia, 1998.
- Hamilton, Virginia. "Changing Woman, Working." *Celebrating Children's Books*, eds. Betsy Hearne and Marilyn Kaye. New York: Lothrop, Lee and Shepard, 1981.
- Hunter, Marcus A., and Zandria F. Robinson. *Chocolate Cities: The Black Map of AmericanLife*. Oakland: University of California Press, 2018.
- McNair, Jonda C. "A Comparative Analysis of The Brownies' Book and Contemporary African American Children's Literature Written by Patricia C. McKissack." *Embracing, Evaluating, and Examining African American Children's and Young Adult Literature*, eds. Wanda M. Brooks and Jonda C. McNair. Lanham: The Scarecrow Press, 2008.
- Morris, Vanessa Irwin. *The Readers' Advisory Guide to Street Literature*. Chicago: American Library Association, 2012.
- Myers, Walter Dean. *Harlem*. New York: Scholastic, 1997.
- Neal, Larry, "The Black Arts Movement." *The Black Aesthetic*, ed. Addison Gayle, Jr. Garden City: Doubleday and Company, 1971.

-
- Nikolajeva, Maria, and Carole Scott. *How Picturebooks Work*. New York: Routledge, 2006.
- Prince, Valerie S. *Burnin' Down the House: Home in African American Literature*. New York: Columbia University Press, 2005.
- Rhodes-Pitts, Sharifa. *Jake Makes A World*. New York: The Museum of Modern Art, 2015.
- Schwarz, Joseph H. *Ways of the Illustrator: Visual Communication in Children's Literature*. Chicago: American Library Association, 1982.
- Thomas, Ebony Elizabeth, and Amy Stornaiuolo. "Restorying the Self: Bending Toward Textual Justice." *Harvard Educational Review*, 2016, 86 (3): 313-338. <https://doi.org/10.17763/1943-5045-86.3.313> (accessed 12.10.2020).

Jacek Kowalski

Kazimierz Pulaski University of Technology and Humanities Radom
j.kowalski@uthrad.pl

**EINE SAMMLUNG VON KURZGESCHICHTEN ODER EIN
MIKRO-ROMAN? – EINIGE BEMERKUNGEN ZU
GATTUNGSSPEZIFISCHEN MERKMALEN AM BEISPIEL DES TEXTES
Jakob schläft. Eigentlich ein Roman (1997) von Klaus Merz**

Streszczenie: Prezentowany artykuł pt.: *Zbiór krótkich opowiadań czy mikropowieść? – kilka uwag o cechach gatunkowych na przykładzie tekstu „Jakub śpi. Właściwie powieść”* (1997) Klausa Merza składa się z czterech części: krótkiego przedstawienia biogramu szwajcarskiego pisarza i jego najważniejszych utworów, części drugiej – przywołania i zwięzłego porównania dwóch niemieckich gatunków epickich „Kurzgeschichte” i „mikropowieść”, części trzeciej – uwag analitycznych dotyczących treści utworu „Jakub śpi” oraz podsumowania podjętych rozważań.

Słowa kluczowe: narratologia niemieckiego kręgu językowego, mikropowieść, Klaus Merz, intermedialna recepcja tekstu literackiego.

1. Klaus Merz – Leben und Werk

Klaus Merz wurde 1945 in Aarau geboren. Er wuchs in Menziken auf und lebt heute in Unterkulm. 1967 debütierte er mit einer Gedichtsammlung *Mit gesammelter Blindheit*. Seitdem sind mehr als zwanzig weitere Autorenpublikationen erschienen – Gedichtbände, Kurzgeschichten und Essays, die u.a. der bildenden Kunst gewidmet wurden. Klaus Merz ist auch ein Autor von Theaterstücken und Drehbüchern. Zu seinen wichtigsten Werken gehören: der sog. autobiografisch gefärbte minimalistische Roman *Jacob schläft. Eigentlich ein Roman* (1997, polnische Übersetzung 2015), der Gedichtband *Garn. Gedichte* (2000) und zwei Textsammlungen, die eine Anspielung auf die bildende Kunst sind – *Der gestillte Blick. Sehstücke* (2007) und *Gedächtnis der Bilder. Texte zu Malerei und Fotografie* (2014). Die Werke des Autors werden seit 1993 systematisch im Haymon Verlag veröffentlicht. Es ist erwähnenswert, dass die Buchumschläge von Merz' Werken oft eine visuelle Paraphrase seiner Werke sind. Merz' Werk *Jacob schläft ...*, in dem die minimalistische Kraft des Wortes ein Werkzeug ist, um von wichtigen Familienereignisse zu erzählen, schürt Spannung beim Leser und regt zum Nachdenken über den Zustand der postmodernen Sprache an, indem er ständig (und nicht immer notwendig) mit der Form und Auswahl künstlerischer Ausdrucksmittel experimentiert. Nichts wird in Merz' Werk übertrieben stilisiert.

oder grotesk gezeichnet. Der Autor zeigt die Zerbrechlichkeit des menschlichen Körpers: eine Körperberührung ist eine Körperberührung, ein Sturz ist eine Verletzung der Gesundheit, Weinen und Lachen sind keine gewöhnlichen Erfahrungen – sie sind auswechselbar. Dabei ist selbst die Textform höchst interessant (knapp 100 Textseiten in deutscher Fassung und 80 Textseiten in der polnischen Fassung - insgesamt 22 kurze Kapitel). Von der Textgattung her kann man auch von einem literarischen Spiel mit der Gattungskonvention sprechen. Das Ziel des Artikels ist es, anhand der Vergleiche von gattungsspezifischen Merkmalen feststellen zu können, ob es sich im Falle des Textes von Klaus Merz um eine Sammlung von Kurzgeschichten oder um einen Mikro-Roman handelt, wie es der Untertitel besagt: *Eigentlich ein Roman*. Dazu müssen typische Gattungsmerkmale (Kurzgeschichte und Mikro-Roman) herangezogen werden.

2. Kurzgeschichte vs. Mikroroman als Gattung – Aufbau, Themen, Sprache und Stil

Das Wort „kurz“ bzw. „mikro“ in den Bezeichnungen dieser Gattungen besagt, dass es sich um die Kürze in der Anzahl der Seiten oder der Zeilen handelt. Eine Geschichte wird für knapp gehalten, wenn sie vor allem aus einer Handlungslinie besteht, aus einer bestimmten Perspektive erzählt wird und eine minimale Zahl an Figuren hat¹. In einer Kurzgeschichte werden oft Alltagskrisen und -konflikte, wie sie für zwischenmenschliche Beziehungen charakteristisch sind, thematisiert. Der Mensch wird im alltäglichen Geschehen gezeigt, in der Problematik der Lebensphasen oder konfrontiert mit dem Alltag²:

Die sogenannte »Kleinwelt« (...) steht im Mittelpunkt der Kurzgeschichte, wobei »alltäglich« jedoch relativ zu verstehen ist. Allerdings beinhalten die erzählten Verhältnisse bzw. Ereignisse jeweils ein besonderes Gewicht für die betroffenen Figuren, haben für sie meistens den Stellenwert von Grenzfällen im Alltag, während aus allgemeiner Sicht »latente Möglichkeiten alltäglicher Wirklichkeit« vor dem Hintergrund eines gleichförmig ablaufenden täglichen Lebens gestaltet werden. Bei der Konzentration auf das Wesentliche in einem prinzipiell unbegrenzten stofflichen Bereich haben Verdichtungstechniken eine spannungssteigernde Funktion und prägen die sprachliche Gestaltung der Kurzgeschichte unterschiedlich stark. Da sich mit der verdichtenden eine andeutende, verweisende Sprache verbindet, werden höhere Anforderungen an die Aufmerksamkeit des Lesers gestellt.

Bei der literarischen Verdichtungstechnik der Sprachform wird auch paradoxerweise der Weg für nichtliterarische Ausdrucksmittel und

¹ Hilzinger, S.: *Kleine literarische Formen: in Einzeldarstellungen*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. 2008. S. 125.

² Marx, L.: *Die Deutsche Kurzgeschichte*. 3. Aktualisierte und erweiterte Auflage. Stuttgart: Springer 2005, S. 62-63.

Textkomposition geignet wie z.B. die Einfügung von Fotografien oder die Möglichkeit alineaer Textlektüre. Die soziologische Ursache solcher Textpraktika im literarischen Feld unterstreicht Kaspar Spinner:

Literatursoziologisch gesehen kann man die experimentelle Kurzprosa einerseits mit der Technisierung der Umwelt und andererseits mit der Entwicklung der Lebensbezüge in der Medien- und Konsumwelt in Verbindung bringen. Der technische Charakter experimenteller Schreibweisen ist schon im Begriff deutlich: Die technische Zivilisation gründet sich wesentlich auf das Experiment als wissenschaftliches Verfahren. Eine Antwort auf die Medien- und Konsumwelt ist experimentelles Schreiben insofern, als in ihm das Medium — die Sprache, die Schrift — die Priorität vor den ausgedrückten Inhalten erhält. Damit ist eine Konsequenz aus der Tatsache gezogen, dass der Zugang zur Wirklichkeit in der modernen Welt immer mehr über Medien erfolgt und deshalb gefragt werden kann, ob nicht diese die eigentliche Wirklichkeit seien³.

Kurzgeschichten (anders epische Kurzformen, Kurzprosa) haben wie alle übrigen epischen Formen eines gemeinsam: Es wird erzählt. Aus Geschehen, Raum, Zeit und Figuren baut ein Erzähler eine quasi-fiktionale oder total fiktionale Welt. Fiktionalität meint dabei nicht unbedingt, dass die Geschichte erfunden wurde, sondern dass so erzählt wird, dass der Leser oder Zuhörer nicht nach einem Bezug außerhalb des Erzählten fragt (Fiktionalität). Der Erzähler kann in Er-Form oder Ich-Form erzählen und verschiedene Standpunkte gegenüber der Geschichte wählen (Perspektive: z.B. außerhalb des Geschehens stehend; oder: Sichtweise der Haupt- oder einer Nebenfigur) und gegenüber dem Erzählten verschiedene Haltungen einnehmen (z.B. neutral, ironisch). In den epischen Kurzformen (z.B. Kurzgeschichten) wird in der Regel eine besondere Situation erzählt, während in Romanen meist eine Entwicklung (z.B. eines Menschen) oder das Fehlen einer Entwicklung dargestellt wird⁴.

Wie sieht also die Konstruktion einer Kurzgeschichte aus? Nach Meinung von R. Kilchenmann: „In einer Kurzgeschichte handelt es sich um ein Teilchen⁵ direkt aus dem "Leben" herausgerissen, das anstelle einer logischen Folge von Verknüpfungen, die entlang einer Entwicklungslinie angeordnet sind bzw. um ein Gewirr von Verbindungen und Abhängigkeiten, die über die eigentliche

³ Spinner, Kaspar H.: *Moderne Kurzprosa in der Sekundarstufe I*. 4. Auflage. Schroedel: Hannover 1990, S. 20.

⁴ https://finno-ugristik.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/a_finno_ugristik/Studium/StEOP_Skript_Einfuehrung_in_die_Literaturwissenschaft.pdf, S. 49, Zugriff 4.10.2020.

⁵ Es könnte sich also um einen gewissen familiären Lebensausschnitt (z. B.: Krankheitszeit) oder um eine bestimmte Kindheitserinnerung handeln – J.K.

Ereignisstruktur hinausgehen“⁶. Im Lichte der neuesten Tendenzen können fünf Typen der Narratologie unterschieden werden: 1. Postkoloniale Narratologie bzw. Geschlechtererzählung (Gender-Narratologie) – 1. es sind oft politisch motivierte Ansätze, die die ideologischen Funktionen spezifischer Erzähltechniken analysieren; 2. kognitive Narratologie – es geht um eine psychologische und empirische Analyse der Bedingungen für das Verständnis von narrativen Texten; 3. Medien- und Intermedia-Narratologie: Sie versuchen, die Spezifität, aber auch die genreübergreifenden Gemeinsamkeiten von Erzählungen in einzelnen Medien sowie 4. historische Erzählungen (historische Entwicklung spezifischer Erzähltechniken) und 5. digitale Narratologie (Digital Humanities – Versuche zur quantitativen Analyse literarischer Datenbanktexte) zu erfassen⁷. In diesem Artikel werde ich mich für den dritten Typ interessieren – die Art und Weise, einen literarischen Text in den Medien (Internet) zu verstehen und zu interpretieren, sowie für Genre-Merkmale.

Andererseits ist eine Mikrogeschichte ein Genre, mit dem die Eigenschaften einer Novelle mit denen eines Romans kombiniert werden können und die Perspektive des Schicksals des Protagonisten über einen größeren Zeitraum hinweg gezeichnet werden kann. Der Mikro-Roman verwendet Elemente der Poetik nichtliterarischer Genres (Brief, Tagebuch). Diese intertextuellen Elemente sind wichtige Bestandteile bei der Modernisierung und Aktualisierung von narrativen Genres. Der Textinhalt ist so komprimiert wie möglich⁸. Der „Mikroroman“ hat so gut wie keinen Plot. Die Dramaturgie wird allein durch einen beobachtenden, schreibenden und sich kaum einmischenden Ich-Erzähler dominiert⁹. Auf der Grundlage der oben genannten Definitionen kann der Schluss gezogen werden, dass sowohl in der Kurzgeschichte als auch im Mikro-Roman zwei Themen wichtig sind – klare Form und inhaltsreiche Darstellung. Den Inhalt selbst soll man trotz des Einsatzes nichtliterarischer Mittel niemals über die Form hinauswachsen lassen. Aufgrund der Tatsache, dass heute fast jede Art Erzählung ein Text ist (kulturelle Vertextung der Welt, Textwelten, intermedialer Text als Korrelat zum gegebenen Text¹⁰) – ist auch die Rezeption des Inhalts literarischer Texte im

⁶ Übersetzung aus dem polnischen – J.K. Zit nach. Handke, R.: *Krótkie formy epickie w badaniach literackich z niemieckiego kręgu językowego*, [w:] Pamiętnik Literacki 62/3, 1971, S. 361-372, hier S. 371.

⁷ *Narratologia otwarta. Rozmowa z profesorem Matiasem Martínezem i profesorem Michaelem Scheffelem o aktualnych trendach w badaniach nad narracją* [w:] Litteraria Copernicana 2(12)/2013 – (Nad)użycia literatury, S. 130-142, hier S. 132.

⁸ Rogala, S.: *Twórczość literacka Kornela Filipowicza*. Akademia Świętokrzyska: Kielce 2005, S. 38.

⁹ Buchbesprechung Peter Weiss *Der Schatten des Körpers des Kutschers* <https://www.literaturprojekt.com/das-literarische-gespr%C3%A4ch/aktuelle-besprechungen/fr%C3%BCher/>, Zugriff 4.10.2020.

¹⁰ Fauser, M.: *Einführung in die Kulturwissenschaft*. Germanistik. 4. Auflage. Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt 2008, S. 153.

Internet wichtig. Im Folgenden werde ich einige Rezensionen des Buches auflisten, die unterschiedliche Kommentare eines und desselben Textes präsentieren.

3. Familien- und Kindheitserinnerungen vs. Buchbesprechung (intermediale Textrezeption) im Internet – zum Inhalt des Textes

Dazu zitiere ich einige Buchbesprechungen des Textes von K. Merz und dann bespreche ich die wichtigsten Hauptmotive in seinem Text, die dank der angewandten Erzähltechnik bzw. Erzählform in den Vordergrund treten:

1) In einer Bäckerfamilie sind alle Mitglieder mit Gebrechen verschiedener Art behaftet. Der Vater des Erzählers wird von epileptischen Anfällen heimgesucht; die Mutter leidet unter Depressionen; der kleine Bruder hat einen Wasserkopf; der Onkel ist ein Abenteurer und findet ein unglückliches Ende. Hinzu kommen die beengten Verhältnisse der Nachkriegszeit und der Zwang zu harter Arbeit. Entsprechend dunkel ballen sich die Figuren von Heinz Eggers Zeichnungen. Und doch wird dieses Leben nicht im Ton des Jammers als niederdrückende Misere geschildert; vielmehr zeigt der Autor, wieviel Erfahrung von Glück auch unter diesen Umständen möglich war¹¹. – Diese Buchbesprechung weist mehr pessimistische Tendenzen auf, indem ein starker Bezug auf die Krankheiten in der Familie und ihre Widerspiegelung in den im Erzähltext abgedruckten Zeichnungen von Heinz Egger genommen wird.

2) Da gelingen Geschichten, worin die Häufung dessen, was "eigentlich" Lebenskatastrophen wären, leicht einhergeht mit Glückserlebnissen, bestünden diese aus Orions Gürtel am Winterhimmel oder Radiohören bei Eiernudeln am Samstagabend. Der kleine Bruder mit dem zu schnell wachsenden Kopf wird Sonne genannt. Und diese Sonne scheint - zuweilen durch die Wolken der Wut, die den manchmal hilflosen, überforderten Lukas überfällt. "Jetzt wären wir beinahe davongekommen", sagt der Junge, als er und der Vater auf dem Motorrad gerade eben dem Fahrzeug eines betrunkenen Bauern in die Wiese ausweichen konnten, bevor sie "panisch und titanisch" in die Klinik rasen, wo die Mutter mit dem kleinen Bruder wartet¹². - Diese Buchbesprechung weist mehr optimistische Tendenzen auf, indem auf das Glückhafte in einer mit Krankheiten belasteten Familie Bezug genommen wird.

3) "Jakob schläft" erzählt von einer Bernhard-Familie, in der "Kranksein den Vorrang" hat. In schmerzlosen Zeiten fügt man sich selber Schmerzen zu, gießt man sich heißes Wasser auf die Schenkel, schneidet man sich Wunden ins eigene Fleisch. Klaus Merz schildert hier eine Familie von Monstern, wie aus Bernhards Welt entstieg: Das Kind von Renz ist schon bei der Geburt gestorben und schläft,

¹¹<https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/belletristik/rezension-belletristik-familie-unglueck-11307361.html> , Zugriff 4.10.2020.

¹²http://rezensionen.literaturwelt.de/content/buch/m/t_merz_klaus_jakob_schlaeft_eigentlich_ein_roman_jusc_14221.html Zugriff 4.10.2020.

ungetauft, den ewigen Schlaf. Der Vater ist Epileptiker. Franz, Vaters Bruder, zündet sich mit Petroleum die eigenen Hände an, und die Dorfbuben tun es ihm nach: glühender Wundschmerz, Brandmale des Glücks. Auch die Vogelzucht des Großvaters wird durch Brandstifter zerstört, die Katze von Schlafes Bruder mutwillig ertränkt¹³. – Diese Buchbesprechung hebt die Bedeutung des Körper- und Schlafmotivs hervor, ähnelt dabei fast einer Horrorgeschichte.

Meine Textbemerkungen:

Im Text von Klaus Merz bleibt die Identität des im Titel angesprochenen Jakob ebenfalls recht rätselhaft und wird - trotz der Vermutungen der Leser - ständig anhand zahlreicher Metaphern dargestellt, die sich auf die Körperlichkeit oder die natürliche Welt beziehen. Der Autor präsentiert die Geschichte des schlafenden Jakob nicht chronologisch. Jedes der 22 Kapitel ist eine Art von Familien- und Kindheitserinnerungen des Autors. Das übergeordnete Element bei der Organisation des Werks ist der Traum, der im Titel deutlich gekennzeichnet ist, während sein Untertitel ein Spiel mit der Genrekonvention suggeriert. Obwohl die einzelnen Kapitel zahlreiche Kontexte des menschlichen Körpers und des Schlafes enthüllen, lässt das Lesen des Textes jeden von ihnen dem Leser als holographische Schöpfung erscheinen - die vom Schriftsteller "angehaltene" Zeit wird zu einer Art fließender Zeit, und dieser Eindruck von der Fließfähigkeit des Gedächtnisses führt zu unscharfen Fleischspuren. Man kann also von der Beziehung zwischen Körperlichkeit und Unkörperlichkeit in dem Stück sprechen, die die Bezeichnung „Unkörperlichkeit“ gut widerzuspiegeln scheint. Darüber hinaus gibt es in Merz' Stück keine klar definierte Grenze zwischen Einschlafen und Aufwachen. Der Titel deutet nicht speziell auf den Tod der Figur hin, sondern platziert die Hauptfigur irgendwo zwischen zwei Welten, fiktiv (imaginär) und real, basierend auf den persönlichen Erinnerungen des Autors: „Jakob konnte ich nirgends hinsetzen, da er im Verborgenen schläft“¹⁴. Im ersten Kapitel beginnt der Autor die Erzählung mit einer "schläfrigen" Reflexion über den Tod seines älteren Bruders, der bei der Geburt starb, und die Figur des Kindes blieb praktisch namenlos - die einzige Erinnerungsreferenz blieb die Bezeichnung "Renzs Kind". Der Hinweis des Schriftstellers auf ein Familienfoto, auf dem der "Schatten", der auf das Gesicht der Braut fällt, die bevorstehende Abtreibung eines ungeborenen Kindes symbolisieren würde, ist auch eine Art Vorläufer einer schmerzhaften Familienerfahrung, und daher befand sich das Foto nicht auf der Anrichte. Dies zeigt bereits in gewisser Weise das Fehlen eines klaren Hinweises auf den Körper als schlafendes Subjekt, das angeblich nicht mehr vorhanden ist, sondern in den folgenden Kapiteln der Arbeit in Form zahlreicher Erinnerungen erscheinen wird. Man kann auch vermuten, dass eine der Kinderfiguren in diesem Minikapitel - die Figur von Lukas - ein Anagramm des Namens Klaus ist, d. h. ein Hinweis auf den

¹³ <https://literaturkritik.de/id/33> Zugriff 4.10.2020.

¹⁴ Merz, K. *Jakob schläft. Eigentlich ein Roman*. Haymon: Innsbruck 1997, S. 70.

Autor und seine persönlichen Kindheitserinnerungen. Lukas (der Autor) "beschuldigt" den ungeborenen Jakob für seine kindlichen Missetaten:

Böser Lukas, sagte Vater. Er stand mit seinem Reisigbesen in der Hand auf dem Wellblechdach des Mehlmagazins, wo ein Teil meiner Börse liegen geblieben war, und schaute auf mich herab. Vermaledeiter Jakob!, dachte ich¹⁵.

Im zweiten Kapitel wird der Vater mit einem Soldaten verglichen, der aus dem Krieg nach Hause zurückkehrt. Sein Trauma, das sich durch Epilepsie manifestiert, wird zu einem Halbschlaf stilisiert:

Von hier aus war Vater eines Nachmittages, wankend und bleich, die Kamelhaardecke um die Schultern geschlagen, in die Backstube zurückgekehrt. Als käme er aus dem Krieg. Er war im Halbschlaf in einen Hinterhalt geraten. Die Ärzte nannten es Epilepsie¹⁶.

In diesem Kapitel erscheinen die persönlichen Hinweise des Autors auf seinen verstorbenen (schlafenden) Bruder, der unter seinen Verwandten den Spitznamen „Sonne“ („In unserer Verwandtschaft wurde mein Bruder Sonne genannt“)¹⁷ erhielt. In der Kategorie Körperlichkeit verwendet Merz charakteristische Metaphern nicht nur im Kontext seines verstorbenen Bruders, sondern auch im Kontext von Kinderspielen:

„Es waren Brandmale des Glücks, die unsere Schenkel und Knöchelgegenden zierten, wenn wir in den langgezogenen Kurven hinter der Käserei von Wynon der Fliehkraft nicht mehr standhalten mochten und unser nacktes Fleisch an die heißen Auspuffröhren schmiegt. Erst zu Hause verwandelte sich unser Glück wieder in Schmerz, die Wunden glühten. Man legte Tafelbutter auf und untersagte uns die wilden Fahrten strikt“¹⁸.

Ebenso wichtig in der Beschreibungstechnik, die sich auf die Gattungsform auswirkt, ist die Verwendung der Annäherung und Entfernung einzelner Schicksale der Familienmitglieder, um symbolisch die Eskalation von Leiden und Krankheiten darzustellen - Vergrößerung (Verdichtung), die an die Gattungsmerkmale einer Kurzgeschichte bzw. eines Mikro-Romans erinnert. In jedem Kapitel spürt der Leser eine quasi-distanzierende Rolle des Autors. Das bedeutendste Fragment in Merz' Text, das untypische Gattungsmerkmale enthüllt, ist jedoch folgendes Textzitat:

¹⁵ Ebd., S. 9.

¹⁶ Ebd., S. 11.

¹⁷ Ebd., S. 15.

¹⁸ Ebd., S. 19-20.

Hydrozephalus. Ein rundes, behaartes, beinloses Insekt von der Größe eines beladenen Heuwagens kam uns von der Moräne her querfeldein entgegen. Wir fuhren wieder los. Ich versuchte mir meinen kleinen Bruder vorzustellen, dessen Kopf, wie es hieß, zu schnell wuchs. Durch diese Überdimension alarmiert, rasten wir weiter das Tal hinab. Panisch und titanisch zugleich, wuchsen wir viel zu schnell in die rasch herabfallende Dämmerung hinein. In der Kantonshauptstadt gingen auf einen Schlag die Lichter an. Der Bruder schlief, als wir ins Zimmer traten, sein modelliertes Köpfchen lag auf dem weißen Kissen und wusste nichts von sich selbst. Auch ich sah nicht, was ich wusste. Das Wort Wasserkopf hat uns das sachdienliche Leben erst später beigebracht¹⁹.

Es zeigt die dialektische Art der Bildtechnik unter Verwendung der Kategorie Vergrößerung (Verdichtung) und Distanzierung (Entfernung) sowie die bewusste Verwendung der Kategorie - Größe und Form in Bezug auf den Traum der Hauptfigur durch den Schriftsteller. Nach der fragmentarischen Beschreibung der Form des Insekts gibt es einen Übergang zum reitenden Vater, vertieft durch Reflexion über die in der Familie vorhandene Krankheit (der Hydrozephalus des Bruders, der bequem in seinem Bett schläft).

Einige Fotografien im Text (deutsche Fassung)

¹⁹ Ebd. S. 22.

Schlusswort

Der literarische Text von Klaus Merz zeigt hybride Tendenzen - es ist absolut kein Roman, es hat die Merkmale von Mikro-Romanen und Kurzgeschichten, setzt aber die ästhetischen Normen, die diesen Genres zugeschrieben werden, nicht vollständig um. Im Text werden auch nichtliterarische Erzählmittel (Fotografien) verwendet. Dies ist auf den Einfluss der postmodernen Kultur zurückzuführen. Wenn es im Zeitalter der Postmoderne zur Norm geworden ist, das traditionelle Wertebild (Familiengedächtnis) zahlreichen postmodernen Ästhetisierungen zu unterwerfen, ist Merz' Stück ein perfektes Beispiel dafür. In jedem Kapitel wird die Stärke des kleinen familiären Glücks und Leidens unterschiedlich intensiviert, was eine beliebige Textlektüre ermöglicht. Das Werk zeigt die Konvention von Schlaf und Körper als eine Kategorie von Vergnügen (Freude, Spaß als wie vorher zitierten Kindheitserinnerungen) und Schmerz (Leiden: „Wir opferten dem leidlosen Zustand, um ihn mit Scharmützeln hinzuhalten, bevor wieder etwas Währschafteres kam und Mutter bleich, mit verschlossenem Mund und dem weiß gewordenen Haar aus einer Klinik trat, die uns von der Kundschaft in guten Treuen gegen ihre zunehmende Schwermut empfohlen worden war. Vater und ich hatten sie, gegen ihren schwachen Widerstand, ins Sanatorium eingeliefert“²⁰) und somit schreibt sich in das postmoderne Prinzip des Doppelcodes (Widerspruch der Konventionen), Hybridisierung *Eigentlich ein Roman* unterstützt durch die Semantik von Worten und Bildern – Schwarz-Weiß-Fotografien im Buch) und die Ästhetik von Fragmentierung oder Minimalismus, die auf Kontrasten basiert. Die eingefügten Fotografien scheinen beim Leser das gesamte traurige Bild der

²⁰ Ebd., S. 68-69.

Krankheiten in der Familie einigermaßen zu neutralisieren. Merz' Text ist eine postmoderne Stilisierung des Bewusstseins in einem literarischen Werk, das sich durch charakteristische Merkmale auszeichnet: Eklektizismus, der sich im Minimalismus der Mittel manifestiert, vor einem reichen Hintergrund des Wissens in Bereichen wie Biologie, Medizin, Psychologie und Philosophie, das Spiel mit Konventionen (Verwischen der Grenzen von Fiktion und Wahrheit, Modellierung des Empfängers des Textes).

Bibliographie

- Fauser, M.: *Einführung in die Kulturwissenschaft*. Germanistik. 4. Auflage. Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt 2008.
- Handke, R.: *Krótkie formy epickie w badaniach literackich z niemieckiego kręgu językowego*, [w:] *Pamiętnik Literacki* 62/3, 1971, S. 361-372.
- Hilzinger, S.: *Kleine literarische Formen: in Einzeldarstellungen*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. 2008.
- Marx, L.: *Die Deutsche Kurzgeschichte*. 3. Aktualisierte und erweiterte Auflage. Stuttgart: Springer 2005, S. 62-63.
- Merz, K. *Jakob schläft. Eigentlich ein Roman*. Haymon: Innsbruck 1997.
- Narratologia otwarta. Rozmowa z profesorem Matiasem Martínezem i profesorem Michaellem Scheffelem o aktualnych trendach w badaniach nad narracją*, [w:] *Litteraria Copernicana* 2(12)/2013 – *(Nad)użycia literatury*, S. 130-142.
- Rogala, S.: *Twórczość literacka Kornela Filipowicza*. Akademia Świętokrzyska: Kielce 2005.
- Spinner, Kaspar H.: *Moderne Kurzprosa in der Sekundarstufe I*. 4. Auflage. Schroedel: Hannover 1990.
- https://finno-ugristik.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/a_finno_ugristik/Studium/StEOP_Skript_Einfuehrung_in_die_Literaturwissenschaft.pdf, S. 49, Zugriff 4.10.2020.
- <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/belletristik/rezension-belletristik-familie-unglueck-11307361.html>, Zugriff 4.10.2020.
- http://rezensionen.literaturwelt.de/content/buch/m/t_merz_klaus_jakob_schlaeft_eigentlich_ein_roman_jusc_14221.html Zugriff 4.10.2020.
- <https://literaturkritik.de/id/33> Zugriff 4.10.2020.

Aneta Łabęcka-Pasek

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny

im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu

a.labecka-pasek@uthrad.pl

LEXIKOGRAPHIE IM ABRIS

Streszczenie: Leksykografia to dział językoznawstwa zajmujący się teorią praktyką tworzenia różnego rodzaju słowników. Jest ściśle związana z leksykologią. Obydwie dyscypliny są wzajemnie powiązane, ponieważ leksykografia korzysta z wyników badań leksykologicznych, a jednocześnie jest impulsem do dalszych rozważań w tej dziedzinie językoznawstwa.

Historia na przestrzeni lat pokazuje, że leksykografia jest stale obecna we wszystkich społeczeństwach i ich kulturach pisanych, dla których zaistnienia niezbędnym warunkiem była możliwość jednoznacznego utrwalania myśli ludzkiej, oraz przekazywania jej na odległość, a jej najważniejszy obiekt badań, słownik, jest ściśle związany z uwarunkowaniami kulturowymi. Dlatego można stwierdzić, że leksykografia pozostaje w ścisłym powiązaniu ze społeczeństwem, a jej rozwojowi sprzyjają różne komponenty i czynniki pozajęzykowe, m.in.: religia, polityka, gospodarka czy rozwój technologii.

Przedmiotem rozważań są przede wszystkim: postrzeganie leksykografii; definicje- leksykografia, słownik, leksykon; kryteria podziału słowników; typologia słowników językowych, struktura słowników różnych typów, ze szczególnym uwzględnieniem słowników dwujęzycznych, polsko-niemieckich i niemiecko-polskich jako niezwykle popularnych i przydatnych podczas nauki języka. Należy zaznaczyć, że na ich opracowanie i wydanie wpływały uwarunkowania historyczne i gospodarcze, a także komponenty praktyczne. Pomocne były także ogólne tendencje rozwojowe w powojennej leksykografii polskiej.

Każdy użytkownik słownika ma własne motywy, w oparciu o które decyduje się sięgnąć po konkretny słownik stający się wtedy środkiem służącym osiągnięciu celów. Wyznacza to zadania słownika.

Poruszane zagadnienia zostały poparte licznymi przykładami wydanych na przestrzeni lat słowników, od wieku XIX do czasów współczesnych. Można wśród nich znaleźć wiele słynnych wydawnictw, bez których nie potrafi się obejść żaden germanista.

Abstrakt

Celem artykułu jest przybliżenie leksykografii jako działu językoznawstwa zajmującego się teorią i praktyką tworzenia różnego rodzaju słowników w obrębie języka niemieckiego i polskiego. W szczególności zwrócono uwagę na podział słowników, poddano analizie kryteria podziału i uwarunkowania historyczne. Całość rozważań poparta została licznymi przykładami konkretnych słowników.

Słowa kluczowe: Lexikographie, einsprachige Wörterbücher, mehrsprachige Wörterbücher, zweisprachige Wörterbücher, Sachwörterbücher, Sprachwörterbücher.

Wesen der Lexikographie

Die Lexikographie ist ein Teilgebiet der umfangreichen sprachwissenschaftlichen Disziplin der Lexikologie. Die beiden Disziplinen stehen in enger Wechselbeziehung, denn die Lexikographie benutzt die Ergebnisse lexikologischer Untersuchungen und gibt gleichzeitig Anstoß zu weiteren lexikologischen Fragestellungen. In Laufe der Zeit zeigt die Geschichte wie konstant Lexikographie alle Arten von Schriftkultur begleitet und wie eng das Hauptgebiet der lexikographischen Untersuchungen, d.h. das Wörterbuch, mit dem Auftreten von Kultur überhaupt verbunden ist. Man kann deswegen festlegen, dass die Lexikographie im engeren Zusammenhang mit der Gesellschaft bleibt und wird von der Gesellschaft beeinflusst. Zu den Kräften, die lexikographische Untersuchungen begünstigen, gehören: Religion, Dichtung, Bildungswesen, Politik, Wirtschaft, Sprachplanung und Sprachwissenschaft¹. Heutzutage muss man auch zu diesen Komponenten unbedingt Technologie zählen. Internet und Computereinsatz geben die neuen Möglichkeiten und die Datengewinnung aus elektronischen Textkorpora übt ohne Zweifel einen großen Einfluss auf die lexikographischen Prozesse aus.

Aufgrund aller Erfahrungen, die von Lexikographen seit Jahrhundert gesammelt wurden, versuchte man möglichst präzise die Aufgaben der Lexikographie zu benennen. Eine der präzisesten Definitionen kommt von H. Henne: Die Lexikographie beschäftigt sich mit „*Kodifikation der paradigmatischen und syntagmatischen Struktur der Lexik (des Wortschatzes) einer Sprache [...]*“² und umfasst „(1) den Prozess der Wörterbuchschreibung; (2) das Ergebnis der Wörterbuchschreibung, das Wb. [Wörterbuch B. S.]; (3) die Theorie und Methodologie lexikalischer Kodifikation“³.

¹ Vgl. Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. s. 1ff.

² B. Schaefer, Lexikographie als Praxis und Theorie, Tübingen 1981, s. 3.

³ B. Schaefer, Lexikographie als Praxis und Theorie, Tübingen 1981, s. 3.

Wörterbücher

Was ist „ein Wörterbuch?“ Und was ist „ein Lexikon?“

„Wörterbuch, das: Nachschlagewerk, in dem die Wörter einer Sprache nach bestimmten Gesichtspunkten ausgewählt, angeordnet und erklärt sind: (...)“⁴.

„Lexikon, das: nach Stichwörtern alphabetisch geordnetes Nachschlagewerk für alle Wissensgebiete oder für ein bestimmtes Sachgebiet: (...)“⁵.

Diese Definitionen sind aber nicht vollständig und ausreichend. Der Hauptunterschied beruht darauf, dass das Lexikon den Sachinformationen dient und das Wörterbuch umfasst Erläuterung des nach bestimmten Kriterien angeordneten Wortschatzes.

Es ist relativ schwer, existierende Wörterbücher vollständig zu systematisieren, weil immer wieder neue Wörterbuchtypen entstehen. Dabei muss man gewisse Kriterien berücksichtigen. Die am häufigsten benutzten Kriterien sind:

1. der Umfang des Lemmatabestandes,
2. die Spezifik des Lemmatabestandes (z.B. standardsprachlich/variantensprachlich),
3. die Art der Interpretation (z.B. orthographisch vs. orthoepisch),
4. die Art der Kodifikation (z.B. onomasiologisch vs. semasiologisch),
5. die Einstellung des Lexikographen (z.B. deskriptiv vs. präskriptiv),
6. Benutzungsmöglichkeiten⁶.

Einige Typen von Wörterbüchern wurden nach den Benutzungsmöglichkeiten für die Germanistikstudenten systematisiert.

Die Wörterbücher kann man in Sachwörterbücher und Sprachwörterbücher einteilen⁷.

Sachwörterbücher gelten als Nachschlagewerke, die Informationen, Daten usw. zu dem jeweiligen Fachgebiet anbieten. Man unterscheidet innerhalb der Sachwörterbücher Fachwörterbücher und enzyklopädische Wörterbücher. Als Beispiele seien hier genannt:

1. Meyers Enzyklopädisches Lexikon in 25 Bänden, Mannheim 1985.
2. Lexikon Sprachwissenschaftlicher Termini, R. Conrad, Leipzig 1988.
3. Rechtswörterbuch, C. Creifelds, 17. Auflage, C.H. Beck, München 2002.

⁴ Duden Bd 5.

⁵ Duden Bd 5.

⁶ Handbücher zur Sprach – und Kommunikationswissenschaft. Wörterbücher Ein internationales Wörterbuch zur Lexikographie. s. 112.

⁷ Vgl. Ingrid Kühn/Józef Wiktorowicz, Lexikologie. Studienbegleitendes Lehrmaterial, s. 7ff.

4. Duden. Das Wörterbuch der Abkürzungen, A. Steinhauer, Dudenverlag, Mannheim 2005.

Sprachwörterbücher stellen an erster Stelle das Wort. Dazu gehören einsprachige, zweisprachige und mehrsprachige Wörterbücher.

Wenn man die Entwicklung der Wörter unter verschiedenen Aspekten untersuchen wird, kann man die einsprachigen Wörterbücher in diachrone und synchrone einteilen.

Diachrone Wörterbücher nennt man auch historische Wörterbücher, weil sie die Entwicklung der Wörter auf den verschiedenen Stufen der Sprachgeschichte verfolgen. Diese Wörterbücher umfassen die Wörter und ihre Bedeutung entsprechend ihrer Herkunft und Veränderung. Als Beispiele gelten hier:

1. Deutsches Wörterbuch, J. und W. Grimm, 32 Bd. Lpz. 1854 - 1961.
2. Deutsches Wörterbuch, H. Paul, Halle 1897, 5. Auflage neu bearbeitet von A. Schirmer, Halle 1956.
3. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, F. Kluge, Straßburg 1882/83, spätere Auflagen bearbeitet von Götze und Mitzka, Berlin 1963.
4. Duden, Etymologie. Herkunftwörterbuch der deutschen Sprache, Mannheim, Wien, Zürich 1963.
5. Kleines etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, E. Wasserzieher, Lpz. 1979.
6. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, bearb. von Elmar Seebold, 25., durchges. und erw. Aufl., De Gruyter, Berlin 2012.

Synchrone Wörterbücher befassen sich auch mit dem Wortschatz einer bestimmten Sprachgemeinschaft aber nur zu einem begrenzten Zeitpunkt. Man unterscheidet hier Bedeutungswörterbücher, normative Wörterbücher, stilistische Wörterbücher. Bedeutungswörterbücher betreffen entweder frühere Sprachperioden oder Gegenwart. Inmitten der normativen Wörterbücher unterscheidet man orthographische und orthoepische Wörterbücher. Beispiele der synchronen Wörterbücher:

1. Mittelhochdeutsches Wörterbuch, G. F. Benecke, Leipzig 1854 – 1866.
2. Althochdeutsches Wörterbuch, E. Karg – Gasterstädt/Th. Frings, Berlin 1952.
3. Duden in 10 Bänden, Standardwerk zur deutschen Sprache, Mannheim 1952.
4. Deutsches Wörterbuch, G. Wahring, Gütershol, Berlin 1977.
5. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache, R. Klappenbach/A. Steinitz, Berlin 1977 (WDG).
6. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch, 11. Lexer, Leipzig 1978.
7. Handwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache, G. Kempcke, Berlin 1984 (HDG).

Es gibt auch eine Reihe von synchronen Wörterbüchern, die unter einem bestimmten Teilaspekt (d.h. stilistischer und semasiologischer Aspekt, grammatisch – semantischer Aspekt, soziolinguistischer Aspekt, Fremdwörterbücher usw.) den Wortschatz systematisieren.

Beispiele:

1. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen, F. Dornseiff, Berlin 1959.
2. Stilwörterbuch, H. Becker, Leipzig 1964 – 1967.
3. Wörter und Wendungen, E. Agricola, Leipzig 1973.
4. Synonymwörterbuch, W. Görner/G. Kempcke, Leipzig 1979.
5. Wörter und Gegenwörter, Ch. Agricola/E. Agricola, Leipzig 1979.
6. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Substantive, K. E. Sommerfeldt/H. Schreiber, Leipzig 1980.
7. Häufigkeitswörterbuch gesprochener Sprache, A. Ruoff, Tübingen 1981.
8. Großes Fremdwörterbuch, Leipzig 1982.
9. Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache, Leipzig 1982.
10. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben, G. Helbig/W. Schenkel, Leipzig 1983.
11. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive, K. E. Sommerfeldt/H. Schreiber, Leipzig 1983.
12. Rückläufiges Wörterbuch, E. Mater, Leipzig 1983.
13. Wörterbuch der Sprachschwierigkeiten, J. Druckert/G. Kempcke, Leipzig 1984.
14. Lexikon deutscher Präpositionen, J. Schröder, Leipzig 1986.
15. Der Große Duden. Wörterbuch und Leitfaden der deutschen Rechtschreibung, Leipzig 1986.
16. Lexikon zum Artikelgebrauch, H – J. Grimm, Leipzig 1987.
17. Gleich gesprochen, verschieden geschrieben, Riehme, Leipzig 1988.

Die Entwicklung der Lexikographie im Bereich der zweisprachigen Wörterbücher und genauer der deutsch – polnischen und polnisch – deutschen Wörterbücher war historisch bedingt. Politische Abhängigkeit Polens vom Ausgang des 18. Jahrhunderts bis 1918 hat negative kulturpolitische Folgen, darunter auch in der Lexikographie. Von 1918 bis zum 1939 entwickelte sich polnische Lexikographie, was aber wegen des 2. Weltkriegs gebremst wurde. In der Zeit nach dem zweiten Weltkrieg bis zum 1986 erhielt die Verlagstätigkeit einen völlig anderen Charakter. Die alten privaten Verlage und Druckereien wurden entweder nationalisiert oder abgeschafft. Es wurde von der staatlichen Obrigkeit ein weitreichender Plan von herausgebenden Wörterbüchern entworfen. Infolge der neuen politischen Konstellation in Polen nach 1986 veränderte sich auch Situation der polnischen Lexikographie⁸.

Das älteste deutsch – polnische Wörterbuch wurde im 1772 in Leipzig herausgegeben. Es war:

Michał A. Trotz: Vollständiges deutsches und polnisches Wörterbuch.

Aus dem Anfang des 19. Jahrhunderts kommt:

⁸ Vgl. Wörterbücher. Ein internationales Wörterbuch zur Lexikographie. s. 3060ff.

Jerzy S. Bandtkie: Vollständiges polnisch-deutsche Wörterbuch zum Handgebrauch für Deutsche und Polen, 2. Bde., Breslau 1806.

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts hat Friedrich Booch – Árkossy herausgegeben:

Neues vollständiges poln. - dt. und dt. - poln. Wörterbuch. 2 Bde. Leipzig 1864 - 65.

Wesentliche Rolle in der polnischen Lexikographie spielten auch drei folgende Wörterbücher:

1. Franciszek Konarski [...]: Vollständiges Handwörterbuch der dt. und poln. Sprache. 4 Bde. Wien 1904 - 08.
2. Paweł Kalina: Nowy słownik podręczny niemiecko - polski i polsko - niemiecki z wymową fonetyczną. 2 Bde. Warszawa [1935].
3. Juliusz Ippoldt: Trzaski, Everta i Michalskiego słownik niemiecko - polski i polsko - niemiecki. 2 Bde. Warszawa [1937 - 41].

Die nach dem 2. Weltkrieg von „Wiedza Powszechna“ herausgegebenen Wörterbücher kann man systematisieren in:

1. Große Wörterbücher

Beispiel:

Jan Piprek/Juliusz Ippoldt: [...] Wielki słownik polsko - niemiecki. Warszawa. Bd. 1 1971, Bd. 2 1974.

Jan Piprek/Juliusz Ippoldt: Wielki słownik niemiecko - polski. Warszawa. Bd. 1 1968, Bd. 2 1974.

2. Handwörterbücher:

Beispiele:

Andrzej Bzdęga/Jan Chodera/Stefan Kubica: Podręczny słownik polsko - niemiecki/Handwörterbuch Polnisch - Deutsch. Warszawa 1993.

Jan Chodera/Stefan Kubica: Podręczny słownik niemiecko - polski/Handwörterbuch Deutsch - Polnisch. Warszawa 1966.

Paweł Kalina: Podręczny słownik polsko - niemiecki. 6. Ausg. Warszawa 1963.

Paweł Kalina: Podręczny słownik niemiecko - polski. 6. Ausg. Warszawa 1963..

3. Kleine Wörterbücher

Beispiele:

Jan Czochrański: Mały słownik polsko - niemiecki /Kleinwörterbuch Polnisch - Deutsch. Warszawa 1964.

Jan Czochrański/Stanisław Schimitzek/Barbara Sypniew-ska/Magdalena Żurakowska: Mały słownik niemiecko - polski i polsko - niemiecki/Kleinwörterbuch Deutsch - Polnisch und Polnisch - Deutsch. Warszawa 1968. 9. Ausg. 1984.

4. Taschenwörterbücher

Beispiel:

Jan Czochralski/Stanisław Schimitzek: Kieszonkowy słownik niemiecko - polski i polsko - niemiecki/Taschenwörterbücher Deutsch - Polnisch und Polnisch - Deutsch. Warszawa 1967.

5. Miniwörterbücher

Beispiel:

Jerzy Józwicki: Minimum - Wörterbuch Deutsch - Polnisch und Polnisch - Deutsch. Verbesserte und erweiterte Ausg. Warszawa 1974.

6. Illustrierte Wörterbücher

Beispiele:

Wanda Brzeska/Alojzy Brzeski: Ilustrowany słownik niemiecko - polski. Warszawa 1974.

Jerzy Józwicki: Ilustrowany słownik dla dzieci niemiecko - polski, polsko-niemiecki. Warszawa 1984.

7. Idiomatiche Wörterbücher

Beispiel:

Jan Czochralski: Mały słownik idiomatyczny polsko - niemiecki/Kleines idiomatisches Wörterbuch Polnisch - Deutsch. Warszawa 1976 [2. Ausg. 1986]⁹.

Als die polnische Zentralplanwirtschaft in eine Marktwirtschaft umzuwandeln wurde, erschienen auf dem Markt viele neue Verlage, von denen verschiedene Wörterbücher und Lexikons herausgegeben wurden. Bemerkenswert sind:

1. Słowni naukowo-techniczny niemiecko-polski A-Z, M. Sokołowska, A. Bender, K. Żak (red.), Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa 2002.
2. Słowni naukowo-techniczny polski-niemiecki A-Z, M. Sokołowska, A. Bender, K. Żak (red.), Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa 2003.
3. Wielki słownik polsko-niemiecki, J. Wiktorowicz, A. Frączek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
4. Wielki słownik niemiecko-polski, J. Wiktorowicz, A. Frączek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

In den letzten Jahren haben auch viele ausländische Verlage deutsch-polnische und polnisch-deutsche Wörterbücher herausgegeben. Besonders hervorzuheben ist: Langenscheidt, Premium, Słownik polsko-niemiecki niemiecko-polski, opracowanie U. Czerska, S. Walewski, Langenscheidt, Warszawa 2011.

Die letzte Gruppe von Wörterbüchern umfasst mehrsprachige Wörterbücher. Die ersten mehrsprachigen Wörterbücher, auch polyglotten bezeichnet, entstanden in der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts. Ihr Inhalt und Zweck haben jedoch im Laufe der Jahrhunderte einen tiefen Wandel erfahren. Typen mehrsprachiger Wörterbücher hängen davon ab, was der Ausgangspunkt der Einteilung ist. d.h. Makro - oder

⁹ Vgl. Wörterbücher. Ein internationales Wörterbuch zur Lexikographie. s. 3060ff.

Mikrostruktur. Die Mehrzahl der mehrsprachigen Wörterbücher bringt Fachwortschatz. Der ausgewählte aus einzelnen Wissenschaftsbereichen (z.B. Chemie, Biologie) oder aus den unterschiedlichen anderen Gebieten menschlicher Tätigkeit (z.B. Sport) Wortschatz wird in einem mehrsprachigen Wörterbuch alphabetisch oder thematisch eingeordnet. Je größer die Zahl der in der internationalen Kommunikation verwandten Sprachen wird, desto wesentlichere Rolle werden die mehrsprachigen Wörterbücher spielen¹⁰.

Bis jetzt wurden beispielsweise folgende Wörterbücher dieses Typs mit dem Antrag der polnischen Sprache herausgegeben:

- A. Antonoff: Lexikon der Handelskorrespondenz in 9 Sprachen. Stuttgart 1984. [Dt. - Engl. - Frz. - Ital. - Port. - Poln. - Russ. - Span. - Schwed.].
- P. A. Nemnich: Waaren - Lexicon in zwölf Sprachen [...] 2 Bde. Hamburg 1797 - 1802 [Engl. - Dt. - Niederl. - Dän. - Schwed. - Frz. - Ital. - Span. - Port. - Russ. - Poln. - Lat.].
- E. L. Kasproicz: Tornisterdolmetscher des deutschen Reichssoldaten im täglichen Verkehr mit den Grenzvölkern des deutschen Reiches. Leipzig 1878 [Dt. - Dän. - Niederl. - Frz. - Russ. - Poln. - Tschech.].

Zwecke und Aufgaben der zweisprachigen Wörterbücher

Man unterscheidet zwei Gruppen von zweisprachigen Wörterbüchern: aktive und passive Wörterbücher (in der Terminologie nach Löttsch). Die Unterscheidung können wir nach dem Prinzip der Bestimmung für einen Benutzerkreis machen. Aktive Wörterbücher dienen zur Produktion des Textes. In der Terminologie von Hausmann nennt man diese Wörterbücher auch Hinübersetzungswörterbücher und nach Wiegand Hinproduktionswörterbücher. Für polnische Benutzer ist ein aktives Wörterbuch das polnisch - deutsche Wörterbuch. Ein passives Wörterbuch für Polen ist das deutsch - polnische Wörterbuch. Es wird auch als Herübersetzungswörterbuch genannt. Aus der Sicht des deutschen Benutzers ist es natürlich umgekehrt.

Jeder Benutzer eines Wörterbuchs muss gewisse Motive und Gründe haben, die ihn veranlassen, ein bestimmtes Wörterbuch zu konsultieren. Diese Motive und Gründe legen Zwecke und Aufgaben der Wörterbücher fest. Man kann es in einigen Stichpunkten zusammenfassen:

1. Kontrolle der sprachlichen Kompetenzprobleme.
2. Beseitigen der Verstehensschwierigkeiten bei der Textrezeption (Übersetzung).
3. Lösen der Formulierungsprobleme und Unsicherheiten bei der Textproduktion.

¹⁰ Vgl. Wörterbücher. Ein internationales Wörterbuch zur Lexikographie. s. 2909ff.

4. Lösen der Äquivalenzprobleme bei der Übersetzungsarbeit.
5. Ergänzen der sachlichen Kompetenzlücken.
6. Befriedigen der Forschungsinteressen¹¹.

Beide Wörterbücher, d.h. das deutsch - polnische Wörterbuch und das polnisch-deutsche Wörterbuch, können sowohl einem deutschsprachigen als auch einem polnischsprachigen Benutzer dienen. Je nach dem Benutzer bemerkt man Unterschiede in ihrer Funktion. Das deutsch-polnische Wörterbuch würde einem deutschen Benutzer als Übersetzungswörterbuch aus der Muttersprache in die polnische Fremdsprache dienen und für einen polnischen Benutzer umgekehrt. Für einen polnischen Benutzer beruht seine allerwichtigste Funktion vorwiegend auf der Rezeption deutschsprachiger Texte¹². Deswegen könnte man den Gebrauch des deutsch - polnischen Wörterbuchs vom polnischen Benutzer als „*Nachschlageoperation zur Verständigungssicherung begreifen*“¹³. Das polnisch-deutsche Wörterbuch würde einem polnischen Benutzer als Übersetzungswörterbuch dienen, aber jetzt aus polnischen Muttersprache in die deutsche Fremdsprache und für einen deutschen Benutzer umgekehrt.

Als Wörterbücher zur Sprachkompetenzkontrolle können die Wörterbücher dieses Typs (zweisprachige Wörterbücher) kaum benutzt werden, weil mit ihrer Hilfe nicht alle Unsicherheiten und Defizite zu erklären sind. In erster Linie könnten die zweisprachigen Wörterbücher als Kontrollbücher für grundsätzliche Rechtschreibfragen benutzt werden. Sie können aber bestimmt nicht als z.B. Kontrollbücher der Aussprache dienen. Die zweisprachigen Wörterbücher haben aber für die Fremdsprachelernden eine wesentliche Rolle. Das kann man nicht verneinen.

Sie sind beliebt in dem Fremdsprachelernen und unzweifelhaft nützlich bei dem Erwerben der Sprachkompetenz bei fremdsprachlicher Dekodierung und muttersprachlicher Endkodierung. Sie befriedigen die Bedürfnisse ihrer Benutzer, die überwiegend Schüler, Studenten, Übersetzer sind.

¹¹ Vgl. Wörterbücher. Ein internationales Wörterbuch zur Lexikographie. s. 116.

¹² Vgl. J. Wiktorowicz, Einige kritische Bemerkungen zur deutsch - polnischen Lexikographie, in *Kwartalnik Neofilologiczny*, XLIII, 1/96.

¹³ Wörterbücher. Ein internationales Wörterbuch zur Lexikographie. s. 118.

Dariusz Trzeźniowski

Kazimierz Pulaski University of Technology and Humanities

Radom, Poland

d.trzesniowski@uthrad.pl

W ŚWIECIE POWINOWACTW I KORESPONDENCJI: MŁODOPOLSKIE EKFRAZY

Przedmiotem refleksji staną się tu powstałe na przełomie XIX i XX wieku teksty literackie, wiersze i poematy, odwołujące się, w sposób mniej lub bardziej oczywisty czy stematyzowany do dzieł malarskich. Przedmiotem zainteresowania będzie pewien rodzaj relacji intersemiotycznej, dialog między poezją a obrazem, czy może – w pierwszej kolejności – poetycka reakcja na obraz. Generalnie bowiem u podstaw tego związku leżało dość powszechne przekonanie, iż sztuka plastyczna wyprzedza sztukę słowa, literatura dopełnia, dopowiada malarstwo¹.

Proponuję w pierwszej kolejności porównanie tekstów autorów przynależnych do dwu różnych formacji literacko-światopoglądowych. Głęboko jeszcze XIX-wiecznej Marii Konopnickiej i poety będącego uosobieniem estetyki młodopolskiej, Kazimierza Przerwy-Tetmajera. Poemat, czy może dwa poematy Konopnickiej *Z teki Grottgera* powstały jeszcze w latach 80-tych XIX wieku². Znaleźć tu można klasyczną postać *ekphrasis*: liryczno-epickie komentarze do dwu cykli rysunków – *Lituanii* i *Wojny*. Konopnicka odczytuje Grottgera z maksymalnym pietyzmem. U ideowych podstaw obydwu poematów leży uproszczona romantyczna apoteoza patriotyzmu. Jest to dość jednoznaczny świat wolny od wallenrodycznych dylematów. Znaczenia tekstu kształtuje przede wszystkim patriotyczny dydaktyzm. Uwnioślane są tu gesty martyrologiczne, straceńcze przywiązanie do sprawy, wynoszonej ponad prywatność, osobiste szczęście. Cichymi bohaterkami pozostają kobiety, z rozpaczliwą godnością znoszące swój los opuszczonych, skazanych na samotność i dzieci, jako niewinne ofiary wojny.

Symbolika Grottgera ma alegoryczny charakter, malarz posługuje się rekwizytami czytelnymi dla odbiorcy osadzonego w polskiej kulturze (obraz Matki Boskiej, upersonifikowana Ojczyzna). Konopnicka wszakże dodatkowo jeszcze

¹ Zob. S. Wysłouch, *Literatura a sztuki wizualne. Problemy metodologiczne* [w:] *Między tekstami. Intertekstualność jako problem poetyki historycznej*, pod red. J. Ziomek, J. Sławińskiego, W. Boleckiego, Warszawa 1992.

² Poemat powstawał w latach 1886-1888, choć ze względów cenzuralnych ukazał się w całości dopiero w wydaniu *Poezji* w 1915-16 jako tom V. Zob. J. Leo, *Nota edytorska* do: M. Konopnicka, *Z teki Grottgera*, opr. J. Leo, Warszawa 1992, s. 209-210.

dopowiada wszystko to, co ewentualnie pozostawało na rysunkach niedopowiedziane. Konkretyzuje romantyczną z ducha fantastykę. Sugestywny, nastrojowy obraz *Puszcza*, z postacią śmierci ubraną w mgły poetka opatruje mało szczęśliwym komentarzem:

A taka widność była w tej osobie,
Że wskroś niej mogłeś liczyć wszystkie sośnie...
[...] Strach mną zatrzęsł zimny.³

Obraz *Duch* odarty zostaje z całej funeralnej atmosfery, marę zabitego żołnierza rozpoznaje u Grottgera jedynie pies, kobieta odwrócona plecami tuli dziecko. U Konopnickiej cała niejednoznaczność otrzymuje tyleż naturalistyczny, co naiwny wyraz:

Spojrzę – a w progu, pociemniałe lico
Na mnie zwróciwszy [...],
Z raną na piersiach szerniałą, odkrytą,
Krwawą koszulą odziany i świtą,
Stoi mój Paweł...⁴

Konopnicka konkretyzując podmiot wypowiedzi swoich dwu poematów sięga po zabieg liryki maski. W *Lituanii* mówi żona powstańca, w *Wojnie* artysta, jakby *porte-parole* samego Grottgera. W obydwu przypadkach wyraźnie zaznaczana jest postawa emocjonalna, korzystająca z tradycyjnych rekwizytów retorycznych, wyrażana w eksklamacjach, apostrofach, porównaniach (niekiedy homeryckich). Naśladując czasem *Pana Tadeusza* wyzyskuje Konopnicka metaforykę animizującą i personifikującą. Sięga po romantyczny język analogii biblijnej, która tłumaczyć ma sens bieżących politycznych czy historycznych wydarzeń: Polska jest Chrystusem, prześladowanym przez Rosję-Rzym, zdrada ojczyzny ma Judaszowy wymiar, kara na zdrajcach antycypuje Bożą Apokalipsę.

Żywiół liryczny stapia się u Konopnickiej z epiką, poetka fabularyzuje obrazy Grottgera, tworząc jakiś rodzaj, nie zawsze spójnej, a niekiedy dość naiwnej całości. Widać to w *Lituanii*, gdzie nie sposób domyśleć się powodów, dla których żona poległego powstańca znalazła się w syberyjskiej kopalni. Nieco lepiej rzecz wygląda w *Wojnie*, gdzie w wędrówce artysty przez „padół płaczu”, kolejne obrazy otrzymują udratyzowane mikro-fabuły, których bohaterami są przede wszystkim ludzkie emocje.

Trudno w przypadku dwu poematów Konopnickiej mówić o dialogu poezja-malarstwo, jest to interpretacja kanoniczna, wzbogacona może o pozytywistyczną wrażliwość na niezawinione cierpienie. Mamy tu najwyżej do czynienia

³ M. Konopnicka, *Z teki Grottgera*, s. 144.

⁴ *Ibid.*, s. 146.

z eksponatem z literackiego muzeum XIX wieku. Ciekawiej wypadają na tym tle wiersze z lat 90-tych, które zaliczane bywają do polskiego Parnasu. Interesujące nas zagadnienie intersemiotycznych malarstwo – literatura ilustruje cykl *Madonn*, liryków będących pokłosiem włoskiej podróży poetki. Dzieła sztuki, do których nawiązuje Konopnicka, można dosyć łatwo rozszyfrować, to fresk *Giotta Przedstawienie Dziewicy w świątyni* (1304-1306), *Madonna z Dzieciątkiem* Vivariniego (ok. 1500), najpewniej *Adoracja pasterzy* Correggia (1530), *Madonna del Cardellino* Rafaela (1507), *Święta rodzina* Luiniego (1510-13), i – tu największy kłopot – któryś z kilku obrazów Boticellego z lat 1465-90, przedstawiających Madonnę z Dzieciątkiem i aniołami⁵. Konopnicka mówi w tych wierszach poprzez ukryte „ja” liryczne, jest to rodzaj bezosobowej obserwacji, zgodnej z parnasistowską zasadą *pudor poetae*. Emocje wydobywane są tu z obrazów i przypisywane przedstawianym postaciom. Tym samym próbuje poetka wyeliminować natrętą fabularyzację, znamioną dla wcześniejszych poematów. Sięga najwyżej po romantyczną konwencję poetyckiego dziennika podróży. Przede wszystkim jednak koncentruje uwagę na sferze psychiki Matki Boskiej, zapisując jej refleksję nad losem, bólem przypisanym do życia i, może przede wszystkim, nad nieuchronnym przeznaczeniem. Komentarze Konopnickiej mają ześwieczony charakter, treści czysto ziemskie, w tym przede wszystkim społeczna wrażliwość, dominują nad perspektywą religijną. I tu parnasistowski dystans spotyka się z pozytywistyczną perspektywą, znamioną dla wcześniejszych „obrazków ludowych” poetki. Pejzaż włoski stapia się z krajobrazem polskich łąk, lasów, biednych chat. Matka Boska jest chłopką, opiekunką biednych, słabych i chorych. Czasem pomaga znaleźć formułę stoickiego dystansu wobec porządku świata, częściej jednak pozostaje powierniczką ludzkich nieszczęść, współcierpiącą z każdym człowiekiem.

I choć nie potrafiła poetka uwolnić się od instrumentalnych funkcji literatury, podkreślić trzeba, że pisze teksty literacko sprawne. Próbuje nawet w układzie wersyfikacyjno-intonacyjnym (rzadziej w stylistycznym) oddać odmienny charakter komentowanych obrazów. *Giotto* naśladuje zdaniowy wiersz średniowieczny, z regularnym układem kadencji i antykadencji. Do późnośredniowiecznej liryki pasyjnej odwołuje się *Botticelli*: krótkie asylabiczne wersy, obecność rymów męskich. Harmonia obrazu Rafaela otrzymuje postać regularnej sylabotonicznej kwartyny 9+5, zbudowanej z amfibrachów i trochei. Dojrzała pogoda i refleksyjność starego Luiniego to wyszukana sekstyna, a także na poziomie stylistycznym – zmetaforyzowana opisowość w zdaniach wielokrotnie złożonych. Manierizm Correggia to ciąg dystychów zbudowanych na anaforach

⁵ Można wskazać na: *Madonna z Dzieciątkiem i aniołami* (1465/70); *Madonna z Dzieciątkiem i dwoma aniołami* (1470); *Madonna z Dzieciątkiem i aniołem* (po 1469); *Madonna z Dzieciątkiem, dwoma aniołami i młodym Janem Chrzcicielem* (1467); *Madonna z Dzieciątkiem i ośmioma aniołami* (ok. 1478); *Madonna z Dzieciątkiem i sześcioma aniołami* (1487).

i antytezach. Przynoszą *Madonny* Konopnickiej rodzaj wytwornej zabawy, popis formalnej wirtuozerii, w którym jednak nie potrafiła w pełni uwolnić się od pozytywistycznego balastu.

Parnasizm w wykonaniu poetów następnego pokolenia potrafił przełamać presję dydaktyki, czy w ogóle zewnętrznych zobowiązań literatury. Dla młodopolań wzorem relacji poezja – malarstwo stały się wiersze z cyklu *Fêtes galantes* Verlaine’a. W twórczości Kazimierza Przerwy-Tetmajera znaleźć można szereg „malarskich” utworów: *Narodziny Afrodyty* to poetyckie omówienie dzieła Botticellego (1468), *Danae Tycjana* nawiązuje najpewniej do obrazu *Danae z kupidynem* (1545), *Leda* to komentarz do zaginionego, choć znanego z renesansowej jeszcze kopii, płótna Michała Anioła *Leda i łabędź*⁶. Jest to przykład kulturalnej, erudycyjnej nawet poezji, sprawnej warsztatowo, myślowo wszakże, podkreślić wypada, dość miałkiej. O ile Verlaine’owi udało się wyrazić egzystencjalny klimat miłosnego oczekiwania i niespełnienia, którym naznaczona pozostaje każda wielka miłość, wydobyć z pozornie idyllicznych obrazów rokoka niepokój, dreszcz tajemnicy, Tetmajer zapisuje przede wszystkim pochwałę wyzwolonego, zmysłowego uczucia, uwolnionego spod stworzonych przez człowieka norm. Píše o miłości, która potrafi przewyciężyć wszelkie przeszkody i która przynosi kochankom nagrodę w postaci rozkoszy (*Danae Tycjana*, *Leda*). Jest to również miłość widziana w barokowy, oksymoroniczny sposób, dająca szczęście i cierpienie (*Narodziny Afrodyty*). W najbardziej odważnym z tej grupy wierszu – *Leda* – zbliża się Tetmajer do prowokacyjnego tonu erotyku *Lubię, kiedy kobieta*; początek wiersza jest obiecujący:

Czy znacie Ledę Michała Anioła
W skrzydłach łabędzia z rozkoszy mdlejącą,
Nagą z diademem u boskiego czoła?

jednak ciąg dalszy jest już najwyżej autoparodią i nieświadomie ociera się o groteskę:

A każdy członek zda się w oczach mięknie
od palącego rozkoszy nadmiaru
i w cichym ruchu rzeźbi się przepięknie⁷.

Wydaje się ponadto, iż w wierszach *Narodziny Afrodyty* i *Danae Tycjana* większą rolę inspiracyjną należy przypisać greckim mitom niż malarskim przedstawieniom, do których jakoby Tetmajer miał się odwoływać. Obrazy są tu właściwie zbędne, poeta opowiada, analogicznie jak w swych parnasistowskich

⁶ Wiersz *Narodziny Afrodyty* pochodzi z II serii *Poezji* (1894), *Leda* i *Danae Tycjana* z *Wyboru poezji* z 1897.

⁷ K. Przerwa-Tetmajer, *Poezye*, t. 2, wyd. 3, Warszawa 1901, s. 77.

wierszach Leconte de Lisle, mityczne fabuły. Na płótnie Tycjana uchwycone zostało miłosne marzenie Danae, zapatrzonej w siebie, uśmiechającej się do swych myśli (tą drogą pójdzie też Klimt w swym genialnym, psychoanalitycznym przedstawieniu), trochę jakby zaskoczona własną nagością i na w pół świadomej tego, co się wydarzyło. Nieokreślona aura emocjonalna obrazu nabiera u Tetmajera dosłowności: Danae jest „spragniona pieszczoty” i „z osłon swe ciało dziewicze odsłania”, rozkoszy dowodzi „cudnych źrenic blask przymglony”. Jeszcze wyraźniej fabuła rządzi wierszem *Narodziny Afrodyty*, tworzy Tetmajer coś w rodzaju ballady, w której obok złotowłosej bogini miłości występują alegoryczne postaci obrazu Botticellego: zefiry, które „pieszczą ją z rozkoszy oszalałe” i Wiosna. Malarzowi chodziło wszakże o studium piękna doskonałego, utrwalił renesansowy kanon kobiecej urody; wszystko inne na obrazie ma już charakter umowny czy pretekstowy. Słowo znów przegrywa z obrazem, Tetmajer daje „katalogowy” opis piękna kobiety, wyszydany przez Norwida w *Polce*; zatem bogini ma „białe ciało”, „śnieżne nogi”, „uda smukłe”, „pełne biodra”, piersi (bez epitetu), włosy „złociste, miękkie, śliczne” i oczy o barwie „złocistego szafiru”. Zresztą w *Ledzie* Tetmajer przyznaje się do językowej bezradności: „Nagości owej promiennego czaru w żadnym się słowie wypowiedzieć nie da”.

Oczywiście tłumaczyć można poetę, że ten rodzaj przedstawienia jest świadomą stylizacją na staropolskie erotyki. Szukając językowego ekwiwalentu harmonii obrazów, powraca poeta do retoryki klasycznej poezji. Rezygnuje z młodopolskich szeregów epitetowych na rzecz metafor predykatywnych („kaskady blasku rzuca słońca zorza”), o barokowej czasem, konceptystycznej proveniencji („myśli się mroczą od zmysłów pożaru”). Niekiedy z lekka archaizuje słownictwo („Amor spłoniony”), składnię wzoruje na szyku łacińskiego zdania, posługując się konstrukcjami inwersyjnymi, wielokrotnie złożonymi. Z retoryczną swadą zwraca się bezpośrednio do czytelnika.: „Czy znacie Ledę Michała Anioła”. Ponadto, jak u Konopnickiej, odpowiednikiem malarskiego kunsztu pozostaje wersyfikacja. Najgorzej wypada tu wiersz *Narodziny Afrodyty*, jest to niby-oktawa, o banalnych rymach (aa, bb, cc, dd), *Leda* jest już jednak zbudowana z tercyn o ciekawym układzie rymów (aba, bcb, cdc, itd.), *Danae Tycjana* to sonet, w którym w dwu pierwszych strofach czterokrotnie rymują się słowa (abba, abba), w dwu kolejnych – trzykrotnie (cdc, dcd). Trzeba jednak podkreślić, iż uznanie takiego układu za wersyfikacyjny odpowiednik techniki renesansowego malarstwa jest dość arbitralne (np. w podobny sposób zbudowany jest *Dies irae* Leszczyńskiego). Parnasistowskie wiersze Tetmajera pozostają zatem jedynie kunsztowną grą, w której konieczna jest oczywiście kulturowa kompetencja (niekoniecznie wszakże z zakresu historii sztuki) odbiorcy, któremu nieobce być powinny opowieści mityczne, klasyczna rzymska poezja i współczesne mody literackie.

Inne przykłady relacji *ekphrasis* w twórczości Tetmajera umieścić już należy w nurcie stricte symbolicznym. *Wyspa umarłych* (1900) nawiązuje do sławnego obrazu Böcklina (1880). Malarski pierwowzór to dzieło wieloznaczne, przekładające na język sztuki metafizyczny niepokój człowieka, rozmyślającego

nad zagadką śmierci. Ponura ciemno-szara kolorystyka nieba, wody, cyprysów zderzona to została z nadzieją szczęśliwej być może wieczności, którą wyraża mistyczne, złote światło, którym oświetlona jest wyspa. Tajemniczy, podszyty erotyzmem, urok śmierci podkreśla postać Charona-przewoźnika, którym jest młoda, piękna zapewne (nie widać jej twarzy) kobieta o długich blond włosach (zresztą na innej, mniej szczęśliwej artystycznie wersji obrazu jest to mężczyzna). Przy konfrontacji obrazu i wiersza trudno jest tu mówić o poetyckim sukcesie Tetmajera. Liryk jest przykładem dość naiwnej poezji opisowej, której zamiarem byłoby maksymalnie wierne „przełożenie” malarskiego pierwowzoru na słowo. Symboliczna i niejednoznaczna aura oryginału otrzymuje tu alegoryczną w zasadzie wykładnię; Tetmajer, zasugerowawszy się postacią Charona, postrzega zaświaty w greckich kategoriach, wieczność pozostaje smutną tęsknotą dla jednych i odpoczynkiem po emocjonalnych trudach życia dla drugich. Ginie sugestywny klimat obrazu, roztopiony w lirycznym wielosłowniu nazbyt oczywistych epitetów.

Przypadkiem dużo ciekawszym artystycznie jest wiersz *Chrystus i Magdalena* (1894). Odwołuje się tutaj poeta do mało znanego dzieła fińskiego malarza Alberta Edelfelta (1890). Temat *noli me tangere* ujęty tam został w impresjonistycznej, zamglonej kolorystyce; odrealnione, widmowe postaci zdają się być częścią krajobrazu. Tetmajer tworzy własną wizję poetycką, zaledwie w ogólny sposób inspirując się obrazem. Daleki jest od naiwnej opisowości, jego antropomorfizująca metaforyka (ożywione są mgły, drzewa, słońce) tworzy mistyczną aurę zjednoczenia tego, co duchowe i święte i tego, co ziemskie. Zmartwychwstanie jest cudem wpisującym się senną, zamgloną, jakby wizyjną urodę świata. Poeta uwypukla także psychologiczne sensory sceny, pokazuje dramat Marii Magdaleny, tak jak skłonna była widzieć ją Młoda Polska, zawieszoną między miłością świętą, duchową i ziemską, cielesną. Zapisuje emocje, żal, w jakiejś mierze – zawód Marii, dla której chwila wyczekiwanego Zmartwychwstania była jednocześnie rozstaniem. Wersyfikacyjnym znakiem tego uczucia jest załamanie rytmu w trzeciej strofie, o ile w całym wierszu wersy zaczynają się monotonnymi amfibrachami („Błękitne mgły pajęczne”), tu pojawiają się dwukrotnie dynamiczne daktyle („Zgięła ją cześć i trwoga”⁸).

Równie ciekawymi artystycznie przypadkami *ekphrasis* są wiersze młodopolskich poetek *Panagia* Kazimiery Zawistowskiej (1901) i *Przed Madonną* Bronisławy Ostrowskiej (1902). Obydwa utwory są interpretacjami nieznanych odbiorcy, choć zapewne realnie istniejących, obrazów religijnych. Zawistowska komentując dzieło ludowego artysty podkreśla jego uczłowieczone spojrzenie na postać Matki Boskiej. Bohaterka obrazu-wiersza jest przede wszystkim kobietą, w jakiejś mierze skazaną na świętość. Uwypuklane są tu ludzkie emocje młodej dziewczyny, przywykłej do pracy chłopki, wpisanej, nieco wbrew sobie, w rolę matki Syna Bożego i Królowej ziemi. Jest to inne rozstrzygnięcie niż u Konopnickiej, gdzie Madonna była świętością przynależną do ziemskiego

⁸ K. Przerwa-Tetmajer, *Chrystus i Magdalena* [w:] *ibid.*, s. 24.

pejzażu, której obecność uwznioślała życie. U Zawistowskiej życie wydaje się jakby na siłę wtłoczone w świętość, w jakiejś mierze zredukowane. Marzeniem młodej Marii pozostaje, by wrócić do świata, zejść w „wieśniacze tłumy”⁹, jej uroda najpełniej zajaśniałaby bez korony i ciężkich drogich szat, ozdobiona najwyżej kłosami zboża wpiętymi we włosy.

Poetyckie spojrzenie Ostrowskiej na wizerunek Madonny z kościelnego obrazu prowadzi do emocji mistycznych. Realność wizerunku ulega zatarciu poprzez atmosferę miejsca, opromienionego blaskiem słońca wpadającego przez okno, synestezycznie wzbogaconego o zapach bzu, jaśminu i śpiew ptaków. Odrealnieniu ulega cała sytuacja, rzeczywistość miesza się z wizją, czas z wiecznością, świat żywych i ze światem zmarłych. Liryczna mowa uczuć, wspomagana przez parnasistowską z ducha wersyfikacyjną dyscyplinę wiersza, wyraża tu jedność uniwersum, Boży ład świata.

Przypadkiem granicznym intersemiotycznych relacji słowo poetyckie – obraz pozostają utwory, którym można przypisywać, w sposób dość arbitralny, umowny związek z malarstwem. Tu o wszystkim decyduje kompetencja i wrażliwość interpretatora. Trudno byłoby mówić wprost o bezpośredniej literackiej reakcji na obraz, można raczej zaproponować zestawienia. Jest to sposób myślenia charakterystyczny pracy Mario Praz *Mnemosyne*¹⁰. Teksty literackie i malarskie obrazy mogą, wyrastające z tego samego ducha czasu, ilustrować te same tematy, ewokować analogiczne sensory, przemawiać poprzez identyczny nastrój. Trudno jednak byłoby udowodnić zamierzony dialog. Tak pojmowane symboliczne miejsca wspólne odnaleźć można między przywoływaną wyżej *Wyspą umarłych* Böcklina a *Powinowactwem cieni i kwiatów o zmierzchu* Wincentego Korab-Brzozowskiego (1899). Obydwa dzieła zapisują ten sam metafizyczny niepokój związany ze śmiercią, wszechobecną, będącą cieniem życia. Warto też zwrócić uwagę, iż w strofie piątej wiersza pojawia się postać śmierci-„kwieciarki”, odpływającej na Charonowej łodzi.

Inny przykład. Salome była częstą ikoną, tak malarską, jak i literacką doby modernizmu. Najciekawsze artystycznie teksty poetyckie – Jana Kasprzowicza *Salome* i Kazimierza Zawistowskiej *Herodiada* – można z pewnością zestawiać z obrazami Gustawa Moreau (1876), ale przede wszystkim chyba z późniejszym dziełem Franza von Stucka (1906), na którym zobaczyć można zmysłową kobietę jako uosobienie tajemnicy nocy, która uśmiechnięta tańczy na tle rozgwieżdżonego nieba, wpatrzona w martwą głowę, otoczoną księżycową poświatą. Taniec miłości i śmierci otrzymywałby zatem, podobnie jak w rojeniach bohaterów młodopolskich wierszy, kosmiczny i ostateczny wymiar. Doszukiwać się można także analogii między poezją a wywiedzionymi z klimatu wiedeńskiej psychoanalizy secesyjnymi

⁹ K. Zawistowska, *Panagia* [w:] *Utwory zebrane*, opr. L. Kozikowska-Kowalik, Kraków 1982, s. 133.

¹⁰ Zob. M. Praz, *Mnemosyne. Rzecz o powinowactwie literatury i sztuk plastycznych*, przeł. W. Jekiel, Warszawa 1981.

obrazami Gustawa Klimta *Judyta I* i *Judyta II* (1901 i 1910)¹¹. Twórcy mówią poprzez tę samą ekspresjonistyczną kolorystykę. Pokazują tę samą postać, z męskich mizoginicznych snów, będącą personifikacją grozy i niebezpiecznego piękna śmierci.

Można wskazać jeszcze inny przykład malarsko-poetyckich interferencji – powstały u schyłku Młodej Polski, inspirowany franciszkańską postawą zgody na świat, wiersz Leopolda Staffa *Ogród przedziwny* (1910). Tekst uznać by można za odwołanie do Mehofferowskiego *Dziwnego ogrodu* (1903). Obydwa dzieła przynoszą pochwałę ziemi jako rajskiego ogrodu, którego znakami pozostaje barwa kwiatów i prostota dzieci. Gdy Staff pisze o kwiatach, które „kryją i jady”, o trawie, z której trzeba plewić „chwasty i osty” można znaleźć w tym literacki odpowiednik niepokojących znaków z obrazu Mehoffera: ogromna, jakby drapieżna wałka wisząca nad głową dziecka, ciemny kolor sukni kobiety. Gdzieś w tle postrzeganej w wymiarach rajskiego trwania życia czaiłoby się zatem zagrożenie i śmierć.

Przejdźmy do wniosków. W zakresie klasycznej *ekphrasis* bezradne pozostawały zarówno XIX-wieczna, wyrastająca z romantycznych źródeł liryka (Konopnicka), jak i młodopolska, inspirująca się poetyckimi dokonaniem francuskiego Parnasu, sięgająca po symboliczne środki wyrazu (Tetmajer). Być może zresztą w ogóle malarskie arcydzieła pozostają nieprzekładalne na słowo. Odwołania do obrazów winny się znaleźć w nowym kontekście, obudowane znaczeniami dodanymi, nieobecnymi w malarskim pierwowzorze. Jest to przypadek liryki XX-wiecznej, która podejmuje dialog ze sztuką, czy też, jak pisze Seweryna Wyśłouch, przynosi „stylizację, polemikę i przewrotną interpretację arcydzieł”¹². O porażce tej formuły dialogu w poezji młodopolskiej zadecydowała, jak można przypuszczać, powaga epoki, której, przynajmniej do pewnego momentu, obcy był nie tylko śmiech, także postawa dystansu. Trzeba podkreślić, iż (nie tylko w obrębie relacji literatura – malarstwo) niemożliwy jest dialog „na klęczkach”. Powaga autorytetu arcydzieła w Młodej Polsce zdawała się przytłaczać i skazywać na jałową ilustracyjność czy popis formalnej wirtuozerii. Pod tym względem granica między Konopnicką a parnasizującymi wierszami Tetmajera pozostaje płynna.

Ciekawe artystycznie przypadki młodopolskich nawiązań do dzieł sztuki ujawniają się w dwu kategoriach. Wtedy, gdy poeta prowadzi dialog z dziełem mało znanym, co daje mu pełną swobodę lirycznej ekspresji. Inspiracja dziełem sztuki pozostaje tu dosyć pretekstowa. Poeta kreuje siebie jako szperacza, estetę,

¹¹ Co prawda artysta zaznaczył, że bohaterką obu obrazów jest starotestamentowa Judyta, badacze jednak skłonni są widzieć w niej przedstawienia Salome. Wynika to z faktu, że w tradycji ikonograficznej obie bohaterki bywały pokazywane z uciętą męską głową, jednak Judytę wyróżniał zawsze miecz, którego brakuje na obrazach Klimta.

¹² S. Wyśłouch, *O malarskości literatury* [w:] *Literatura i semiotyka*, Warszawa 2001, s. 94.

odkrywcę, który na dzieło wskazuje. Tekst literacki zdobywa w ten sposób przewagę. Kompetencja „malarska” odbiorcy nie odgrywa większej roli, nie istnieje praktycznie (lub istnieje w niewielkim stopniu) możliwość konfrontacji obrazu i tekstu poetyckiego. Opisowy, wizualizacyjny charakter metaforyki, uwolnionej od bezpośredniej, ilustracyjnej zależności od malarskiego pierwowzoru stawał się w tym przypadku poetyckim ekwiwalentem techniki malarskiej.

Oprócz tego wskazać należy na zjawisko ciekawe, choć pozostające na obrzeżach *ekphrasis*. Młoda Polska szukała jakiejś formuły syntezy środków wyrazu. U jej podstaw leżała Wagnerowska idea *gesamkunstwerk*, Baudelaire’owska myśl *correspondances*, Verlaine’owska *l’art poétique*, secesyjne marzenie o symbiozie sztuki i życia. Literatura i malarstwo sięgały po te same motywy, poezja próbowała upodobnić się do malarstwa, odświeżając starożytny topos *ut pictura poesis*. Odwołując się do Marii Podraży-Kwiatkowskiej¹³ stwierdzić trzeba, że wspólnym mianownikiem byłoby, symboliczne w swej istocie, przekonanie o obrazowym charakterze twórczości, gdzie obraz, malarski lub literacki, jest ekwiwalentem treści irracjonalnych. Związki między malarstwem a literaturą, odkrywane w sposób mniej lub bardziej arbitralny, pokazują klimat epoki szukającej magicznego języka, którym można byłoby wysłowić to, co niewysławialne, metafizyczne tajemnice i zagadki ludzkiego wnętrza. Związki takie bazują nie tylko na płaszczyźnie idei, twórcy tak malarstwa, jak literatury, pokazują analogiczne postaci, miejsca, rekwizyty, z upodobaniem sięgają po analogiczną kolorystykę. Oczywiście nie sposób w tym przypadku mówić już, iż malarstwo wyprzedza literaturę. Raczej mamy tu do czynienia z dość homogeniczną całością artystyczną, w której szukać należy odzwierciedlenia artystycznego klimatu czasów.

¹³ Zob. M. Podraza-Kwiatkowska, *Symbolizm i symbolika w poezji młodej Polski*, wyd. 2, Kraków 1994, s. 185-223.

Anna Stachurska

University of Humanities and Technology

Radom, Poland

astachurska@uthrad.pl

ON THE USEFULNESS OF ENCYCLOPEDIC LEARNER'S DICTIONARY

Streszczenie: W celu podniesienia jakości pracy ze słownikiem, należy albo ulepszyć słownik, albo podnieść umiejętności potencjalnego użytkownika słownika. Oczywiście edytorzy słowników, a także nauczyciele języków, powinni starać się robić obie te rzeczy. Do tej pory powstały liczne opracowania, aby dowiedzieć się w jaki sposób studenci języka korzystają ze słowników. Celem niniejszego artykułu jest zarysowanie, w jaki sposób wiedza uzyskana z badań słownikowych wpływa na ulepszanie haseł słownikowych. Ponadto przeanalizowano hasła słownikowe słowników encyklopedycznych. Podjęta próba ma na celu pokazanie użyteczności słowników encyklopedycznych w procesie nauczania języka angielskiego jako obcego. Analiza ma także na celu uchwycenie różnic w hasłach słownikowych słowników ogólnych w porównaniu ze słownikiem encyklopedycznym (LDELIC).

Abstract: In order to make working with a dictionary more effective one should either improve the dictionary or improve the skills of a potential dictionary user. Obviously enough, dictionary compilers as well as language teachers should try to do both of these things. A number of projects have already been attempted in order to find out how language students use works of reference. The aim of the present paper is to outline how the knowledge gained from the dictionary research affects the way dictionary entries are improved. What is more, research results indicating possible difficulties in using the dictionary and ways to improve the state of affairs will be presented.

Keywords: lexicography, encyclopedic dictionaries, user needs, user perspective, user skills, dictionary research.

1. The dictionary and the learner of English – the state of the art

To start with, let us stress that until 1960s dictionaries had been compiled with the main aim of standardizing the language. In other words, quite understandably there was little, if any, interest either in the users or in the needs of those who use lexicographic publications. Yet, the user-oriented research that started and

developed in the last few decades has advanced substantially. During the last fifty years or so lexicologists and lexicographers have become more aware and more convinced that dictionaries have to be designed for special user groups in response to well-specified and well-defined needs¹. And hence, both dictionary use and dictionary requirements have been investigated in a number of different ways and from different points of view. Hartmann (1987) identifies four major categories of academic investigation in this area, namely:

- research into the information categories provided in dictionaries,
- research into specific dictionary user groups,
- research into the contexts of dictionary use,
- research into dictionary look-up strategies.

The proposal made by Hartmann (1987) was followed by other signposts, and one of the most recent examples is that of Béjoint (2010: 453) who provides us with a number of dictionary investigation paths, such as:

- wide-ranging considerations concerning diverse categories of linguistic activity (reception, production, translation), as well as main types of dictionary that are used in performing the respective activities,
- the reference needs of the users,
- the reference skills.

Naturally, there are a number of methods of obtaining information about the dictionary users, such as user profiling, as well as user research (Atkins and Rundell, 2008: 28). One gets an impression that there are two main criteria that are involved here, that is 1) the understanding of the target group (adults, teenagers, children, native or foreign learners, general users or specialists), as well as 2) the usage purpose (educational, domestic or professional purpose). At the same time, the parameter of type of use should be by all means taken into account, too. As indicated by Atkins and Rundell (2008: 29), dictionaries may be used for the following purposes:

- general reference purposes (understanding words),
- checking spelling and pronunciation,
- studying,
- learning a language,
- translating,
- writing essays,
- preparing for exams.

As to the users of lexicographic reference materials, Varantola (2002:33) divides the quantum of dictionary users into language learners, non-professional users and professional users, while dictionary use itself is classified as either being receptive (helping with decoding tasks) or productive (helping with text encoding

¹ see, for example, Bogaards 2003:26.

tasks). Fair enough, while monolingual dictionaries focus on meeting the receptive needs of native speakers, *EFL* dictionaries are aimed at language production². As pointed out by Bogaards (2003:26), one can say with a certain degree of approximation that dictionaries are most frequently used for reading skills, mostly in order to find out about meanings of unknown words, less for writing skills, where the checking of spelling becomes important, and – least of all – dictionaries are used for orally performed tasks.

Let us delve more deeply into the subject, and to this end quote some specific views on the subject, formulated in one of the early publications by Tomaszczyk (1979) who found out that students use dictionaries mainly while translating from *L2* to *L1*, while two decades later Battenburg (1991) collected enough evidence to formulate the opinion that at the lower levels of language mastery learners of English tend to use dictionaries mostly while reading, whereas advanced students of English resort to dictionaries most frequently while performing writing tasks. In a nutshell, one may conclude that the diverse functions of dictionaries match different choices that the dictionary compiler makes in the process of compilation. Much earlier, taking into consideration various parameters of dictionary making, Zgusta (1971:216) maintained that:

[T]he decision concerning the purpose or the combination of purposes of a planned dictionary is one of the most important ones. A good part of both the scientific and the commercial success of the dictionary will be the result of how reasonably this decision was made and how adroitly it was carried out.

Back in the 1970s, McDavid (1979: 19-20) drew a list of four potential functions the dictionary is aimed to fulfill:

- the record of the language, whether diachronic or synchronic,
- the familiarising a user with a language/variety of it,
- the supply of supplementary information (linguistic or otherwise) for the casual user,
- the guide of what one should or should not.

In the history of lexicographic thought, Hartmann (1985:5) provided what may be called an extended version of the functions singled out by McDavid (1979), and his account includes the following items:

- the dictionary as an authority on usage,
- the dictionary as a vocabulary store,
- the dictionary as a tool for improving communication,
- the dictionary as a means of strengthening the language,
- the dictionary as a stimulus to reflection to language,
- the dictionary as an aid in *EFL* classroom,

² on this issue see, among others, Marengo 1987; Hartmann 1999; Stark 1999.

- the dictionary as an ideological armament.

The linguistic causes and conditions aside, when one assumes a strictly sociological perspective, user research certainly necessitates the inclusion of the following aspects of dictionary function:

- attitudes and habits of particular groups regarding dictionary use,
- the way dictionary users are distributed among social, educational, occupational, age and sex groups,
- the role dictionary plays (at home and work),
- the profile of buyers and dictionary owners,
- the parameter of dictionary lifespan,
- the influence of the price on the potential buyers' purchase decision,
- the way electronic dictionaries influence the perception and usage of dictionaries. (see Svensén, 2009).

One must say that the issues highlighted above are discussed rather sporadically today, whereas the main interest tends to be focused on those inquiries that are related to the reference needs of dictionary users with certain aspects more frequently discussed than others; here checking words for meaning and spelling seem to be at the fore. Summers (1988: 113-114) stresses that:

[L]ooking up meaning was actually the most frequent use for the dictionary in most households, with checking with correct spelling coming second. Reference to the dictionary for word meanings was not for common words, but for 'hard words':

- Words commonly confused or misused;
- Encyclopedic words;
- New words;
- Rare or obsolete words.

As a matter of fact, one does not need much specialist literature to realize that explanation of the word meaning (or meanings) may be assumed to be the major dictionary user requirement. Béjoint (2010:243) stresses that – although results related to dictionary users and dictionary use are not easy to relate – assumptions are intuitively clear and justified: The main conclusions may be grasped in the following set of points:

- Monolingual dictionaries are used mostly for meaning, particularly of rare words, and secondly for spelling.
- Monolingual dictionaries are often used in families for word games.
- The entries for frequent words, especially function words, are hardly ever consulted, even by foreign students.
- Information on expression in monolingual dictionaries is not used much, particularly when it is in coded form. Foreign students, who need it most, prefer using their bilingual dictionaries for that purpose.

- The front matter on how to use the dictionary is rarely consulted.
- The subjects are not clear about what other types of information they would like their dictionaries to carry.

We observe that there are a number of specialised studies that deal specifically with the issue of the relationship between the types of words that are checked by dictionary users and their influence on the look-up behaviour. Let us quote another voice in the discussion, that is that of Bogaards (1998) who seems to be claiming nothing new when he says that infrequent words are checked more often than those lexical items that look familiar to dictionary users. In any case, it is fairly obvious that any look-up procedure starts with the decision to open a dictionary, and determine the word that causes the problem. Yet, whatever the lexical entry to be looked up is, one may certainly speak of certain definite users' skills. In their recent study, Atkins and Rundell (2008: 29) put emphasis on two skills expected on the part of dictionary users, namely their linguistic knowledge and their familiarity with dictionary conventions.

2. Encyclopedic Learner's Dictionary - towards a new dictionary type

As to the very term, let us quote Burkhanov (1998:76) explaining that [t]he term is used to denote a work of reference that is intended to combine the properties of both a linguistic dictionary and an encyclopedia. The publication of the hybrid type started a new era in pedagogical lexicography. As stated in the Preface, the Longman Dictionary of English Language and Culture (henceforth: LDELC): [i]s aimed at teachers and advanced students of English who need to understand not just difficult general words of English, (...) but also the thousands of reference to places, people, events, products, and institutions that they meet when they read newspapers or novels, or when they hear spoken language. In case of the second widely known encyclopedic dictionary, namely *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Encyclopedic Edition* (henceforth: OALDCE) we find the note that this is [t]he first dictionary to incorporate encyclopedic material in a dictionary of current English for advanced students of the language. It is based on a world-wide best seller, the Oxford Advanced Learner's Dictionary, greatly expanded to include additional vocabulary and a wealth of encyclopedic information selected for its appropriateness to the study of British life, culture and institutions and their place in the modern world.

It seems quite obvious, that the best way to learn a foreign language is to spend some time in a country where people use this language as a mother tongue. In EFL classroom, the exposure to foreign language is limited to receptive exercises. It means that in case of reading and listening the students are supposed to take advantage of different works of reference available.

It seems obvious enough that the most of vocabulary is culture-specific. That means that the lexicon reflects the particular and unique way of life of its speakers. It is fair to say at the same time that – while there are degrees of

culture-specificity- some items are more culture-bound than others, there is very little in the lexicons of different languages that is truly universal (cf. Hartmann, 1983). In the words of Zgusta (1989:3), [s]ince language is embedded in culture, cultural data are important to the learner not only for steering his linguistic behavior but frequently for choosing the correct lexical equivalent. Such cultural information can be understood in a broad way, so that it pertains to political and administrative realities of the country or countries whose language is being learned, and so on. Undoubtedly, a good part of this information is of encyclopedic character; be this as it may, it belongs to what a learner has to learn.

At the same time, Rey (1987:4) admits that the pedagogical dictionary is one of a number of dictionary types with a low cultural content and it stands in direct contrast to such dictionaries as Room's (1986) *Dictionary of Britain* or Crowther's (2000) *Oxford Guide to British and American Culture* the sole task of which is to familiarize the potential users with cultural facts related to Anglo-Saxon countries.

As follows from this short exchange, this raises the question of whether Rey's (1987) claims are open to challenge? It seems that it is extremely difficult, if not utterly impossible, to find an equivalent with exactly the same meaning as the lemma as far as culture is concerned, providing that dictionaries should never fail to explain cross-cultural differences³. [D]efinitions of lexical items might, for instance, consist of two parts; a semantic paraphrase of the meaning of the word and then an additional comment of a cultural type (Stein 2002: 140).

Here, a brief illustration may help us indicate the kind of difference discussed at this point. Imagine, that the students come across the sentence:

One afternoon he had been bathing with some of the Eton boys, and, on returning to dress himself, found that they had left him alone.

The unknown word is Eton. The learner will refer to a dictionary for help. Unfortunately, there is no entry within LDCE. When the learner turns to LDELIC, he finds it the following description of the headword **Eton**:

Eton also Eton College the best-known English PUBLIC SCHOOL (=an expensive private school) for boys, officially called Eton College and established in the 15th century. Eton is close to the town of Windsor, to the west of London.

Additionally, the cultural note is given:

Eton is the most famous PUBLIC SCHOOL in the UK, and many important leaders in business and the government were educated there. Men who have been educated at Eton are called 'Old Etonians', and they often want to send their sons

³ Sometimes it happens that – despite apparent correspondence between lemma and equivalent – the two may refer to different realities Hartmann (1983:122). What is more, the problem of double equivalence may appear when finding the target language equivalent.

to Eton too. As soon as a son is born, some parents 'put his name down for Eton' (= tell the school that they want him to be accepted as a student there).

Let us take another example. The meaning of the lexical item *suburb* is explained in the following manner by Longman Dictionary of Contemporary English (6th edition)

suburb – an area where people live which is away from the centre of a town or city: a London suburb | [+of] a suburb of Los Angeles | a kid from the suburbs | in a suburb Don't you get bored living out here in the suburbs?

As you may see there is no cultural note here. When we turn to Longman Dictionary of English Language and Culture, we find the following explanation:

suburb – an outer are of a town or city, where people live: Blackheath is a suburb of London. -- > see also *suburbs*

suburbs – the are on the edge of a city, where most people live, as opposed to the shopping and business centre.

Cultural note: The stereotype of people who live in the suburbs is a married couple who go to the nearest city to work, and have two children, and a fairly new car. Most of the families own their own home rather they rent it. Suburbia is generally considered to be a boring but safe place to live.

The information provided in the general monolingual dictionary does not indicate that the word *suburb* has many connotations in English. Note that it is sometimes used derogatorily to refer to a kind of middle-class way of life, socially respectable, yet definitely as dull as can be. Sometimes its use alludes to the orderliness of the neatly laid-out, semi-detached houses with front gardens that characterize many suburban areas, the connotative element that is specified in LDCE.

As we see from the examples above, encyclopedic dictionary is more comprehensive. What is more, the cultural note section is particularly useful for the non-native students of language. In case of general monoligual dictionary there is no comprehensive information about culture-bound words.

3. LDCE and LDELIC: two examples in focus

In this part an attempt will be made to compare the content of encyclopedic dictionary and the non-encyclopedic learner's dictionary on which it is based.

headword	learner's dictionary	encyclopedic learner's dictionary
	LDCE (6th edition, 2014)	LDELIC (3rd edition, 2005)
accountant	someone whose job is to keep and check financial accounts, calculate taxes etc.	accountant- a person whose job is to control and examine the financial accounts of businesses or people. Cultural note: in Britain, people often make jokes about accountants because they are considered to be very boring and dull.

bank holiday	an official holiday when banks and most businesses are closed public holiday AmE: Next Monday is a bank holiday. Bank holiday weekend (=a weekend on which there is a bank holiday on Friday or Monday)	BrE public holiday AmE an official public holiday, not a Saturday or Sunday, when banks and most businesses are closed. Cultural note: Bank holiday especially refers to the bank holiday in Spring (Spring bank holiday) and the one in August (August bank holiday, also called Late Summer Holiday). There two bank holidays are always on Monday (Bank Holiday Monday), and the weekend when they take place is known as a bank holiday weekend: there are bound to be traffic jams over the bank holiday weekend as people head for the coast.
convention	1[C] a large formal meeting for people who belong to the same professions or organization or who have the same interests: a teachers' convention/ the city's new convention center / a convention for science fictions fans 2[C] a formal agreement, especially between countries, about particular rules or behaviour. pact, treaty: [+on] the European convention on human rights 3[C,U] behaviour and attitudes that most people in a society consider to be normal and right custom: Playing together teaches children social conventions such as sharing. / They defied the conventions of the time by living together without being married. / by convention By convention, the bride's father gives her away at her wedding. 4[C] a method or style often used in literature, art, the theatre etc to achieve a particular effect: the conventions of the 19th-century novel	1. (an example of) generally accepted practice, especially with regard to social behaviour. 2. (a meeting of) a group of people gathered together with a shared purpose. Cultural note: In the US, the political parties hold national conventions every four years TO DECIDE WHO WILL BE THE PARTY'S CANDIDATE FOR PRESIDENT AND VICE PRESIDENT. The conventions are held after the primary elections, and the person with the most votes in the primaries is usually the person chosen to run (=try to get elected) for president. At the conventions the party members also discuss what their policies will be.
Deep South	-	The most southern states of the US, including Alabama, Mississippi, Louisiana, South Carolina and Georgia. Cultural note: People often think about the Deep South as an area where people have very conservative political opinions and strong Christian beliefs, and which has a history of racial problems. Southern states such as Florida, Texas, and Virginia are not considered part of the Deep South.

Eurocrat	n[C]informal a word meaning a government official of the European Union, often one who makes decisions you do not like-used especially in newspapers	BrE an official who works for the EU. Cultural note: this word is used especially in newspapers when they are criticizing European officials for making too many complicated rules about things they should not be involved in, or being paid too much.
Finger bowl	a small bowl in which you wash your fingers during a meal	A small basin in which someone can wash their fingers before and after a meal. Cultural note: in Britain and the US, finger bowls are only used on formal occasions when people are eating food which is eaten with the fingers.
GI	n[C] a soldier in the US army, especially during the Second World War	GIs a soldier in the US army, especially an ordinary soldier who is not an officer. Cultural note: Many GIs came to UK during World War II, and were seen as attractive and exciting by British women because they could provide things such as certain types of food and clothes that were not easily available in the UK at that time. Some British women, known as GI brides, married American soldiers and went to live in the US.
Hogmanay	n[C]BrE New Year's Eve and the parties that take place at that time in Scotland	The Scottish name for New Year's Eve, and the parties and celebrating that take place on that night. Cultural note: In Scotland, Hogmanay is a very important celebration, and the people often celebrate even more than they do at Christmas. Some Hogmanay traditions are also followed by people in other parts of the UK and in parts of US. These include singing a song called AULD LANG SYNE at midnight, and, in the UK, going first-footing, which means going to friends' houses after midnight to wish them a happy New Year. It is thought to be lucky if the first person entering your home in the new year is a tall dark man carrying a piece of coal and some food.
Ivy League	the a group of eight old and respected universities in the northeastern US	the group of old and very respected universities in the western part of the US, consisting of Brown University, Columbia University, Cornell, Harvard, Princeton, Yale, the University of Pennsylvania, and Dartmouth.

		Cultural Note: Ivy League colleges are generally considered to be some of the most respected and impressive places to study in the US. They claim to offer a very high standard of education, and they tend to choose their students very carefully. Most of the students who are accepted at these colleges have earned very high grades in high school, have very impressive skills and talents in sports, music etc, have a parent or relative who went to the same college, or come from a rich and successful family. GRADUATES from the Ivy League tend to become successful, powerful people in US society, especially in professions such as law, politics, and business. Ivy League colleges are also some of the oldest, most expensive, and most traditional institutions in the US. Because of this, they are sometimes considered to be too proud of their high social position.
Judge	The official in control of a court, who decides how criminals should be punished: The trial judge specifies the number of years to be spent in prison. /federal judge/ high court judge etc (=a judge in a particular court) Someone who decides on the result of a competition: The panel of judges included several well-known writers. A good/ bad judge of sth someone whose opinion on something is usually right or wrong: Sandra's a very good judge character. Be the judge (of sth) to be the person whose opinion on something matters or is accepted: No one else can say what its value to you is-only you can be the judge of that. Let me be the judge of that spoken used to tell someone angrily that you do not need their advice. Be judge and jury (also act as judge and jury) to make or have the power to make an important decision affecting someone by yourself-used showing disapproval As sober as a judge someone who is as sober as a judge is not drunk at all.	a public official who has the power to decide questions brought before a court of law: a high-court judge/ The judge sentenced her to 12 months' imprisonment./ Judge Jeffreys. Cultural note: In the US, Supreme Court judges are chosen by the President and must be approved by the Senate. Many judges in the lower courts are elected by people living in the area. In the UK, judges of the High Court are chosen by Lord Chancellor from BARRISTERS SOLICITORS who have more than thirteen years' experience can be appointed as judges in the Crown Court and the County Court.

	1. OPINION [I,T] to form or give an opinion about someone or something after thinking carefully about all the information you know about them: You should never judge a person by their looks./ Judge us on the improvements we make in the economy. / The therapist judged that Margaret had made a serious attempt to kill herself./ pollutants that were judged hazardous to human health./ I am in no position to judge whether what she is doing is right or wrong. / The economic results of the reforms are very difficult to judge./ The likelihood of future bombs was impossible to judge./We judge the success of a product by the number of sales it brings in./ His conduct, judged objectively by what he has done is dishonest./ Robert wanted to go and help him, but judged it best to stay where he was./ Do not judge her too harshly, as she was very young at the time. 2. judging by/from sth used to say that you are making a guess based on what you have just seen, heard, or learned: Judging by his jovial manner, he must have enjoyed his meal./ Judging from what you say in your letter, you don't sound well. 3. COMPETITION [I,T] to decide on the result of a competition; I had the difficult task of judging the competition./judge sb on sth Competitors will be judged on speed and accuracy. 4. CRITICIZE [I,T] to form an opinion about someone, especially in an unfair or criticizing way: He just accepts people for what they are and he doesn't judge them. 5. LAW[T] to decide whether someone is guilty of a crime in court. 6.it's not for sb to judge used to say that you do not think someone has the right to give their opinion about something: Was it the right decision? It's not for us to judge. 7. as far as I can judge used to say that you think what you are saying is true, but you are not sure.	
--	---	--

	8. don't judge a book by its cover used to say that you should not form an opinion based only on the way something looks	
Kilt	n[C] a type of thick skirt made of TARTAN(=material with a pattern of lines and squares) that is traditionally worn by Scottish men - kilted adj	a skirt with many pressed folds at the back and sides, and usually of a TARTAN pattern, worn especially by Scotsmen. Cultural note: People often make jokes about the fact that Scotsmen are believed to wear nothing under their kilts.
Life-boat	n[C] 1. a boat that is sent out to help people who are in danger at sea: lifeboat crew/station/service. 2. a small boat carried by ships in order to save people if the ship sinks	1. a strong boat kept on shore and used for saving people in danger at sea 2. a small boat carried by a ship for escape in case of wreck, fire etc Cultural note: The Royal National Lifeboat Institution (RNLI) in the British organization that provides lifeboats to save people who are in the in trouble at sea. It is a CHARITY organization, and it collects money from the public in order to pay for its boats and equipment. All the people who work in the lifeboats are VOLUNTEERS (=they work for no money). In the US, however, lifeboat services are provided by the COASTGUARD, which is one of the government's military forces.
Mersey, the	-	a river in northwest England, which flows through Cheshire, Greater Manchester, and Merseyside into the Irish Sea. Cultural note: For British people, the Mersey is usually connected with Liverpool, and the music of the BEATLES and other POP groups from Liverpool in the 1960s was known as the Mersey sound or the Mersey beat.
Native American	n[C] someone who belongs to one of the races that lived in North America before Europeans arrived	a member of any of the original peoples of America, especially of the US and Canada, who lived there before white people arrived. Native Americans come from many different tribes, and each tribe has its own language and culture. Cultural note: Native Americans used to be called Indians or sometimes even Red Indians, are now usually considered offensive. The word American Indian also means Native

		American, but can also be used about the peoples of Central and South America. In the past, films and books showed Native Americans in a negative way, fighting COWBOYS, or being cruel to PIONEERS. The STEREOTYPE of a Native American was someone who did not wear many clothes, had paint on their face, feathers in their hair or in a type of hat, and who was very fierce. Films and books now try to show Native Americans in a fairer and more positive way. Many people admire the attitude that most Native Americans have toward the environment, which is the people should take care of the earth and only take what they need to live. When Europeans first came to America, many Native Americans suffered greatly and had to fight in order to defend their land, their way of life, and their CULTURE. Many Native Americans died from diseases that the Europeans brought to America. Starting around the 1850s, the US government also forced whole tribes to move far away from their own lands and onto RESERVATIONS (=separate areas of land for Native Americans to live on) Often these lands were not very good for growing crops or raising animals. Many Native Americans still live on reservations today. Native Americans who live on reservation generally have lower wages, less education, and fewer jobs than the average US population. Many tribes are trying to improve their conditions, and some are also trying to start using old customs and religious practices again, to preserve their languages, and to get back some of their lost land. One of the ways that Native Americans can make money on their reservations is to have CASINOs on their land, so that people can come and GAMBLE. Because reservations follow FEDERAL law rather than state laws, gambling is allowed even in states that do not normally allow gambling.
--	--	--

Paparazzi	Photographers who follow famous people in order to take photographs they can sell to newspapers	Photographers who follow famous people around in order to take photographs of them for newspapers and magazines. Cultural note: The paparazzi became very unpopular after the death of DIANA, PRINCESS OF WALES in 1997, because it was thought that they had followed her continuously and made it impossible for her to have a private life. Some people even believed they were partly responsible for causing her death by chasing her car in Paris.
RP	(received Pronunciation) the form of British pronunciation that many educated people in Britain use, and that is thought of as the standard form	Received Pronunciation; the form of British pronunciation which many educated people in Britain use, and that it regarded as standard pronunciation. Cultural note: RP is used by MIDDLE-CLASS and UPPER-CLASS people from all over the UK, especially in the south of England, and it is the form of pronunciation shown in British dictionaries. RP was traditionally the ACCENT that was most respected, and it was also the accent used by most people on radio and television, especially people who read the news of WEATHER FORECAST and people who introduced programmes. For this reason it is sometimes called BBC English. However, it is no longer regarded as the only 'correct' form of British pronunciation, and many other accents can be heard on British radio and television.
Social Security Number SSN	-	a number that the US government gives to all working people so that they become part of the WELFARE system. There is a similar system in the UK, by which people are given a NATIONAL INSURANCE NUMBER. Cultural note: People in the US often have to use their social security number for official purposes, especially to prove who they are. For example, if you call a bank to ask about your account, or if you write information on an APPLICATION

		form for a new job or school, you will be asked to give your social security number. In the past, you only got a social security number when you started working, but now parents get a social security number for their babies not long after they are born.
Tip	End [C] the end of something, especially something pointed: [+of] He kissed the tip of her nose./ the southern tip of South America/ lights on the wing tips of aeroplanes	a small amount of money given as a gift, usually in addition to the official price, for a small service performed: Shall I leave a tip for the waiter? / a tip of 10% Cultural note: In the US and the UK, people tend to give tips for particular services, although tipping is much more common and important in the US. In restaurants in the US, people usually give the waiter between 15 and 20% of the bill, but in the UK the give about 10%. If the service is bad, however, people in both countries give a smaller tip or do not leave any tip. It is also normal to give a tip to PORTERS who carry your bags at the airport or in a hotel, and to give a 10% tip to taxi drivers and to people who cut your hair.

As we can see from the randomly chosen words from the two dictionaries under scrutiny, Longman's encyclopedic edition is much more comprehensive. Cultural notes attached to the main entries are well-written, highly informative sections. As explained by the editors within front matter:

[t]he cultural notes give detailed information about the associations that words have for native speakers of English. Sometimes these associations are connected with old beliefs or traditions, sometimes with well known stories, and sometimes connected with particular aspects of British and American life.

To round up, one may say that the dictionary is most frequently used as a tool for quick and easy reference. When learners read texts in the foreign language they come across many unknown words. To help them overcome the barriers with understanding lexicographers are to suit the potential works of reference to their needs. This is not only the case of developing dictionary skills as such. It seems that on the basis of our exemplary analysis one may feel tempted some kind of evaluation. To start with, one has grounds to say that an exhaustive account of words should be provided within the body of dictionaries. Simultaneously, in lexicographic works aimed at teaching and learning of the English language,

learners expect to be guided in order to avoid the wrong word-choice consequences. It is worth noticing that cultural words knowledge poses one of the greatest difficulties for the foreign learner. At the same time, it is the most difficult area for any teacher of a language that is not his native language. As shown, general monolingual dictionary seems not to meet the requirement.

References

- Atkins, S., Rundell, M. (2008) *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Battenberg, J. D. (1991) *English Monolingual Learners' Dictionaries: A User – Oriented Study*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Béjoint, H. (2010) *The Lexicography of English*. Oxford: Oxford University Press.
- Bogaards, P. (2003) 'Uses and users of dictionaries' [in:] P. van Sterkenburg (ed.) *A Practical Guide to Lexicography*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pp. 26-33.
- Burkhanov, I. (1998) *Lexicography. A Dictionary of Basic Terminology*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Hartmann, R.R.K. (1983) 'The bilingual learner's dictionary and its uses', [in:] *Multilingua*, vol. 2(4), pp. 195-201.
- Hartmann, R.R.K. (1985) "Contrastive Text Analysis and the Search for Equivalence in the Bilingual Dictionary". Karl Hyldgaard-Jensen and Arne Zettersen, eds. *Symposium on Lexicography II: Proceedings of the Second International Symposium on Lexicography May 16-17, 1984 at the University of Copenhagen*. Tübingen: Niemeyer, pp.121-132.
- Hartmann, R.R.K. (1987) 'Four perspectives in dictionary use: a critical view of research methods', [in:] Cowie, A. P. (ed.) *The Dictionary and the Language Learner: Papers from the EURALEX Seminar at the University of Leeds*, vol. 1-3 April 1985. *Lexicographica Series Maior* 17, pp.11-28. Tübingen: Niemeyer Verlag.
- Hartmann, R. R. K. (1999) 'Case study: the Exeter University survey of dictionary use. [in:] R.R.K. Summers (ed.) *Thematic Network Project in the Area of Languages. Sub – project 9: Dictionaries. Dictionaries in Language Learning*. Berlin. Freie Universität, pp. 36-52.
- Lew, R., and A. Dziemianko (2006) Non-standard dictionary definitions: what they cannot tell native speakers of Polish. *Cadernos de Tradução* 18, pp. 275-294.
- Marello, C. (1987) 'Examples in contemporary Italian bilingual dictionaries. [in:] A.P.Cowie (ed.) *The Dictionary and the Language Learner: Papers from the EURALEX Seminar at the University of Leeds, 1-3 April 1985* (*Lexicographica. Series Maior* 17). Tübingen: Max Niemeyer, pp. 224-37.

- McDavid, Raven I. Jr (1979) "The Social Role of the Dictionary." - In: James E. Conington et al. (eds.): *Papers on Lexicography in Honour of Warren N. Cordell*. Terre Haute, Indiana.
- Stark, M. (1999) *Encyclopaedic Learners' Dictionaries: A Study of their Design Features from the User Perspective*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Stein, G. (2002) *Better Words: Evaluating EFL Dictionaries*. Exeter: Short Run Press Ltd.
- Summers, D. (1988) 'The role of dictionaries in language learning', [in:] Carter and McCarthy (eds) *Vocabulary and Language Teaching*. London: Longman, pp.111- 125.
- Svensén, B. (2009) *A Handbook of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tomaszczyk, J. (1979) Dictionaries: users and uses. *Glottodidactica* 12, pp. 103-119.
- Varantola, K. (2002) 'Use and usability of dictionaries: common sense and context sensibility?' [in:] M.H. Corréard (ed.) *Lexicography and Natural Language Processing A Festschrift in Honour of B.T.S. Atkins*. Euralex, pp. 30-44.
- Zgusta, L. (1971) *A Manual of Lexicography*. The Hague: Mouton.
- Zgusta, L. (1989) "Idle thoughts on an idle fellow; or, vaticinations on the learners' dictionary", [in:] M.L. Tickoo (ed.) *Learners' Dictionaries: State of the Art*. Singapore: SEAMERO Regional Language Centre, pp. 1-9.
- Longman Dictionary of Contemporary English (6th edition). Pearson Education Limited.
- Longman Dictionary of English Language and Culture. (3rd edition) Pearson Education Limited.

Alena Štulajterová

Faculty of Arts, University of Matej Bel,
Banská Bystrica, Slovakia

PHONOLOGICAL AMBIGUITY IN ENGLISH JOKES

Streszczenie: Tematem artykułu jest niejednoznaczność fonologiczna jako zjawisko językowe w angielskich dowcipach. Niejednoznaczność jest zjawiskiem atrakcyjnym dla badań lingwistycznych i została poddana analizie teoretycznej z punktu widzenia poszczególnych poziomów językowych lub specjalnych typów dyskursów (literackich, publicystycznych itp.). Nasze zainteresowanie niejednoznacznością w ogóle, a fonologiczną dwuznacznością w żartach w szczególności wynika z faktu, że choć istnieje kilka gruntownych opracowań przedstawionych przez teoretyków angielskich lub amerykańskich, dwuznaczność fonologiczna humoru werbalnego wciąż dostarcza interesującego wglądu w interesujący nas temat.

Abstract: The main theme of this article is phonological ambiguity as a linguistic phenomenon in English jokes. Ambiguity is an attractive phenomenon for linguistic research and has been theoretically analysed from the point of view of particular language levels or for special types of discourses (literary, journalistic, etc.). Our interest in ambiguity in general or phonological ambiguity in jokes in particular stems from the fact that although there exist a few thorough studies presented by respected English or American theoreticians, phonological ambiguity in verbal humour still provides some interesting insights into the topic.

Keywords: ambiguity, phonological ambiguity, verbal humour, humorous discourse, joke, homophony.

*“Man walks into a bar, orders a Corona
and 2 Hurricanes. Bartender says,
that’ll be \$20.20...”*

In general, ambiguity is the quality of being interpretable in more than one way in terms of meaning. From a traditional point of view, most prominent scholars (Leech, 1969; Lyons, 1992; Quirk et al. 1991; 1995; Crystal, 1996; Murphy, 2010) agree that ambiguous means having one or more meanings, or something not clearly stated or defined and therefore confusing. They state that this phenomenon may also cause uncertainty and point out that the difficulty to understand an ambiguous phrase or a sentence may also arise due to elliptical or puzzling

information. Ambiguity becomes interesting and descriptively relevant when it can be observed as being actually used by conversational participants, for example in jokes, puns, or where a breakdown can be attributed to a wrong reading being given to an utterance. Furthermore, ambiguity is an effective narrative device used to engage a hearer in conversation and to move it to a level of deeper comprehension (Channel, 1994:35).

Recent studies of ambiguity are cognitively and pragmatically oriented. As far as the approach of cognitive linguistics, Sennet (2016) states that ambiguity is an important feature of our cognitive understanding and interpretative abilities – studying ambiguity and how we resolve it can give us insight into both thought and interpretation. From the pragmatic point of view, the use of words with multiple meanings requires the author or speaker to clarify their context because the aim of successful concise communication is that the receiver(s) have no misunderstanding about what was intended to be conveyed (Tabossi, 2001).

We are of an opinion that, ambiguity is a special case of dual interpretation, however, none of the above explanations and definitions of the term state that possible function of ambiguity may also be that it produces **humorous effect**. On the one hand, ambiguity may arise as a result of unconscious, unintentional or spontaneous communication error, for instance:

- “Terry loves Jane more than Jason.”

It is not clear, whether Terry loves Jane more than he loves Jason or that Terry loves Jane more than Jason loves Jane. On the other hand, ambiguity may arise as an expressive stylistic intent in order to accomplish humorous effect based on a multiple meaning a word or a phrase:

- A: *My wife's an angel!*
B: *You are lucky, mine's still alive...*

This joke is based on the ambiguity of the word “angel” which has two underlying meanings: 1. a person who is very good and kind; or 2. a spirit who is believed to be a messenger or servant of God. Generally, ambiguity involves the following features:

- bearing multiple interpretations of a word, phrase or sentence in a given context;
- having doubtful, confusing or uncertain meaning and therefore causing difficulty understanding it;
- being context dependent;
- providing alternative responses to the same linguistic message;
- comprising phonological, lexical, semantic, grammatical, and cognitive considerations;
- sometimes having two or more underlying meanings producing humorous effect.

To sum up, ambiguity can be defined as the context dependent quality of being interpretable in more than one way in terms of meaning; or the quality of not being

clearly stated or defined. It is therefore confusing or causes alternative responses due to different cognitive perception of a word, phrase or a sentence, based on phonological, lexical, semantic, morpho-syntactical and pragmatic aspects of a given language.

Ambiguity and its typological characterisation

Ambiguity occurs in many forms in language processing. There are several types of ambiguity that can be divided into various categories according to different classification schemes. Various linguists proposed many different classification schemes. Sennet (2016) states the following categorization of ambiguity: 1. lexical based on homophony, homonymy and polysemy; 2. syntactic ambiguity which he further divides into subtypes related to a) phrases, b) quantifier and operator scope, and c) pronouns; and 3. pragmatic which he subdivides into ambiguity related to speech acts, truth conditional pragmatic ambiguity, and presuppositional ambiguity. Lyons (1992:27) studies ambiguity grammatically, and states types of sentences with more than one structural description. He focuses on syntactically ambiguous constructions from the point of view of transformational grammar (Lyons, 1992: 42-44) and from the point of view of transitivity and ergativity. The most comprehensive typology is suggested by Tabossi (2001):

1. lexical ambiguity, which arises if a word may have more than one interpretation;
2. semantic ambiguity, which arises when several interpretations result from the different ways in which the meanings of words in a phrase can be combined;
3. syntactical ambiguity, which arises when several different interpretations result from the different ways in which a sequence of words can be grammatically structured;
4. pragmatic ambiguity, which arises when the context of a phrase results in there being alternative interpretations of that phrase.

Generally, most linguistic literary sources distinguish lexical, semantic and syntactical ambiguity. However, we focused our attention on the study of phonological ambiguity which may occur at the level of words such as *Kant – can't*, for instance: "*Immanuel Kant. But Immanuel at least tried.*"; as well as at the level of phrases or sentences if they sound identically or similarly:

"What did the intransitive verb say when told it was pretty?"

*"Nothing. Intransitive verbs can't take **complements**."*

Unlike other types of ambiguity, phonological ambiguity is recognisable only in the spoken language when a phonologically ambiguous word or phrase is pronounced. The boundaries of each category are therefore blurred. In order to outline our own typological categorisation of ambiguity, we will first divide it into:

1. **unintentional ambiguity** which springs from unconscious or spontaneous communication "error", for example:
 - "*Terry loves his wife and so do I.*"

2. **intentional ambiguity** which depends on the purpose of communication and relates to certain intention, for example to produce humorous effect.

- *“I don’t approve of political jokes... I’ve seen too many of them get elected.”*

Our survey research on the typology of ambiguity revealed that categorizations presented by various theoreticians sometimes overlap, or do not provide exact borderlines between particular types of ambiguity. We therefore propose our own categorization of ambiguity, which is based on its linguistic character and is therefore in compliance with systemic linguistic. Based on these outcomes, we distinguish between the following four main types and their subtypes:

1. **phonological ambiguity** which arises when two or more words or phrases sound identical (**homophony**) but in different contexts acquire different meanings. This type of ambiguity can be further subdivided into:
 - a. **homophonic ambiguity** – which occurs when two or more words or phrases sound identical, but have different spelling and different meaning(s), for example:
 - *“Waiter! What is this stuff in the bowl?”*
“It’s bean soup, sir.”
“I don’t want to know what it’s been - what is it now?”
 - b. **suprasegmental ambiguity** which arises because of the absence of supra-segmental features such as stress, intonation or emphasis. This sub-type of ambiguity occurs only in the written language. In the spoken language this type of ambiguity is eliminated by means of the supra-segmental features.
2. **lexical ambiguity** stems from **homonymy** and occurs when a word, or a sequence of words have two or more distinct and unrelated meanings in a given context, for example:
 - *First patient: “I see they’ve brought in another case of diarrhoea”.*
Second patient: “That’s good! Anything is better than that awful lemonade they’ve been giving us.”

The ambiguous word “case” is homonymous with completely unrelated meanings of ‘a person suffering from a disease or an injury’ and ‘a crate or box’. Since these two meanings are described in two separate dictionary entries, they are homonyms. Marginally included can also be the cases of **homography** – two or more words with identical spelling, but different meaning and different pronunciation. This type of lexical ambiguity can only be perceived in the written language.

- **Reading** next stop. He closed his book.

Ambiguity springs from the fact that a reader who is a non-native speaker of English understands the word “Reading” in initial position of the sentence as

a gerund form of the verb “read”, not as the city in the UK. This misunderstanding is supported by the fact that the word “book” is mentioned in the second sentence.

3. **semantic ambiguity** which stems from **polysemy** occurs when a word, or a sequence of words have two or more related meanings in a given context. Semantic ambiguity arises due to the fact that words are rarely used only in their primary meaning, they are often used figuratively and acquire new transferred, contextual meaning(s), for example:

- “Don’t imagine you can change a man, unless he’s in diapers.”

The ambiguous word “change” has two polysemous meanings: to make different and simultaneously to put a clean diaper on.

4. **syntactical ambiguity** functions structurally and arises at the level of phrases and sentences, when they have two different underlying interpretations because their constituents have multiple functions, for example:

- *Policeman: “Here! Why are you crossing the road in this dangerous spot? Can’t you see there is a **zebra crossing** only fifty yards away?”*
Pedestrian: “Well, I hope it’s having better luck than I am”.

In this example, zebra crossing can be interpreted as the noun phrase (‘an area of road marked with black and white lines’, or as the verb phrase, i.e. animal going across the road. After having delimited and classified main types of ambiguity in English it comes into consideration to point out that other above mentioned types such as morphological, pragmatic, elliptical, etc. are included in four major types of ambiguity presented above, depending of the purpose of communication.

Structure and typology of jokes

The traditional definition of a **joke** says that it is a story with a punch line. Hetzron (1991:45) adds that “a joke is humorous narrative where the funniest culminates in the final section”. Ritchie (2003:67) defines jokes as a “short texts that involve the production of an amused reaction and the possibility of their repetition in a wide range of contexts”. He claims that jokes usually have obvious and hidden meanings. The obvious meaning conflicts with the punch line, while the hidden meaning does not. (ibid.)

Bernstein (1986:66) listed the elements that are a source of humour in jokes. They include:

1. understanding multiple meaning of words, metaphors and idioms;
2. detecting **ambiguity**;
3. perceiving incongruity;
4. appreciating that the unexpected or a sudden shift of perspective is possible.

Generally, jokes typically consist of a set-up and a punch line. The set-up is part of a joke that conveys one meaning, which is understood by a listener or reader. However, the punch line reveals another meaning of the word or phrase that is in conflict with the set-up and thus breaks the expectations. A reader or listener

has to find a different interpretation that is not in conflict with the set-up. In a joke, it is important that the punch line remains unknown until the very end. In the jokes based on ambiguity, ambiguity is not resolved until the punch line:

- *Postmaster: "Here is your five-cent stamp".*
Shopper: "Do I have to stick it on myself?"
Postmaster: "Nope. On the envelope".

In example, the first two lines represent the set-up and the third line represents the punch line. The first, more obvious interpretation is that shopper is asking postmaster whether he should stick the stamp on envelope himself. However, the punch line reveals the second conflicting interpretation that is that the shopper is asking the postmaster whether he should stick the stamp on his body. The first interpretation conflicts with the punch line whereas the second one makes sense. The difference between the two meanings creates a conflict by breaking expectations. According to our research, we may generalize that ambiguity based jokes in English base their punch line heavily on polysemy, homonymy and homophony.

If we want to disambiguate discourse and thus be entertained by ambiguity based jokes, we need language knowledge, world knowledge and ability to switch a frame of reference in order to recognize all possible meanings. Joke has to be coherent and relevant to the world knowledge of a listener or reader. Thus the appreciation of jokes based on ambiguity depends on our beliefs, knowledge of the world, as well as our cultural background.

Jokes based on phonological ambiguity

A basic characteristics of jokes based on phonological ambiguity is that they mostly work in the spoken language. We will offer a detailed analysis of all possible phenomena creating phonological ambiguity in verbal humour detected in our corpus. Genuine phonological ambiguity mostly arises out of homophones – words that have different written forms but are pronounced identically or similarly, such as:

- *Proud father: "Our household represents the whole UK. I'm English, my wife's Irish, the nurse comes from Scotland, and the baby wails."*

In this joke ambiguity springs from homophony. The pronunciation of the word "wails" is similar to the one of "Wales", therefore the first intended meaning is misunderstood and the word is interpreted as "Wales". Ambiguity presented above operates at the level of a single word. However, phonological ambiguity often arises when one homophone is a single word and the other one consists of two or more words. When these words are uttered aloud, they sound as a single form. This is the case of:

- *Doctor: "Miss Boyle, you have acute appendicitis!"*
Patient: "I came here to be examined – not admired".

- *A policeman in a patrol car noticed that the woman driver in a car that passed him was knitting. He chased after her and, drawing alongside said: "Pull over," to which she replied: "No, socks."*

In examples above ambiguity springs from homophones "acute, pull over" vs. "a cute, pullover", and therefore the first intended meaning is misunderstood and the words are interpreted as "a cute, pullover" respectively. Phonological ambiguity sometimes arises when both ambiguous elements consist of two single forms (two tired vs. too tired) and sound identical. Such jokes rely on phonological ambiguity based on two context dependent words understood completely differently:

- *A: "Why can't a bicycle stand up?"
B: "Because it's two tired."*
- *"Why did the cookie cry?"
"Because its mother had been a wafer so long."*

In this example the pronunciation of the indefinite article and the noun wafer corresponds to the pronunciation of the adverbial phrase away for. To conclude, phonological ambiguity in humorous discourse is a productive type of ambiguity in English. We are of an opinion that this type of ambiguity is productive due to a high occurrence of homophonic words and strong tendency towards monosyllabism in English.

Conclusion

As evident from the classification, the typology of ambiguity in humorous discourses is highly varied and complex, which can be explained by the fact that ambiguity allows for creativity, as well as lexical and semantic playfulness. Despite all the recent efforts and achievements in this field, we aim at contributing to a more complex view of ambiguity in verbal humour in English. We believe we managed to provide satisfactory answers to several questions, and explain and systematize the treatment of some aspects concerning phonological ambiguity in verbal humour.

References

- Bernstein, D. K. (1986) The Development of Humour: Implications for Assessment and Intervention. [in:] *Topics in Language Disorders*. vol. 6, No 4, pp. 65-71.
- Crystal, D. (1996) *The Cambridge Encyclopaedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hetzron, R. (1991) On the Structure Of Punchlines. [in:] *Humor: International Journal of Humor Research*. Vol.1, Issue 4, pp. 45-51.
- Channell, J. (1994) *Vague Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Leech, G. N. (1969) *A Linguistic Guide to English Poetry*. London: Longman.
- Lyons, J. (1992) *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Murphy, M. L. (2010) *Lexical Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Quirk, R. et al. (1991) *A Comprehensive Grammar of the English Language*. New York: Longman.
- Ritchie, G. (2003) *The Linguistic Analysis of Jokes*. London: Routledge.
- Sennet, A. 2016. Ambiguity. [in:] ZALTA, N. (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford, [15.07.2020] Online: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/ambig>
- Štulajterová, A. (2020) *Linguistic Ambiguity in English Humorous Discourse*. Banská Bystrica: Belianum.
- Tabossi, P. (2001) Methodological Issues in the Study of Lexical Ambiguity Resolution. [in:]
- GORFEIN, D. *On the Consequences of Meaning Selection*. Washington, D. C.: American Psychological Association, 2001. pp. 240-259.

Ivan Štulajter

Faculty of Political Sciences and International Relations,
University of Matej Bel,
Banská Bystrica, Slovakia

THE IMPACT OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC AND RELATED COVID-19 DISEASE ON CULTURE AND SPORT FROM VARIOUS VIEWPOINTS

Streszczenie: W 2020 roku światowy kryzys związany z nową pandemią COVID-19 wpłynął na życie milionów ludzi we wszystkich sferach. Podróże, imprezy publiczne, spotkania z przyjaciółmi, odwiedzanie wydarzeń kulturalnych lub sportowych zostały znacznie ograniczone. Wszystko to miało negatywny wpływ nie tylko na zdrowie fizyczne i psychiczne ludzi, ale także na ekonomię i politykę. Jednymi z najbardziej dotkniętych sektorów są kultura i sport, które zostały całkowicie zatrzymane na kilka tygodni i obecnie działają w bardzo ograniczonym reżimie. Profesjonaliści związani ze sportem i kulturą zostali zmuszeni do przerwania swojej działalności i nawet obecnie działają w ograniczonym trybie. Tematem naszego artykułu jest wpływ pandemii koronawirusa na różne segmenty w kulturze i sporcie, a także na sferę gospodarczą i społeczną.

Abstract: In the year 2020 the global crisis related to the new coronavirus pandemic and COVID-19 affected lives of millions of people in all spheres of life. Travelling, public events, meeting friend, visiting cultural or sporting events have been limited significantly. All this has had a negative impact not only on people's physical and mental health but also on economics and politics. One of the most affected sectors are culture and sports, which have come to a complete halt for a few weeks and are currently continuing in a very limited regime. Professionals involved in sports and culture were forced to interrupt their activities and even at present they continue operating in a limited mode. The topic of our article is the impact of the coronavirus pandemic and COVID-19 on various segments in culture and sports, as well as on economic and social spheres.

Keywords: coronavirus, pandemic, COVID-19, culture, sport, economy, impact, audience, advertising, broadcasting.

Introduction

Limited regime of sport and culture at the coronavirus times has reflected in economic losses, but also in tertiary deficits in the sphere of advertising, broadcasting and marketing. National and international cultural and sporting events cancelled due to coronavirus are closely related to the reduction of an economic potential of both segments. In this period, despite the great economic and social impact of coronavirus, culture and sport are important motivating attributes for people who perceive them as irreplaceable parts of everyday life.

Economic and social impact of the COVID-19 pandemic on culture

Theatre performances, musicals and concerts cancelled; museums and art exhibitions closed, artists of all genres unable to perform – the impact of the COVID-19 on the cultural life is being felt globally. This impact is not only social, but also economic and political, as it influences the essential right of access to culture and the social rights of performers, artists and creative professionals to share their talent and skills.

In the year 2020, the global cultural crisis related to coronavirus pandemic has not been experienced in the same way across the world. While in the first wave of pandemic East Asia and Europe have been in lockdown for months, Africa and Latin America started to feel the impact later. With general policy, which initially rightly focused on the immediate health measures, the real consequences of the COVID-19 pandemic on the cultural and creative industry are just becoming apparent, with the overall negative impact still unknown. For example, according to the International Council on Museums (ICOM), 95% of the estimated 60, 000 museums worldwide have been closed due to the COVID- 19 pandemic. In the immediate term, the closure of museums poses great challenges in terms of access to culture (UNESCO, 2020).

Cultural and creative sectors are among the most affected by the current crisis, with jobs at risk ranging from 0.8 to 5.5% of employment across OECD regions (Travkina – Sacco, 2020). The hardest influenced by measures connected with social distancing are theatres, galleries, museums, concert halls and cinemas. The sudden decay in income from their performances puts their financial sustainability at risk. Furthermore, it has resulted in lower salaries and lay-offs. The consequences of the coronavirus pandemic will have a significant impact on the production of cultural goods and services of all kinds and their diversity in the coming years, as well as on municipalities and regions in terms of employment and profits, citizen well-being and the diversity of communities (Travkina – Sacco, 2020). Cultural sector is mostly created by small companies or non-governmental organisations, which usually operate with limited budget. Large public and private cultural institutions and businesses depend on this dynamic cultural ecosystem for the provision of creative goods and services.

With the lockdown and social distancing, many theatre companies and musicians moved their content on-line for free to keep theatre goers and music

lovers engaged and thus satisfy the increased demand for cultural content and people's mental well-being. Furthermore, some museums and galleries have provided online solutions such as virtual tours or engaging the public through social media challenges. However, this is not possible for all cultural institutions across the world due to limited capacities or insufficient digital infrastructure. This has at least opened the door to future innovations.

Economic impact of the pandemic on sport

The global spread of the new COVID-19 virus, has undeniably affected all areas of human life and activities. Similarly, a significant decline in the sports industry is being expected in the year 2020 globally because of cancelled competitions and events. There are three main sources of income in the sports economy. The first source is the broadcasting and media rights. Another source of income is commercial sponsorship and advertising partnerships. The third source is an income that is directly related to sports events and matches – the sale of tickets, refreshments, and souvenirs. However, the largest share of revenue comes from broadcasting and media rights, which have a global value of up to \$ 50 billion, of which 60 percent are only 10 sports leagues (Hall, 2020).

Sport clubs had to reduce or completely cease their activities in due to lack of funds. This negative period includes a total ban or restriction on the number of spectators in stadiums and even the cancellation or relocation of many global and national sporting events, unfortunately including the relocation of the planned Summer Olympics, which were to take place for the second time in Tokyo, Japan this year from 24 July to 9 August 2020. Due to the coronavirus pandemic, the Olympic Games were postponed and are scheduled to take place in July and August 2021, with Tokyo remaining the venue for the Summer Olympics. Besides the relocation of the Olympics, organizers will have to deal with adjustments of qualification rules and with significant financial loss of an estimated EUR 5.7 billion (Dopirák, 2020). The slowly stagnant Japanese economy will have to cope with this loss, however it will be more affected by the decline in tourism.

The world of football, almost all national football competitions were interrupted, except for Belarus. Most competitions have been suspended and some have not resumed, such as the French Ligue 1 or the Dutch Eredivisie League, with the Dutch government influencing its premature termination by banning major events until 1 September. If none of the competitions took place, football clubs would be estimated to lose up to EUR 6.93 billion (SITA (a), 2020).

At present, some competitions in Europe continue, but the loss is still estimated at EUR 3.91 billion. The German Bundesliga was the first to recover, but because of measures, matches are played without spectators, and for this reason the football club Borussia Dortmund loses about EUR 2.6 million in each match. In the case of the English Premier League competition, in which, as in German football, spectators are absent, clubs can lose up to £ 878 million by the end of the season (SITA (a), 2020). The European Championships will not take place this year,

UEFA has decided to move them by 12 months, which will cost UEFA hundreds of millions of euro (TASR (b), 2020). Apparently, European football will suffer financial losses mainly due to the absence of spectators at matches, which will result in zero income from season tickets and other items that are directly linked to sporting events. Competitions, which will also take place in a limited format, will receive revenue from the broadcasting rights sale, but incomes may be partially reduced by the lower number of matches played in tournaments.

The gradual spread of the coronavirus across almost all countries of the world affected another popular sports – ice hockey. Due to a pandemic, the International Ice Hockey Federation cancelled the 84th Ice Hockey World Championships in Swiss cities Lausanne and Zurich from May 8 to 24. In the history of World Championship since 1946, it has been abolished only three times so far, and in all cases (1980, 1984 and 1988) it was due to the Winter Olympics (SITA (c), 2020).

In March, the IIHF also cancelled the tournaments of the lower 1st Division of World Championships, which were planned for the turn of April and May (27 April – 4 May) in Katowice, Poland and Ljubljana, Slovenia. In the case of the hockey championships, according to the IIHF President René Fasel, the possibility of postponing the championships was not permissible, as in the case of European football competitions, because the IIHF had already divided the holding of championships to countries until 2025. In 2021, the championship will be hosted by Minsk in Belarus and Riga in Latvia, in 2022 by Finland, a year later by Russia, in 2024 by the Czech Republic and in 2025 by Denmark and Sweden (SITA (c), 2020).

Following the official abolition of World Championships, Switzerland expressed interest in organizing this event in 2021. The Swiss organizers held talks with representatives from Belarus and Latvia, and they also had talks with the Finnish side. If Switzerland insisted on the possibility of organizing the championships, it would first have to pay the organizers from 2021 and 2022, which would entail considerable additional costs. Switzerland eventually abandoned this option (TASR (a), 2020).

It is not possible to clearly identify the specific economic consequences that the cancelled Ice Hockey World Championships will have on Switzerland or the International Ice Hockey Federation. However, it can be stated that the organizers of these championships will lose any obtained revenues, whether from selling media rights, advertising or selling tickets for individual matches, of which approximately 300,000 have already been purchased or reserved for a total value of 24 million francs (Steiss, 2020). By giving up the possibility to replace the organizers of next year's championships, Switzerland has saved considerable funds. However, it should be mentioned that Switzerland will be more affected by the corona crisis in general than by the Ice Hockey World Championships abolition.

Government measures across Europe

Governments around the world are looking for ways to help sectors that had to stop functioning due to public health, and now are on the verge of viability. The Arts Council England has announced the creation of a new rescue package for British artists and cultural organizations affected by losses of revenue of £ 160 million, which is around EUR 180 million. These funds will also be used to support the self-employed, i.e. filmmakers or musicians who lost their earning opportunities. Because artists are currently unable to implement their projects, for which money has been allocated in grant schemes, until 2021, the Arts Fund in Britain will be temporarily restructured to support their livelihoods. A similar fund has been set up in France and single out specific amounts for different areas of cultural life, such as EUR 10 million for music area or EUR 5 million for theatre area. However, these funds were only provided in the first phase of government assistance – 18 March 2020. The impact is expected to be much greater.

In Germany, the amount of government assistance to the affected areas is up to EUR 50 billion. The package is redistributed among organizations and individuals and envisages the restructuring of existing funds, due to the impossibility of implementing the planned events. The German Minister of Culture became famous with the statement: "We won't leave anyone in the lurch." She is convinced that culture is not a luxury, but rather a social necessity, and a fast way to further future economic recovery. Sweden has so far announced a package of EUR 50 million. However, in the current situation is difficult to determine how much resources are adequate to single out to support the cultural community. Countries consider impacts and set up processes to respond as accurately as possible. Meanwhile a lot of people are losing their only income.

Part of the published draft measures in European countries is addressed to avoid redundancies in companies that have no income and would have to lay off workers. In this way, they reimburse 70% of their income in Estonia or 80% in the United Kingdom. However, in the culture and creative industries, people are often trade persons. In this case, some countries proposed an amendment to the legislation so that self-employed persons could use unemployment benefits (Finland), but there is also a possibility to support self-employed persons with a monthly payment. In Malta, for example, it is EUR 800 monthly, until the end of the obstacles to the performance of the work and £ 1,200 in the United Kingdom, which is around EUR 1,340. To improve solvency, some states support special loans to overcome the crisis period, introduce tax remission or deferrals, social security remission etc.

Every day, several new sources of information are created to help with orientation in the "new world" of culture and creativity. On these sites it is possible to check the most reliable forms of online event broadcasts that have decided to transform, offer information on legal aid to consult economic issues. They are often non-hierarchical, crowdsourcing platforms for gathering knowledge from different people around the world. They allow everyone to join technological innovations, the sharing of good telecommunications practices and unique crisis co-operation.

Conclusion

The second wave of the COVID-19 pandemic that continues to circulate globally is affecting almost every aspect of everyday life, including the human need to connect to culture and sport. The main objective of article was to outline the impact of the coronavirus pandemic on culture and sports. It has been revealed that consequences are being dramatic. The income in both segments is almost completely eliminated due to cancelled cultural events and prematurely closed sport competitions. Consequently, the absence of spectators eliminates the income source and missed events can logically have no media support, which reduces sponsorship income. With many stadiums, sports halls, theatres, galleries and concert halls closed, our connection to cultural and sport venues has been cancelled, our connection with each other has been weakened. Therefore, EU countries focus on activities supporting cultural and sport entrepreneurship and introduce new models of economic and social value creation. In near future it will be necessary to introduce measures for the recovery to help the culture and sport adapt to structural changes (particularly regarding shifts in consumer habits) and utilize new opportunities, including digital tools.

References:

- Dopirák, I.** (2020) *Kedy sa budú konať OH 2020 a kde nájdete všetky informácie? (otázky a odpovede).* [27.06.2020] Online: <<https://sport.sme.sk/c/22373051/oh-tokio-2020-koronavirus-novy-termin-a-vsetky-info.html>>.
- Hall, S.** (2020) *This is how COVID-19 is affecting the world of sports.* [in:] World economic forum, 2020. [26.06.2020] Online: <<https://www.weforum.org/agenda/2020/04/sports-covid19-coronavirus-exercise-spectators-media-coverage/>>
- SITA** (a). (2020) *Ak sa veľké európske súťaže neodohrajú, kluby prídu o viac než 6 miliárd libier.* [in:] Webnoviny, 2020. [27.06.2020] Online: <<https://www.webnoviny.sk/ak-sa-velke-europske-sutaze-nedohraju-kluby-pridu-o-viac-nez-sest-miliard-libier/>>.
- SITA** (b). (2020) *UEFA už pripúšťa predčasné ukončenie národných súťaží, holandskú ligu zrušila vláda.* [in:] Webnoviny, 2020. [26.06.2020] Online: <<https://www.webnoviny.sk/uefa-uz-pripusta-predcasne-ukoncenie-narodnych-sutazi-holandsku-ligu-zrusila-vlada/>>.
- SITA** (c). (2020) *MS v hokeji 2020 v máji nebudú, IIHF rozhodla o ich zrušení.* [in:] Webnoviny, 2020. [26.06.2020] Online: <<https://www.webnoviny.sk/ms-v-hokeji-2020-v-maji-nebudu-iihf-rozhodla-o-ich-zruseni/>>.
- Steiss, A.** (2020) *IIHF ice hockey world championship cancelled.* [in:] IIHF, 2020. [26.06.2020] Online: <<https://www.iihf.com/en/events/2020/wm/news/18344/2020/wm/news/18344/2020-iihf-ice-hockey-world-championship-cancelled>>.

- TASR** (a). (2020) *Kongres IIHF sa uskutoční 24. júna, rokuje sa aj o posunutí MS 2021.* [in:] Teraz, 2020. [cit. 26.06.2020] Online: <<https://www.teraz.sk/sport/kongres-iihf-sa-uskutocni-24-juna-r/468530-clanok.html>>.
- TASR** (b). (2020) *UEFA počíta straty. Príde o stovky miliónov eur.* [in:] Aktuality, 2020. [26.06.2020] Online: <<https://sport.aktuality.sk/c/440625/uefa-pocita-straty-pride-o-stovky-milionov-eur/>>.
- Travkina, E. – Sacco, P.** (2020) *Culture Shock: COVID-19 and the Cultural and Creative Sectors.* [in:] *OECD Policy Responses to Coronavirus.* [06.09.2020] Online: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/culture-shock-covid-19-and-the-cultural-and-creative-sectors-08da9e0e/>
- UNESCO.** (2020) *COVID-19 and the Impact on Culture.* [in:] Impact & Response Tracker, 2020. [06.09.2020] Online: https://en.unesco.org/sites/default/files/issue_1_en_culture_covid-19_tracker.pdf

Adrian Szary

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny
im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu

**WIARA, NADZIEJA, MIŁOŚĆ, RODZINA,
CZYLI KILKA SŁÓW O FRAZEOLOGII
(Rozważania teoretyczne i propozycje praktyczne)**

Streszczenie: Artykuł dotyczy frazeologii. W części teoretycznej wyjaśniona zostaje etymologia i definicja frazeologizmu, a także funkcjonująca w literaturze przedmiotu typologia frazeologizmów, ich pochodzenie i najczęstsze błędy frazeologiczne. W części praktycznej pojawia się próba zebrania frazeologii dotyczącej takich pojęć jak: wiara, nadzieja, miłość i rodzina. W zakończeniu teksty o wskazanych pojęciach wpisane zostają w model definicji kognitywnej, pokazując tym samym, że frazeologia jest istotnym elementem przy próbie rekonstrukcji językowego obrazu świata poszczególnych pojęć.

Słowa kluczowe: frazeologia, wiara, nadzieja, miłość, rodzina.

Frazeologia – etymologia i definicja

Termin frazeologia z greckiego *phrasis* 'mówienie' i *logos* 'słowo nauka'. Jest używany w dwu znaczeniach, jako dział językoznawstwa, leksykologii, który rejestruje i bada utrwalone połączenia wyrazów, zwane związkami frazeologicznymi lub frazeologizmami. Drugie znaczenie to zbiór związków frazeologicznych występujących w danym języku, stylu lub badanym zbiorze tekstów (Lewicki, Pajdzińska: 2001, s. 315).

Frazeologizmy są to społecznie utrwalone połączenia wyrazowe wykazujące nieregularność pod jakimś względem np.: w ich składzie występują wyrazy lub formy wyrazów nie wchodzące w swobodne związki składniowe. Znaczenie frazeologizmu nie wynika ze znaczeń komponentów. Naruszone zostają zasady łączliwości wyrazów (Lewicki, Pajdzińska: 2001, s. 315). Frazeologizmy są składnikami tekstów. Same jednak nie są tekstami. To różni je od przysłów.

Frazeologizmy – typologia i źródła

Ze względu na funkcje składniowe dzielimy frazeologizmy na: frazy, zwroty i wyrażenia. Zwrotami nazywamy frazeologizmy pełniące podstawowo funkcje czasownika, np.: *ktoś zbija bąki* 'ktoś próżnuje'. Wyrażenia natomiast to frazeologizmy przystosowane niejako do funkcji rzeczownikowej, np.: *biały kruk* 'rzadki i cenny wytwór kultury'. I wreszcie frazy to związki frazeologiczne

używane podstawowo w funkcji zdania, np.: *klamka zapadła* 'podjęto ostateczną decyzję' (Lewicki, Pajdzińska: 2001, s. 316-320).

Stanisław Skorupko, autor „Słownika frazeologicznego języka polskiego”, proponuje również typologię ze względu na kryterium semantyczne, na frazeologizmy: łączliwe, luźne i stałe. Frazeologizmy stałe mają bardzo silny stopień zespolenia składników, np.: *stary grzyb* 'zgrzybiały starzec'. Związki łączliwe to takie, których stopień spójności jest znaczny, ale składniki ich nie uległy leksykalizacji, np.: *gniady koń*, *rumak*, *ogier*. Związki luźne to połączenia tworzone każdorazowo, doraźnie, powstające przez zestawienie wartości semantycznej członów składowych, np.: *droga przez wieś*, *pola*, *lasy*, *łąki*, *wrzosowisko*.

Głównym źródłem frazeologizmów są przede wszystkim teksty kultury, takie jak: mitologia, np.: *pięta Achillesa* 'słaby punkt', Biblia, np.: *sól ziemi* 'najbardziej wartościowi ludzie', literatura *trafić pod strzechy* „Pan Tadeusz”. (Lewicki, Pajdzińska: 2001, s. 321-327).

Frazeologia – najczęstsze błędy

Do najczęstszych błędów frazeologicznych należy zmiana formy frazeologizmu wskutek wymiany, redukcji lub uzupełnienia związku, np.: **dolać oliwy* (poprawnie: *dolać oliwy do ognia*). Kolejnym błędem jest użycie frazeologizmu w niewłaściwym znaczeniu lub kontekście np.: *łowić ryby w mętnej wodzie* 'tłumaczyć się niejasno' (poprawnie: *czerpać zyski z nieuczciwych podejrzanych interesów*) (Markowski: 2008, s. 58, s. 177-183).

Frazeologia – ćwiczenia

Poniższe teksty są próbą praktycznego wykorzystania związków frazeologicznych dotyczących pól semantycznych pojęć: wiara, nadzieja, miłość i rodzina. Powstawały w latach 2004–2009 dla religijnych czasopism „Gazeta Akademicka” i „Rycerz Młodych”, a następnie wydane zostały w książce „Pierwodruki i przedruki” (2010). Inspiracją do ich stworzenia była dla mnie książka Jerzego Bralczyka – „Mój język prywatny. Słownik autobiograficzny”. (2004).

Związki frazeologiczne pełnią dwie podstawowe funkcje: uzupełniają system słownikowy języka i pomnażają zasób synonimicznych środków leksykalnych. Po drugie są, jak pisze Lewicki, pierwszą szkołą myślenia metaforycznego. Stają się też punktem wyjścia zabaw językowych.

Poniższe materiały stanowią mogą zachętę do ćwiczeń edukacyjnych dla nauczycieli szkół, ponadpodstawowych i akademickich, na zajęciach z zakresu tekstologii, pragmatyki językowej, czy leksykologii. Mogą stanowić też ciekawą rozrywkę dla uczestników wszelkiego typu warsztatów literackich.

Wiara

Adam Mickiewicz w balladzie „Romantyczność” napisał: „*czucie i wiara silniej mówi do mnie niż mędrca szkiełko i oko...*” Przeto pragnę w **dobrej wierze**

(w przekonaniu o słuszności swego postępowania) zwrócić się do **wiary** (grupy ludzi żytych ze sobą) i nie tyle **starej wiary** (dawnych towarzyszy), a raczej całkiem młodej. **Wierzę**, że **tchnę** **wiarę** (wleję otuchę) w ich serca i **dodam im wiary** (odwagi). Zatem do dzieła - **dalej, wiara!** (rozpocznę dawną komendą wojskową).

Czy **dacie** **wiarę** (uwierzycie), że wyraz **wiara** datowany jest w słownikach etymologicznych od XIV wieku, a w epoce staropolskiej przyjmował też formę „wiera”? Notabene Wiera jest rosyjskim imieniem. **Nie do wiary!** (zaskakujące). Powtarzam to tak trochę **na** **wiarę** (bez dowodu). Nie żyłem bowiem w tamtych czasach ani w **wierze małżeńskiej**, ani **na** **wiarę** (bez ślubu), ale dane słownikowe **budzą** **moją** **wiarę** (zaufanie). Pozostaje mi więc **wierzyć** bezgranicznie, bezkrytycznie, bezwzględnie. **Pokładam** **wiarę** (ufam), że na Waszą **wiarę** też zasługuję, to znaczy, że w swoim tekście jestem **wiarygodny**, czyli po prostu **godny wiary** (zaufania) i **nie odsądzicie mnie od czci i wiary** (nie przypiszcie mi samych ujemnych cech; nie będziecie wyrażać się o mnie źle). **Wierzę** w człowieka i chociaż mówią na mnie czasem **chłop z wiary** (porządny, zuch) to często nie **dotrzymuję wiary** (o ja niewierny!). Jestem człowiekiem **małej wiary** (nie mającym nadziei) i bywam **bez czci i wiary** (bez skrupułów, bez sumienia). Nigdy jednak nie **działam w złej wierze** (świadomie komuś szkodząc!).

Słowniki języka polskiego definiują **wiarę** jako *określoną religię lub wyznanie*. Istnieją jej różne rodzaje: **wiara oświecona** – *wiedza tajemna, dostępna tylko wybranym (tzw. gnoza)*; **w Boga - Stwórcę, nie wpływającego na losy świata** (tzw. *deizm*); **w Boga transcendentnego** (tzw. *teizm*); **w duchy i możliwość porozumiewania się z nimi** (tzw. *spirytyzm*) czy **w los i przeznaczenie** (*fatalizm*). Poza tym **wierzyć** można w kogoś lub coś. W niniejszym tekście interesuje mnie **wiara** w tym pierwszym ujęciu. Można ją **wyznawać, głosić, nawracać na nią, przyjąć** lub od niej **odstąpić**. Jest ona synonimem *religijności* w opozycji do *bezbożności*, która jest antonimem wiary.

Dla ludzi **wierzących**, czyli **apostołów wiary**, wyznających **główne prawdy wiary, wierzących w dogmat wiary, głoszący w aktach wiary** jest to wartość deklarowana i uznawana. Mamy jednak świadomość, że z tym wyznawaniem **wiary** bywa różnie. Trochę tak, jak głosił w swym przysłowiu Aleksander Pietrow: *Dopiero **wierzymy**, kiedy cierpimy*.

Ponadto słowniki definiują **wiarę** jako *przekonanie, że coś jest słuszne, prawdziwe, wartościowe, że coś się spełni lub że istnieją istoty i zjawiska nadprzyrodzone*. Potwierdza to przysłowie: *Sen mara, Bóg **wiara***. Synonimami tak pojętej wiary są: *ufność, nadzieja, przeświadczenie i przypuszczenie* - antonimami zaś: *zwątpienie i sceptycyzm*.

Potocznie **wiara** rozumiana jest jako *grupa ludzi żytych ze sobą* (*żołnierska, harcerska etc*). Takie znaczenie spotykamy w „Panu Tadeuszu” Adama Mickiewicza:

Na dziedzińcu zamku już stali parami
Oficery z damami, **wiara** z wieśniaczkami.

czy w utworze Marii Konopnickiej „Na jagody”:

A od głównej gdzieś kwatery adiutanty złotem świecą,
Na motylach skrzydłach lecą,
Aż im z czubów idzie para
- Lewo w tył, i – naprzód, **wiara**!

Dawniej **wiara** była też synonimem *wierności komuś lub czemuś*, zwłaszcza w stosunku do osoby kochanej, także danego jej słowa:

[Telimena do Tadeusza]:

Jesteś mężczyzną, znam Waszą niecnotę
Wiem, że jak inni, tak ty mógłbyś **wiarę** złamać,
Lecz nie wiedziałam, że tak podle umiesz kłamać.

(A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*).

Zawierzam (z *ufnością oddaję pod opiekę*) Was Drodzy Czytelnicy Panu Bogu, **powierzając** (*oddając*) Wam niniejszy artykuł, byście zastanowili się czym dla Was jest **wiara**. Nie minęła ona przecież wraz z epoką, wspomnianego Mickiewicza, czy przeżywanym Rokiem **Wiary**, lecz jest wartością uniwersalną. Jak bowiem pisze św. Paweł w „Hymnie o miłości”:

Tak więc trwają **wiara**, nadzieja, miłość – te trzy:
Z nich zaś największa jest miłość.

Życzę Wam byście zaprzysięgali swym ukochanym **wiarę**, a potem żyli w **dozgonnej, małżeńskiej wierze** i nigdy jej nie **łamali**! Nigdy też nie bądźcie **posiadaczami w złej wierze** (*nie wiedząc, że przysługuje wam prawo posiadania czegoś*). Swojej zaś **wiary chrześcijańskiej brońcie, nauczajcie, głoscie ją, nie odbierając jej nikomu**, a nade wszystko opierając się na **wierze** realizujcie wezwanie Ojca Świętego Benedykta XVI i „Trwajcie mocni w **wierze**!”

Nadzieja

Rozpaczam ów tekst z **nadzieją** (*spodziewając się*), że nie zawiodę Waszej **nadziei**. **W nadziei** (*przewidując*), że zostanie opublikowany, przygotowałem tekst o różnych użyciach wyrazu **nadzieja**. Jest **nadzieja** (*można przypuszczać*), że będzie przydatny w codziennej komunikacji językowej.

Mam nadzieję (*liczę*), iż wiecie, że **nadzieja**, jako *oczekiwanie spełnienia się czegoś pożądanego*, której synonimami są *ufność* i *otucha*, a antonimem – *zwątpienie*, pojawia się w słownikach etymologicznych od wieku XIV. W dobie staropolskiej forma „*mieć nadzieję*” miała – śmieszące dziś nieco – brzmienie: „*nadziać się*”. Dawałoby ono jednak pewną sugestię, co do pochodzenia tegoż leksemu.

Określenia, jakie przypisują mu słowniki, można porównać do tych odnoszących się do człowieka – czy ściślej rzecz ujmując – kobiety i to zarówno, jeśli chodzi o te pozytywne, jak i negatywne cechy. Oto bowiem **nadzieja** może być z jednej strony: **piękna, wåtła, cicha, jedna, jedyna**, ale także: **mała, słaba, fałszywa, głupia, naiwna, próżna, nieśmiała, skryta i ostatnia**. Podlega ona nawet tym samym procesom, którym poddaje się w języku osobę płci żeńskiej. Może się **rodzić, być, nie być, budzić, żywić**, można ją: **wiązać, nieść, pokładać**, a nawet **pogrzebać**.

Towarzyszy jej symbolika: ognia, wody i wiatru. Mamy przecież: **błysk, iskrę, promyk, światło i światełko nadziei**, która może nam **przyświecać**, ale często też mówimy o **źródle, przyplywie nadziei**, czy o **rozwianych nadziejach**. Pozwolę sobie także zwrócić uwagę na krąg połączeń wyrazowych **nadziei** z czasownikami, kojarzącymi się z sytuacją związku z partnerką. Mam tu na myśli zwroty typu: **ludzić, rozbudzać, wyrazić, dawać, odbierać, porzucić, utracić i pożegnać się z nią**.

Zanim się pożegnamy z **nadzieją**, czy raczej z tekstem, co do którego mam **wielkie nadzieje** – na koniec chciałbym zwrócić uwagę na kilka znanych użyć tego wyrazu w tekstach takich jak przysłowia, wiersze czy piosenki. Któż z nas nie zna bowiem przysłowia, mówiącego, że „**Nadzieja** jest matką głupich”? Słowacki pisał jednak w swym wierszu: „Niech żywi nie tracą **nadziei**”, a Konopnicka „wierzyła wbrew **nadziei**”. Zatem: „Bartoszu, Bartoszu, oj, nie traćwa **nadziei**...” i jak śpiewał Marek Grechuta: „Żyj tą **nadzieją**, co mieli Kolumb albo Bach...”, a na pewno się **ziści**.

Miłość

Prasłowiańska forma **milost`* oznaczała tyle, co *serdeczny, życzliwy stosunek do kogoś lub czegoś, a także łaskę, łaskawość, upodobanie w kimś lub w czymś, współczucie i litość*. Słowniki etymologiczne datują słowo **miłość** na gruncie języka polskiego od XIV wieku. Używało się go wówczas na określenie *umiłowania, kochania kogoś lub czegoś*, jak również *namiętnego uczucia do osoby płci przeciwnej*. W dobie staropolskiej wyraz ten przybierał także formę *miłosierdzie* i dawał początek utworzonej od niego rodzinie wyrazów bliskoznacznych typu: *miłościwy*, a nawet *mość* i *jegomość*.

Nieco inaczej przedstawia się to w leksykonach współczesnej polszczyzny. Ich autorzy, podając definicje interesującego nas słowa, zwracają uwagę na różne jego sensory. Przede wszystkim tłumaczą **miłość**, jako *uczucie, które mamy dla kogoś, kogo kochamy lub darzymy głębokim przywiązaniem i szacunkiem*, np. *miłość*

Abrahama do Izaaka. To pierwsze imię **miłości**. Jednak **miłość** to także leksem na oznaczenie *osoby darzonej uczuciem* lub *obiektu tego uczucia*. Mówimy przecież czasem: największą **miłością** babci jest jej wnuczek albo: moją prawdziwą **miłością** jest Radom.

Na kolejne imię **miłości**, powinniśmy zwrócić szczególną uwagę. Mam tutaj na myśli **miłość** do Boga, rozumianą, jako: *silną więź emocjonalną z Nim i głębokie uczucie szacunku, wynikające z przekonania, że stanowi On w naszym życiu najwyższą wartość*. Podobnie rzecz ma się z **miłością** do ojczyzny czy przyrody, w takich użyciach jak: matka uczyła mnie **miłości** do Boga i przyrody lub: dużo naczytałem się o **miłości** do własnego narodu...

Istnieje też **miłość** do jakiejś rzeczy lub jakiegoś zajęcia, czyli *głębokie przywiązanie do nich i przyjemność, jaką w nich znajdujemy*: z **miłości** do pracy w szkole, zrezygnowałem z kariery naukowej. W tym sensie **miłość** to także *ta rzecz lub zajęcie, które lubimy*: odkąd pamiętam twoją **miłością** była piłka nożna.

I wreszcie dwa ostatnie imiona **miłości**, w hierarchii wartości stojące nieco niżej. Mam tu na myśli **miłość** jako *fizyczne obcowanie dwojga ludzi* i **miłość** własną *wygórowaną ambicję i nadmierne poczucie własnej wartości*.

Warto też wspomnieć, że od słowa **miłość** pochodzą następujące derywaty: rzeczownik **miłośnik**, czyli *ten, kto bardzo coś lubi*, np.: miłośnik sztuki, czasownik **miłować** *przestarzała forma leksemu kochać* i przymiotnik **miły** *robiący dobre wrażenie i sprawiający przyjemność*. Synonimem **miłości** jest: *kochanie, namiętność, romans, zamięłowanie i hobby*. Antonimem zaś – *nienawiść*.

Na zakończenie tych językowych rozważań na temat **miłości**, proponuję przyjrzeć się konkretnym użyciom, analizowanego słowa. Pomocna nam będzie, bogata w tym zakresie frazeologia polska. **Miłość** w języku polskim ma ogromną ilość określeń. Może być: *czuła, dozgonna, głęboka, gorąca, obopólna, szczerą, serdeczną, bezgraniczną, wielką, wzajemną, bezinteresowną, czystą, ogromną, nieskończoną, piękną, wieczną, odwzajemnioną, spełnioną, płomienną, prawdziwą, romantyczną, szalona, wolna, szczęśliwa*, ale też: *zawiedziona, nieudana, interesowna, obłudna, niespełniona, nieodwzajemniona i nieszczęśliwa*.

Ponadto podkreślamy w języku fakt, iż istnieją różne rodzaje **miłości**: *duchowa, idealna, platoniczna, boża, ludzka, zmysłowa, macierzyńska, matczyzna, ojcowska, synowska, braterska, siostrzana czy chrześcijańska*.

Językowo sygnalizujemy również kilka jej etapów: *młodzieńcza, pierwsza, dawna, nowa, stara, dojrzała i ostatnia*.

Miłości można: *potrzebować, pragnąć jej, szukać, czuć ją, przeżywać, darzyć nią kogoś, okazywać komuś, wyrażać, wyznawać*, a nawet *umrzeć z miłości*.

Istnieje pewien rodzaj zaklęcia: *Na miłość boską*, przysłowie: *Stara miłość nie rdzewieje* i powiedzenie wywiedzione z piosenki: *Miłość ci wszystko wybaczy*. Mówi się też, że sam *Bóg jest Miłością*.

Co z tekstowymi poświadczeniami **miłości**? Na jej temat powstało mnóstwo utworów literackich, prac plastycznych, a chyba jeszcze więcej filmów, piosenek i aforyzmów. Nie sposób przywołać tu wszystkich tych tekstów kultury. Odwołam

się jedynie do kluczowego – moim zdaniem - w tej kwestii dzieła świętego Pawła. Mam na myśli „Hymn o **miłości**”. Oto interesujący nas fragment:

Miłość cierpliwa jest,
łaskawa jest.
Miłość nie zazdrości,
nie szuka poklasku,
nie unosi się pychą:
nie dopuszcza się bezwstydu,
nie szuka swego,
nie unosi się gniewem,
nie pamięta złego,
nie cieszy się z niesprawiedliwości,
lecz współweseli się z prawdą (...)

W nawiązaniu do słów piosenki Marka Grechuty – napiszę – że *Takiej miłości, więc nam życzę...* Skoro zaś przeszliśmy do piosenek, felieton ten zakończę fragmentem tekstu, najbardziej chyba ostatnio znanej piosenki o **miłości** popularnego, polskiego serialu telewizyjnego:

M jak miłość, wiele imion ma...

Rodzina

Rodzina to rzeczownik derywowany od rodzimego wyrazu *ród*. Używa się go na określenie *rodziców i ich dzieci* lub też tych *wszystkich osób, które związane są pokrewieństwem*.

Wszelkie Święta są okresem, w którym studenci **mieszkający przy rodzinie** (*to jest wynajmujący pokój*) udają się w swoje **rodzinne strony** (*czyli te, z których pochodzą*), by wypocząć na **lonie rodziny**. Jest to wspaniała okazja, by spotkać się nie tylko z **bliską**, ale i **daleką rodziną**, i w **rodzinnym gronie** wśród **rodzinnej atmosfery** (*miłej i ciepłej*) omówić **rodzinne sprawy**, oglądając album z **rodzinnymi fotografiami** z **rodzinnych uroczystości**, na których widać najlepiej **rodzinne podobieństwo** spokrewnionych ze sobą osób. Przy tego typu rozmowach wspomina się często drobne, nieprzyjemne sytuacje, które zdarzają się nawet w **najlepszej rodzinie**. Wszystko naturalnie **pozostaje w rodzinie**. Mówi się także i o przyjemnych sprawach. Dzieci chwalą się dobrymi ocenami z **przygotowania do życia w rodzinie** albo grają na skrzypcach, które należą do **rodziny instrumentów** smyczkowych, kolędę, której nauczyły się w szkole.

Najważniejsze jest jednak, aby w czasie Świąt Bożego Narodzenia wpatrywać się w **Świątą Rodzinę** (*Maryję, Jezusa i św. Józefa*). Najlepiej w trakcie Pasterki. Uczestniczenie w niej stało się w wielu domach piękną, świąteczną tradycją **rodzinną**. To dobrze, bo **Rodzina Bogiem silna!**

Cóż porzucam tę **rodzinę wyrazów**, by poświęcić trochę czasu swojej **rodzinie**. Nadmiar pracy sprawił, że ostatnio zaniedbałem ją nieco. Ten pracoholizm jest u nas **rodzinny**. Wam zaś, Drodzy Czytelnicy, życzę przede wszystkim **Rodzinnych Świąt**. Niech omijają Was **lekarze rodzinni** i obyście wchodzili tylko w **dobre rodziny**. **Kodeks rodzinny** i **prawo rodzinne** niechaj stają się coraz lepszymi. Niech będzie praca, by **głowy rodzin** mogły utrzymać swoje **rodziny**, a wtedy przybędzie tych wielodzietnych i nie będą już potrzebne **dodatki** i **zasilki rodzinne**. I wreszcie niechaj wszystkie **rodziny** będą kochające i zgodne, a wtedy nie będzie **rodzin patologicznych** i przestaną być potrzebne te **zastępcze**. Tak bowiem mówi stare przysłowie: *Gdy rodzina żyje w zgodzie to jej bieda nie dobodzie...*

Frazeologia a językowy obraz świata

Na koniec warto wspomnieć, że frazeologizmy są elementem opisu językowego obrazu świata. Zaprezentowane materiały stanowią przecież próbę stworzenia definicji kognitywnej pojęć: wiara, nadzieja, miłość, rodzina (o definicji kognitywnej zob. m.in.: Niebrzegowska-Bartmińska: 2017, s. 550-571). Uwzględnione zostały bowiem takie elementy systemu języka, jak: etymologia, definicja, derywaty, poświadczenia tekstowe i frazeologiczne. Zabrakło jedynie danych ankietowych, które byłyby próbą percepcji określonych pojęć przez wybraną grupę respondentów.

Z frazeologizmów także wyłania się pewien specyficzny obraz świata. Jest to świat antropocentryczny, metaforyczny i wartościujący. To człowiek staje się podmiotem oceniającym, otaczającą go rzeczywistość. We frazeologizmach odnajdujemy także wiele wskazówek, jakie postępowanie jest dobre, a jakie złe. Są one podobnie jak paremia mądrością narodu. Warto je zatem znać i upowszechniać, zwłaszcza wśród młodzieży, bo jak pokazuje moje doświadczenie nauczycielskie ze znajomością i rozumieniem zasobów frazeologicznych polszczyzny jest coraz gorzej, choć wielu vlogerów młodego pokolenia, zajmujących się kwestiami poprawności językowej porusza ten problem w swoich programach i książkach (zob. np.: Mikuła: 2016, s. 97-112). Artykuł ten może okazać się więc pomocny dla uczniów, studentów i ich nauczycieli.

Bibliografia

- Adalberg S., *Księga przysłów polskich*, Warszawa 1889-1894.
Bąba S., *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2002.
Bańko M., *Słownik typowych połączeń wyrazowych*, Warszawa 2007.
Bańko M., *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2007.
Bartmiński J., *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji*, [w:] Konotacja, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1998, s. 169-183.
Borys Wiesław, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
Bralczyk J., *Mój język prywatny*, Warszawa 2004.
Bralczyk J., *Porzekadła*, Olszanica 2021.

- Dąbrówka A., *Słownik antonimów*, Warszawa 1998.
- Dąbrówka A., *Słownik antonimów*, Warszawa 1998.
- Konopnicka M., *Na jagody*, Warszawa 1976,
- Markowski A., *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykograficzne*, Warszawa 2008.
- Markowska A., *Wykłady z leksykologii*, Warszawa 2012.
- Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, Warszawa 2002.
- Mikuła P., *Mówiąc inaczej*, Kraków 2016.
- Lewicki A. M., Pajdzińska A., *Frazeologia*, [w:] Współczesny język polski, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 2002.
- Niebrzegowska-Bartmińska, *Czy definicja kognitywna jest definicją otwartą?* [w:] Barwy słów. Studia lingwistyczno – kulturowe, pod red. D. Filar i P. Krzyżanowskiego, Lublin 2017.
- Skorupko S., *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2002.
- Sobol E., *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 1999.
- Szary A., *Pierwodruki i przedruki*, Radom 2010.

Anna Włodarczyk-Czubak

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. K. Pułaskiego w Radomiu

e-mail: a.wlodarczyk-czubak@uthrad.pl

AKT NOTARIALNY-PĘŁNOMOCNICTWO W ASPEKCIE TRANSLATOLÓGICZNYM POLSKO-ANGIELSKIM

Streszczenie: Niniejszy artykuł prezentuje charakterystykę aktu notarialnego – pełnomocnictwa wraz z analizą jego struktury. W akcie notarialnym – pełnomocnictwo można wyróżnić następujące elementy: nagłówek, oznaczenie stron dokumentu; treść pełnomocnictwa ; klauzula dot. stosowanego prawa; klauzula dot. sporów prawnych; oświadczenia mocodawcy; podpisy stron. Analiza dokumentu, dotyczy zlecenia tłumaczenia dla firmy Trinity akademia językowa przez jeden z podmiotów, poprzez przedstawienie wersji polskiej oraz angielskiej. Wybór aktu notarialnego jako dokumentu poddanego analizie, został poprzedzony długimi poszukiwaniami właściwego tłumaczenia pełnomocnictwa, które doprowadziły do konkluzji, iż jest to prawie niemożliwe aby skorzystać z gotowej wersji tłumaczenia aktu notarialnego – pełnomocnictwa, a jeżeli takie się pojawiają zawierają wiele niespójnych treści uniemożliwiających ich wykorzystanie.

Abstrakt: W niniejszym artykule został scharakteryzowany akt notarialny – pełnomocnictwo oraz dokonano analizy jego struktury. W akcie notarialnym – pełnomocnictwo zostają wyróżnione następujące elementy: nagłówek, oznaczenie stron dokumentu; treść pełnomocnictwa; klauzula dot. stosowanego prawa; klauzula dot. sporów prawnych; oświadczenia mocodawcy; podpisy stron. Analiza niniejszego dokumentu, dotyczy zlecenia tłumaczenia dla firmy Trinity akademia językowa przez jeden z podmiotów. Wybór aktu notarialnego jako dokumentu poddanego analizie, został poprzedzony długimi poszukiwaniami właściwego tłumaczenia pełnomocnictwa.

Słowa kluczowe: akt notarialny, dokument urzędowy, pełnomocnictwo, mocodawca.

Abstract: The following article discusses Polish Notarial Deed – Power of Attorney and analyses its structure. There are elements which may be distinguished as contractual clauses: heading (title), commencement, consideration, an applicable law clause, a jurisdiction clause, the attorney's declarations. The example was taken from a text translated by Trinity akademia językowa for a contracting authority. The idea of choosing this kind of document to be analysed appeared after my long research which led me to the conclusion that it is almost impossible to find any good translation of a notarial deed.

Keywords: notary deed, power of attorney, notary act, attorney.

1. Dokument urzędowy jako pojęcie w aktach prawa polskiego

Pełnomocnictwo (Power of Attorney POA) jest upoważnieniem do wykonywania czynności prawnych w imieniu mocodawcy. Natomiast **akt notarialny**, „dokument sporządzony przez notariusza (osobę zaufania publicznego) w formie określonej przez przepisy prawa i stwierdzający treść czynności prawnej”¹. M. Allerhart zaproponował jedną z pierwszych definicji pojęcia **akt notarialny** w przedwojennym komentarzu do kodeksu postępowania cywilnego którego zdaniem „dokument wyraża pewną myśl, przy czym obojętny jest materialny przedmiot dokumentu oraz to, jakimi środkami myśl ta została wyrażona”². Jego zdaniem treść dokumentu niekoniecznie musi być wyrażona za pomocą pisma, a podpis nie jest jego konstytutywnym elementem, czego przykładem są, między innymi, faktury kupieckie. Zaprezentowana przez Allerhanda definicja jest bardzo szeroka³. M. Richter stworzył podobną definicję, jednakże ograniczył dokument do rzeczy ruchomych, na których fakty zostały wyrażone za pomocą pisma. J.J. Litauer zawęził pojęcie twierdząc, że „przez dokument należy rozumieć akt pisemny, który zawiera wyrażenie, za pomocą znaków pisarskich, myśli lub woli odpowiedniej osoby w kierunku poświadczenia spornych okoliczności sprawy i z reguły opatrzony podpisem”⁴. W. Siedlecki przedstawił podobną definicję zgodnie z którą dokumentem jest tylko dokument pisemny, sporządzony dowolną techniką, na dowolnym materiale, przy użyciu materiałów takich jak np. tusz oraz zawierającym podpis wystawcy. T. Ereciński zgadza się z W. Siedleckim co do tego, iż dokumentem są wszelkie dokumenty pisemne, bez względu na jakim materiale zostały stworzone, jednakże uznaje dokument w znaczeniu procesowym jako formę wyrażoną pisemnie, wyłączając z tego zakresu wszelkie rysunki, plany, fotografie, czy też szkice. Uważa, że materiały te mogą być dowodami, ale innymi jednak niż dokument⁵.

W kontekście prawa cywilnego materialnego dokument zawiera oświadczenie woli, natomiast w prawie cywilnym procesowym dokument może zawierać również oświadczenie wiedzy bądź uczuć, „przedmiot, na którym w znakach graficz-

¹ akt notarialny <<https://encyklopedia.pwn.pl>>, access date 10.01.2021.

² Knoppek K., Dokument w procesie cywilnym, Polski Dom Wydawniczy Ławica, Poznań 1993, s. 13-18.

³ Ibid s.13-18

⁴ J. J. Litauer, Dowód z dokumentu w polskiej procedurze cywilnej, „Polski Proces Cywilny” 1936, nr 1–2, s. 2-4.

⁵ K. Knoppek, T. Ereciński, Z problematyki dowodu z dokumentów w sądowym postępowaniu cywilnym, [w:] M. Jędrzejewska, T. Ereciński (red.), Studia z postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Z. Resicha, Polski Dom Wydawniczy Ławica, Warszawa 1985, s. 75.

nych utrwala jest wypowiedź, wyraz myśli ludzkiej, odpowiednio podpisany”⁶. Podsumowując, dokument w kontekście prawa postępowania cywilnego ma dużo szerszy wymiar, ponieważ oznacza zbiór informacji również w formie graficznej. Należy zauważyć, iż definiowanie pojęcia ulegało zmianie na przestrzeni lat, jednakże według wspomnianych autorów najważniejszą istotą definiowania pojęcia jest wyrażenie jego treści w formie pisemnej. „Każda niepiśmienna forma wyklucza dany przedmiot jako dokument”⁷.

Biorąc pod uwagę rozwój współczesnej technologii, zmianie ulega definiowanie pojęcia,

nowocześnie sporządzone dokumenty (przy pomocy nowoczesnych technik), np. protokoły z posiedzeń zarządów czy też z posiedzeń sądów, w znacznie lepszy sposób mogą odzwierciedlać zarchiwizowaną treść, ponieważ zawierają pełne wypowiedzi, których czasem dokument w tradycyjnej formie nie uchwycił. Na tym tle ustawodawca polski przygotował odpowiednią nowelizację do kodeksu cywilnego oraz kodeksu postępowania cywilnego⁸.

Art. 92 Prawo o notariacie określa wymagania dokumentu – aktu notarialnego.

Akt notarialny złożony jest z elementów o istotnym charakterze, tj. dotyczących samej istoty czynności notarialnej oraz tych, które mają charakter wyłącznie porządkowy. Co ważne, bez istotnych elementów dokument traci moc dokumentu urzędowego, nie jest bowiem aktem notarialnym, nie wywołuje więc takich skutków prawnych, które są przewidziane dla tej formy czynności prawnej⁹.

Art. 92 precyzuje jakie elementy powinien zawierać akt notarialny:

- 1) dzień, miesiąc i rok sporządzenia aktu, a w razie potrzeby lub na żądanie strony - godzinę i minutę rozpoczęcia i podpisania aktu;
- 2) miejsce sporządzenia aktu;
- 3) imię, nazwisko i siedzibę kancelarii notariusza, a jeżeli akt sporządziła osoba wyznaczona do zastępstwa notariusza lub upoważniona do dokonywania czynności notarialnych - nadto imię i nazwisko tej osoby;
- 4) imiona, nazwiska, imiona rodziców i miejsce zamieszkania osób fizycznych, nazwę i siedzibę osób prawnych lub innych podmiotów biorących udział w akcie, imiona, nazwiska i miejsce zamieszkania osób działających w imieniu osób prawnych, ich przedstawicieli lub pełnomocników, a także innych osób obecnych przy sporządzaniu aktu;

⁶ S. Kotecka, Prawne aspekty nowych regulacji w obszarze dokumentu elektronicznego, „Elektroniczna Administracja” 2007, nr 3, s. 1-3.

⁷ D. Szostek, Nowe ujęcie dokumentu w polskim prawie prywatnym ze szczególnym uwzględnieniem dokumentu w postaci elektronicznej, C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 7-8.

⁸ Ibid 7-8.

⁹ G. Bieniek, S. Rudnicki, op. cit., s. 13.

- 4a) jeżeli obejmuje nabycie nieruchomości przez cudzoziemca lub objęcie lub nabycie przez niego udziałów, akcji lub ogółu praw i obowiązków w spółce handlowej z siedzibą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, w przypadku osoby fizycznej - informację o jej obywatelstwie, a w przypadku podmiotu z siedzibą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej - określenie lub oświadczenie, czy podmiot ten jest cudzoziemcem w rozumieniu art. 1 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców, wraz z uzasadnieniem;
- 5) oświadczenia stron, z powołaniem się w razie potrzeby na okazane przy akcie dokumenty;
- 6) stwierdzenie, na żądanie stron, faktów i istotnych okoliczności, które zaszły przy spisywaniu aktu;
- 7) stwierdzenie, że akt został odczytany, przyjęty i podpisany;
- 8) podpisy biorących udział w akcie oraz osób obecnych przy sporządzaniu aktu;
- 9) podpis notariusza.

Wyróżnia się dwa rodzaje aktów notarialnych:

- 1) akty notarialne obejmujące czynności prawne (oświadczenia woli) – tzw. klasyczne akty notarialne;
- 2) akty notarialne dotyczące czynności lub też innych zdarzeń, które nie są czynnościami prawnymi.

2. Akt Notarialny – pełnomocnictwo: struktura dokumentu

W niniejszym artykule chciałabym przeanalizować pełnomocnictwo z wykorzystaniem klauzuli apostille. W większości wypadków na pełnomocnictwie sporządzonym w innym kraju musi się znaleźć klauzula apostille. Apostille jest to poświadczenie dokumentu sporządzonego w jednym państwie umożliwiające legalne użycie go w innym państwie. Poświadczenie to wydawane jest przez właściwy organ państwa, z którego dokument pochodzi.

Oprócz tej klauzuli, dokument pełnomocnictwa będzie musiał być jeszcze w Polsce przetłumaczony na język polski przez tłumacza przysięgłego języka, w którym dokument został sporządzony.

Zgodnie z art. 98 i następnych Kodeksu Cywilnego, jeśli pełnomocnictwo jest sporządzone aby upoważnić inną osobę do wykonania w imieniu mocodawcy tylko jednej lub kilku wskazanych czynności, które zwykle wykraczałyby poza ramy zwykłego pełnomocnictwa (gdyż wkraczają w strefę czynności o większej wartości dla mocodawcy) należy dokładnie opisać w pełnomocnictwie jego zakres, aby z jego treści wynikało, jak daleko może posunąć się pełnomocnik.

Pełnomocnictwo powinno odpowiadać formie czynności prawnej, jakiej sprawa dotyczy np. udzielenie pełnomocnictwa innej osobie w celu kupna mieszkania w jej imieniu będzie wymagać formy aktu notarialnego, ponieważ umowa sprzedaży mieszkania wymaga takiej formy. W dokumencie należy podać dane osobowe mocodawcy i pełnomocnika oraz zakres pełnomocnictwa, wraz

z oznaczeniem zakresu czasowego reprezentacji, jeśli jest on przewidziany. Treść pełnomocnictwa zależy od zakresu pełnomocnictwa.

2.1. Akt notarialny- Pełnomocnictwo

Po przeanalizowaniu aktów prawnych, definicji oraz odpowiednich artykułów Kodeksu Cywilnego, jak również szeregu dokumentów publikowanych i udostępnianych przez tłumaczy oraz biura tłumaczeń, należy przyjąć iż akt notarialny – pełnomocnictwo powinno zawierać następujące elementy: nagłówek, treść pełnomocnictwa, klauzula dot. stosowanego prawa, klauzula dot. sporów prawnych, oświadczenia mocodawcy, podpisy stron. Strony dokumentu powinny zostać oznaczone. Biorąc pod uwagę istniejące dostępne tłumaczenia dokumentu, zaskakujące jest występowanie tak wielu znaczących różnic w tłumaczeniach. Oczywistym jest fakt, że część z ich wynika z różnych systemów prawnych obowiązujących w poszczególnych krajach, szczególnie w tym przypadku, gdzie analiza dotyczy prawa kontynentalnego i prawa precedensowego. Poniżej przedstawiam tłumaczenie poszczególnych części aktu notarialnego, zawierające wszystkie niezbędne elementy i treści zgodnie z wymogami Art. 92 Prawa o notariacie.

Notarial deed

Power of attorney

XYZ, córka/syn....., stan cywilny....., PESEL, zamieszkała/y:, obywatelka/obywatel polska/polski, urodzona/y w Polsce oświadcza, że **udziela pełnomocnictwa** XYZ, synowi/córce, legitymującemu/ca się dowodem osobistym seria i numer, ważnym do dnia PESEL, według oświadczenia zamieszkały, ul. nr do:

XYZ, daughter of, marital status:, personal identity document no., residing at, citizen of Poland, born in Poland, hereby grants the **power of attorney** to XYZ, **son/daughter of**, personal identity document no., expiry date, personal identity document no., residing in (according to a statement), postal code, at ul. no. flat ... to:

2.2. Zakres pełnomocnictwa:

- 1) sprzedaży całego przypadającego mi udziału, nabytego na podstawie dziedziczenia, wynoszącego 1/2 część, w stanowiącym odrębną nieruchomość **lokalu mieszkalnym nr** (słownie:), znajdującym się w, przy cy nr (słownie:), dla którego Sąd Rejonowy w, Wydział Ksiąg Wieczystych, prowadzi księgę wieczystą **Nr** wraz z udziałem w nieruchomości wspólnej – osobom, za cenę i na warunkach cał-

kowie według uznania pełnomocnika, do wydania przedmiotu umowy, do poddania się egzekucji stosownie do art. 777 §1 pkt 4 i pkt 5 kodeksu postępowania cywilnego, do zawierania umów przedwstępnych sprzedaży, ich zmiany i ich rozwiązanie oraz do składania wszelkich oświadczeń ze sprzedażą związanych, prowadzenia negocjacji, rokowań,

- 1) sell the whole share of the property, based on the legal heritable succession, that is $\frac{1}{2}$ part, in constituting inseparable residential property no. (.....), located in, at ul. no. (.....), the Land and Mortgage Registry Department at the Regional Court in, keeps the land and mortgage book together with the share in jointly owned property – individuals, for the price and under conditions set by the attorney, for the performance of the subject of the contract, for the submission to execution under art. 777 §1 item 4 and item 5 of the Civil Procedure Code to conclude preliminary sale contracts, to change or rescind them and to make any statements of sale, to negotiate,
- 2) reprezentowania jej w Urzędzie Skarbowym w sprawie podatku od spadku po, składania deklaracji, korekty deklaracji, wniosków, odbioru zaświadczeń, pism, decyzji,
- 2) to be represented in the Treasury Office for inheritance tax from, submitting tax returns, corrected tax returns, applications, receiving declarations, written notices, decisions,
- 3) występowania w jej imieniu we wszystkich sprawach związanych z wyżej opisanym lokalem, do zarządu tym lokalem, a w szczególności do reprezentowania mnie przed wszystkimi urzędami, instytucjami, sądami (w tym przed Sądem Rejonowym w, ... Wydziałem Ksiąg Wieczystych), organami administracji rządowej i samorządowej, osobami prawnymi i fizycznymi, spółdzielniami, w tym przed zakładem gazowniczym, energetycznym, wodno-kanalizacyjnym, przed komornikami, w postępowaniach egzekucyjnych, zabezpieczających,
- 3) act on behalf of her in all cases concerning herein property, manage the property, especially to act on behalf of me in offices, institutions, courts (including the Regional Court in, Land and Mortgage Registry Department), governmental and self-governmental administration, the legal or natural person, housing associations, especially gas plants, electrical companies, sewage companies, bailiffs in bankruptcy proceedings and proceedings concerning precautionary measures,
- 4) reprezentowania jej w sprawach dotyczących energii elektrycznej, gazu, wody, telewizji kablowej, wywozu nieczystości, wszelkich mediów, w tym do zawierania, zmiany i rozwiązywania wszelkich umów o ich dostarczanie i w sprawach dotyczących opłat za korzystanie z mediów,

- 4) act on behalf of her in cases concerning electricity, gas, water, cable TV, trash removal, all facilities, to conclude, change and rescind media agreements and in cases concerning costs of media usage,
- 5) występowania w moim imieniu przed Urzędem Miejskim w, Gminą Miasta, Prezydentem Miasta, Spółdzielnią Mieszkaniową, zarządcą, w tym na zebraniach Spółdzielni Mieszkaniowej, do głosowania w moim imieniu,
- 5) act on behalf of me in the City Hall in, Commune, the President of, the housing cooperative, an administrator, during housing cooperative meetings, to vote on behalf of us,
- 6) odbioru wszelkiej korespondencji, w tym sądowej, przekazów, przesyłek, pism, oświadczeń, zaświadczeń, decyzji, orzeczeń,
- 6) receive all correspondence, including from the court, transmissions, packages, letters, statements, certificates, decisions, judgements,
- 7) składania wszelkich pism, oświadczeń, zaświadczeń, podań, wniosków, odwołań, skarg, zażaleń,
- 7) submit letters, statements, certificates, application forms, requests, appeals, complaints,
- 8) składania wszelkich oświadczeń oraz dokonywania wszelkich czynności i załatwiania wszelkich formalności mających na celu realizację tego pełnomocnictwa.
- 8) submit all statements and perform all tasks and arrange formalities to realise herein attorney.

2.3. Oświadczenia

Pełnomocnik może być drugą stroną czynności, pełnomocnikiem drugiej strony czynności i może udzielać dalszych pełnomocnictw. Nadto oświadcza, że:

The attorney may be the second party in tasks, the attorney of the second party and may delegate further attorneys.

Moreover, declares:

- a) przypadający jej udział w wyżej opisanym lokalu wraz z udziałem w nieruchomości wspólnej stanowi jej majątek osobisty, gdyż nabyłam go na podstawie dziedziczenia, a umów majątkowych małżeńskich rozszerzających wspólność ustawową nie zawierałam,
the share in the herein property together with the share in the jointly shared property constitutes her personal property, because of heritable succession, whereas there have not been concluded any marriage contracts extending statutory commonality,

- b) dokonuje (zgodnie z art. 23 ustawy prawo prywatne międzynarodowe z 2011 roku) wyboru prawa polskiego jako właściwego dla treści (materii) pełnomocnictwa, natomiast co do formy pełnomocnictwa (zgodnie z art. 25 ust. 1 zd. 2 powyższej ustawy) wystarcza zachowanie wymogów przewidzianych w prawie państwa, w którym czynność zostaje dokonana,

Polish law is applicable for the body (content) of the Attorney (accordingly to art. 23 of Act of 2011 Private International Law), whereas for the form of the Attorney (accordingly to art. 25 para 1 item 2 herein Act) the law of the country of all actions taken shall be applied.

- c) nie jest:

- osobą zajmującą eksponowane stanowisko polityczne w rozumieniu art. 2 ust. 2 pkt 11) ustawy z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2019 roku poz. 1115 ze zm.) (dalej: Ustawa),
- osobą znaną jako bliski współpracownik osoby zajmującej eksponowane stanowisko polityczne w rozumieniu art. 2 ust. 2 pkt 12) Ustawy,
- członkiem rodziny osoby zajmującej eksponowane stanowisko polityczne w rozumieniu art. 2 ust. 2 pkt 3) Ustawy.

not to be:

- a politician according to art 2. para 2 item 11 of the Anti-Terrorism and Proliferation Act of 01 March 2008 (Journal of Law of 2019 no. 1115 as amended) (hereinafter referred as ‘the Act’),
- a person known as a close co-worker of a politician according to art. 2 para 2 item 12 of the Act,
- a family member of a politician according to art 2 para 2 item 3 of the Act.

2.4. Podpisy

Signatures:

3. Podsumowanie

Akt notarialny jest szczególnym rodzajem dokumentu urzędowego posiadającym moc urzędową. Zgodnie z Art. 244. § 1. Dokumenty urzędowe, sporządzone przepisanej formie przez powołane do tego organy władzy publicznej i inne organy państwowe w zakresie ich działania, stanowią dowód **tego**, co zostało w nich urzędowo zaświadczone. Akty notarialne korzystają z domniemań bez względu na to czy istnieje wymóg ustawowy czy strony zażądały dokonania czynności prawnej. Jak możemy przeczytać w uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z 9 sierpnia 2019 r. (II CSK 341/18).

Domniemanie zgodności z prawdą aktu notarialnego odnosi się wyłącznie do oświadczenia notariusza, natomiast w części dotyczącej oświadczeń woli stron dotyczy wyłącznie faktu, że określone oświadczenia zostały złożone — ale nie obejmuje kwestii czy oświadczenia te są zgodne z faktami.

Przykładem oświadczeń stron są oświadczenia dotyczące nieruchomości (faktu ich posiadania bądź sprzedaży, informacji na temat stanu faktycznego nieruchomości itd.) są oparte na domniemaniu autentyczności a nie domniemaniu prawdziwości. Po przeanalizowaniu szeregu dostępnych tłumaczeń aktu notarialnego – pełnomocnictwa, można wywnioskować iż większość problemów z jakimi muszą zmierzyć się tłumacze wynika z różnic w prawie kontynentalnym i precedensowym (Common law and Continental law). Ponadto, w trakcie wykonywania tłumaczenia należy wziąć pod uwagę szereg aktów prawnych, o których mowa jest w niniejszym artykule, jak również przytoczony wyrok Sądu Najwyższego traktujący o akcie notarialnym – pełnomocnictwie.

3. Bibliografia

- akt notarialny <<https://encyklopedia.pwn.pl>>, access date 10.01.2021 .
- Bieniek G., Rudnicki S., 2013, *Nieruchomości. Problematyka prawna*, LexisNexis, Warszawa.
- Collin P.H., Bartnicki K. 2001. *Słownik prawa*. Olsztyn: Peter Collin Publishing & Wydawnictwo Wilga.
- Knoppek K., 1993, *Dokument w procesie cywilnym*, Polski Dom Wydawniczy Ławica, Poznań, s. 13-18.
- Knoppek K., Ereciński T., 1985, *Z problematyki dowodu z dokumentów w sądowym postępowaniu cywilnym*, [w:] Jędrzejewska M., Ereciński T. (red.), *Studia z postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Z. Resicha*, Polski Dom Wydawniczy Ławica, Warszawa, s. 75.
- Kotecka S., 2007, *Prawne aspekty nowych regulacji w obszarze dokumentu elektronicznego*, „Elektroniczna Administracja”, nr 3, s. 1-3.
- Litauer J. J., 1936, *Dowód z dokumentu w polskiej procedurze cywilnej*, „Polski Proces Cywilny”, nr 1-2, s. 2-4.
- Szostek D., 2012, *Nowe ujęcie dokumentu w polskim prawie prywatnym ze szczególnym uwzględnieniem dokumentu w postaci elektronicznej*, C.H. Beck, Warszawa, s. 7-8.

